

**UCHWAŁA NR XLVI/314/2024
RADY GMINY SOKOŁY**

z dnia 14 marca 2024 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sokóły na lata 2023-2026

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 oraz art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40, 572, 1463 i 1688), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 oraz z 2023 r. poz. 1688) oraz po uzyskaniu pozytywnej opinii Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Rada Gminy Sokóły uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sokóły na lata 2023-2026”, w brzmieniu określonym w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Sokóły.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Przewodniczący Rady

Krzysztof Grabowski

Załącznik do uchwały Nr XLVI/314/2024
Rady Gminy Sokoły
z dnia 14 marca 2024 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SOKOŁY NA LATA 2023 - 2026

Sokoły, 2023 r.

WYKAZ SKRÓTÓW UŻYTYCH W OPRACOWANIU

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski,
EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,
EFS – Europejski Fundusz Społeczny,
FEoP – Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027,
GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków,
GPONZ – Gminny Program Opieki nad Zabytkami,
GUS – Główny Urząd Statystyczny,
Dz. U. – Dziennik Ustaw,
KEZA – Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego,
KGW – Koło Gospodyń Wiejskich,
KPZK – koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju,
KSRR – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego,
MKiDN – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa,
MPZP – Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego,
PWKZ – Podlaski Wojewódzki Konserwator Zabytków,
SWOT – ang. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (mocne, słabe strony, szanse i zagrożenia),
SZOP – Szczegółowy Opis Priorytetów,
UG – Urząd Gminy,
WEZ – wojewódzka ewidencja zabytków,
WKZ – Wojewódzki Konserwator Zabytków,
WUOZ – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków.

SPIS TREŚCI

I. WSTĘP	4
1.1. Podstawowe zagadnienia	5
1.2. Metodologia opracowania	7
II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	8
III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	9
IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	10
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	13
V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	17
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	17
5.2. Charakterystyka gminy i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	20
5.2.1. Położenie gminy	20
5.2.2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza	23
5.2.3. Charakterystyka przyrodnicza	25
5.2.4. Zarys historii gminy	25
5.2.5. Krajobraz kulturowy	30
5.2.6. Zabytki nieruchome	35
5.2.7. Zabytki ruchome	36
5.2.8. Zabytki archeologiczne	36
5.2.9. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	43
5.2.10. Dziedzictwo niematerialne	43
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	52
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	56
5.5. Strefy ochrony konserwatorskiej	64
5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	65
VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY – ANALIZA SWOT	70
VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	72
7.1. Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	73
7.2. Kierunki działań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	73
7.3. Zadania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	73
VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	76
IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	76
X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	78
XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	85
.....	85
XII. BIBLIOGRAFIA	87
XIII. SPISY	87
13.1. Spis tabel	87
13.2. Spis rycin	87
13.3. Spis wykresów	88
13.4. Spis fotografii	88
XIV ANEKSY	89

I. WSTĘP

Przedmiotem opracowania jest Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata 2023-2026 (dalej GPOnZ, Program), który jest zgodny z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest to druga edycja gminnego programu opieki nad zabytkami. Pierwszy program pn. „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata 2018 – 2021”, został przyjęty uchwałą IV/21/2019 z dnia 20 lutego 2019 r. roku przez Radę Gminy Sokoły.

Program jest podstawowym dokumentem dotyczącym zarządzania dziedzictwem kulturowym, a także elementem polityki samorządowej w części dotyczącej zabytków z terenu gminy. Odnosi się do zasobów własnych gminy, jak i tych, które stanowią własność innych podmiotów, jednocześnie znajdujących się na terenie jednostki. Program ma charakter strategiczny, jego celem jest ochrona i opieka nad zabytkami oraz wykorzystanie lokalnych potencjałów dziedzictwa kulturowego. Jego skuteczne wdrażanie przyczyni się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia mieszkańców. Program ma również charakter edukacyjny i powinien być znany szerszemu gronu odbiorców, nie tylko właścicielom zabytków, ale także wszystkim mieszkańcom, którzy żyją i obcują na co dzień w otoczeniu substancji zabytkowej. GPOnZ składa się z 3 głównych faz:

- poznawczej;
- analiz i wniosków;
- programowania.

Rozdziały 2 oraz 3 dotyczą podstaw i uwarunkowań prawnych. W tej części wskazano na główne dokumenty prawne odnoszące się do ochrony zabytków. Wskazane ustawy i rozporządzenia opracowane zostały na stopniu krajowym i przedstawiają nadrzędne rozwiązania dla obiektów zabytkowych. Jest to jednocześnie podstawowa i nadrzędna faza poznawcza przepisów odnoszących się do zabytków.

W rozdziale 4 i 5 również opisano fazę pierwszą. Jest ona punktem wyjścia, rozpoznania oraz zgeneralizowania szeregu wiadomości na temat dziedzictwa kulturowego na szczeblu gminy oraz na szczeblach wyższych w nawiązaniu do ogólnych zasad programowania związanych z dziedzictwem kulturowym. Ww. rozdziały są najbardziej obszerne. Przeanalizowane zostały aktualne dokumenty o charakterze strategicznym oraz planistycznym, z podziałem na uwarunkowania zewnętrzne (poziom kraju, województwa i powiatu) oraz wewnętrzne (poziom gminy), które stanowiły podstawę do opracowania kolejnych dwóch faz. Ponadto pogłębionej analizie poddano dziedzictwo kulturowe gminy z rozróżnieniem na dziedzictwo materialne oraz niematerialne. Opisano historię gminy, krajobraz kulturowy w nawiązaniu do historycznego osadnictwa, zabytki ruchome oraz zabytki nieruchome. Te ostatnie podzielono na nieruchome zabytki archeologiczne oraz nieruchome zabytki architektury i budownictwa. Zaszeregowaniu poddano także zabytki nieruchome ze względu na swoją przynależność do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków, która jest stanem wyjściowym do rozpoznania dziedzictwa kulturowego gminy, a zarazem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami. W sposób szczególny analizie poddano obiekty zabytkowe znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Ocenie poddano z osobna każdą z charakterystycznych grup obiektów. Najważniejsze zabytki opisano szczegółowo w osobnym podrozdziale.

W rozdziale 6 przedstawiono fazę analiz i wniosków. Poprzez analizę SWOT wskazano mocne strony, słabe strony, szanse oraz zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego gminy. Pogłębiona analiza

dziedzictwa kulturowego gminy oparta została na dokumentach planistycznych i strategicznych, gminnej ewidencji zabytków, otoczenia kulturowego oraz na własnych spostrzeżeniach i adnotacjach.

Rozdział 7, 8 i 9 poświęcono programowaniu, w którym to znalazły się priorytety, kierunki działań i zadania wraz z instrumentarium oraz kryteriami oceny realizacji gminnego programu. W fazie programowania określono zasadnicze kierunki działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. W fazie tej wskazano również na możliwość finansowania części wyznaczonych zadań w programie ze źródeł zewnętrznych, jak i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

Przedstawiono również podstawowe zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami, obowiązujące ramy prawne, a także załączono aneksy w postaci wykazu nieruchomości zabytków architektury i budownictwa oraz nieruchomości zabytków archeologicznych.

Program wzbogacono o liczne ryciny, tabele, wykresy, mapy oraz zdjęcia ukazujące stan zabytków.

Zrównoważone zarządzanie dziedzictwem kulturowym pozwoli na rozwój gminy przy jednoczesnym jego poszanowaniu i wykorzystaniu. Same zaś zabytki jako zasób nieodnawialny poprzez odpowiednią, długofalową politykę gminy przetrwają na rzecz przyszłych pokoleń, które również będą mogły ich doświadczać tak samo jak obecni mieszkańcy gminy.

1.1. Podstawowe zagadnienia

W Programie znajdują się podstawowe pojęcia specjalistyczne związane z szeroko rozumianym dziedzictwem kulturowym. Poniżej podano kilka przykładów na podstawie Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także wybranych pojęć zamieszczonych na portalu <http://samorząd.nid.pl/>.

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski. Program badawczy rozpoczęty w 1978 roku, polegający na metodycznym ewidencjonowaniu stanowisk archeologicznych na terenie Polski metodą badań powierzchniowych. Obszar kraju został podzielony na obszary w kształcie prostokąta, o powierzchni 37,5 km² każdy. Obszary zostały ponumerowane i po kolei poddano je metodycznej prospekcji powierzchniowej. Wynikiem prospekcji obszaru jest zaewidencjonowanie w postaci kart zabytków (KEZA – kart ewidencji zabytku archeologicznego) wszystkich stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w terenie. Wyniki badań AZP przekształcone zostały w wojewódzką i krajową ewidencję zabytków archeologicznych. Współcześnie prowadzone badania AZP służą prowadzeniu i aktualizacji krajowej i wojewódzkiej ewidencji zabytków w zakresie archeologii.

Badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego.

Badania architektoniczne – działania ingerujące w substancje zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń.

Dominanta przestrzenna – element przestrzeni o niezakłóconej ekspozycji; obiekt budowlany (grupa obiektów) lub obiekt naturalny wyraźnie odróżniający się od otaczającej zabudowy formą lub gabarytami, posiadający czytelną i zasadniczą wartość kompozycyjną lub estetyczną.

Funkcja stanowiska archeologicznego – sposób użytkowania stanowiska w przeszłości, np. cmentarzysko, osada, miejsce wymiany handlowej, miejsce kultu.

Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg.

Historyczny zespół budowlany – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi.

Konserwacja zabytków (prace konserwatorskie) – działania mające na celu zabezpieczenie i utwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tego procesu. Podstawowym celem prowadzenia prac konserwatorskich jest ocalenie materii i formy obiektu zabytkowego dla przyszłych pokoleń.

Krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Prace modernizacyjne (modernizacja zabytku) – unowocześnienie, uwspółcześnienie obiektu. W przypadku budynków i budowli zabytkowych, wbrew pozorom, ten typ prac jest prowadzony bardzo często w związku z adaptacją do nowych funkcji lub utrzymaniem w obiekcie pierwotnego sposobu użytkowania, a także przystosowaniem go do obecnej roli.

Renowacja zabytków – przywrócenie oraz utrzymanie estetycznego wyglądu obiektu zabytkowego. Każdorazowo renowacja powinna być prowadzona z uwzględnieniem aktualnej wiedzy o historycznym wyglądzie i formie obiektu. Typowymi pracami renowacyjnymi są odmalowanie elewacji albo wnętrza budynku zabytkowego, uzupełnienie zieleni niskiej w zabytkowym zespole zieleni (np. trawników, łąk kwietnych). Renowacja zabytku nie powinna prowadzić do naruszenia substancji zabytkowej lub doprowadzenia obiektu do wyglądu ahistorycznego.

Remont zabytku (prace remontowe przy zabytku) – rodzaj robót budowlanych przy zabytku nieruchomym, których celem jest odtworzenie stanu pierwotnego. Możliwe jest używanie materiałów innych niż te, które zostały zastosowane pierwotnie. Remont polega na wymianie elementów zużytych, zniszczonych lub uszkodzonych. W przypadku budynków i budowli zabytkowych obejmuje zazwyczaj prace polegające na naprawach lub wymianie elementów wtórnych albo intensywnie użytkowanych, których wartość zabytkowa jest niewielka bądź jej nie mają, a w obecnym stanie technicznym negatywnie wpływają na estetykę i funkcjonalność obiektów. Najczęściej spotykane remonty w obiektach zabytkowych obejmują elementy dachów i więźby dachowe, wnętrza mieszkań pozbawionych detalu architektonicznego, klatki schodowe nie wymagające prac konserwatorskich, instalacje, izolacje przeciwwilgociowe fundamentów.

Restauracja zabytków (prace restauratorskie) – dziedzina szeroko pojętej konserwacji zabytków, pojęcie odnosi się do prac mających na celu przywrócenie dawnej, pierwotnej formy obiektowi zabytkowemu. Każdorazowo musi być poprzedzona badaniami architektonicznymi, konserwatorskimi oraz kwerendą archiwalną, która jest koniecznym elementem dla rozpoznania wartości zabytku i zrozumienia jego historii. Prowadzi do zniszczenia późniejszych nawarstwień, dlatego może być prowadzona jedynie w przypadku wyraźnie niższej wartości obecnej formy zabytku od kształtu obiektu, do którego planujemy wrócić. Powinna być prowadzona z użyciem zachowanych oryginalnych elementów.

Rewaloryzacja zabytków – przywrócenie wartości zabytku, w szczególności walorów użytkowych oraz wyeksponowanie wartości obiektu. Pojęcie używane głównie w odniesieniu do zabytków architektury i budownictwa oraz urbanistyki. Rewaloryzacja łączy w sobie działania konserwatorskie adaptacyjne w celu ocalenia, a nawet przywrócenia wartości obiektu zabytkowego i przystosowania go do pełnienia

nowej funkcji bądź utrzymania pierwotnego sposobu użytkowania, przy spełnieniu potrzeb współczesnych użytkowników, w sposób nienaruszający najważniejszych wartości zabytku.

Roboty budowlane przy zabytku lub w jego otoczeniu – pojęcie zdefiniowane w prawie budowlanym, polegające na budowie, rozbiórce, modernizacji, montażu, rozbudowie, nadbudowie i przebudowie obiektu budowlanego objętego ochroną konserwatorską. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków remont wymaga uzyskania pozwolenia odpowiedniego konserwatora zabytków w oparciu o projekt budowlany albo wyciąg z tego projektu przygotowany w celu oceny wpływu inwestycji na zabytek.

Stanowisko archeologiczne – miejsce, gdzie w ziemi, na jej powierzchni lub pod wodą znajdują się ślady obecności człowieka w przeszłości, które mają charakter zabytkowy. W przepisach prawa stanowisko archeologiczne nazwane jest nieruchomością zabytkową archeologiczną.

Strefa ochrony konserwatorskiej – wyznaczony granicami obszar, na którym obowiązują określone ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Strefy ochrony konserwatorskiej definiowane są przez swoje cechy (zawartość i wyróżniki) oraz cele, dla których zostały wyznaczone.

Sylweta (panorama) – rozległy widok obserwowany ze znacznej odległości, często z punktu lub ciągu widokowego – prezentujący obiekty budowlane, zieleni i obiekty naturalne (w tym ukształtowanie terenu), wzajemnie dostosowanych do siebie pod względem estetycznym i tworzących czytelną spójną formę krajobrazową.

Termomodernizacja – modernizacja mająca na celu poprawę warunków termicznych budynku, zmniejszenie zapotrzebowania i zużycia energii. W obiektach zabytkowych zazwyczaj możliwa w ograniczonym stopniu ze względu na wartości zabytkowe obiektu. Na ogół dopuszczalny zakres prac termomodernizacyjnych obejmuje docieplenie dachu, stropu najwyższej kondygnacji, poprawę izolacyjności albo wymianę stolarki i ślusarki, docieplenie fundamentów.

Warstwa kulturowa – nawarstwienie ziemne powstałe na skutek działalności człowieka w przeszłości.

Zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości o cechach j.w.

Zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych o cechach j.w.

1.2. Metodologia opracowania

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata 2023-2026 opracowano na podstawie gminnej ewidencji zabytków, która jest punktem wyjścia i podstawowym źródłem wiedzy na temat zabytków w gminie. Karty GEZ opracowane zostały w 2018 r.

Celem uzyskania odpowiednich materiałów do sporządzenia GPOnZ zaznajomiono się z materiałami dotyczącymi Gminy Sokoły będącymi w zasobach NID. Ponadto przeprowadzono research terenowy za pomocą ogólnodostępnych baz danych, map oraz platform mapowych i terenowych. Pozyskano dane z banku danych lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego oraz z pozostałych stron internetowych, które wykorzystano w niniejszym opracowaniu.

Część programową opracowano na podstawie analizy aktualnych dokumentów strategicznych i planistycznych, obserwacji własnych oraz ścisłej współpracy z pracownikami Urzędu Gminy Sokoły.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata 2023-2026 zostanie przekazany do WUOZ, Delegatura w Łomży celem pozytywnego zaopiniowania. Dalej, uchwalony będzie przez Radę Gminy Sokoły oraz zostanie opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego. W dalszym etapie zostanie rozpowszechniony wśród mieszkańców gminy, np. poprzez zamieszczenie go na stronie internetowej gminy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata 2023-2026 uwzględni wymogi zawarte w poradniku metodycznym – „Gminny Program Opieki nad Zabytkami” oraz założenia przyjęte w opracowaniu „Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach”.

II. PODSTAWA PRAWNA OPACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek wykonania programu opieki nad zabytkami, określony został w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W ust. 1 wskazano: „Zarząd województwa, powiatu lub **wójt** (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.”

W ust. 2 znajdują się cele jakie powinny znaleźć się w gminnym programie opieki nad zabytkami, tj.:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Z kolei ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. narzuca na organ gminy realizację zadań własnych. W art. 7 ust. 1 pkt. 9 wskazano, że „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata 2023-2026 nie posiada statusu aktu prawa miejscowego.

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP). Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami to:

- 1) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 Nr 78 poz. 483 ze zm., z dnia 2 kwietnia 1997 r.).
- 2) ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 roku poz. 840 ze zm.).
- 3) ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 roku poz. 40 ze zm.).

Inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach:

- 1) ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2023 roku, poz. 977 ze zm.).
- 2) ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 roku, poz. 682 ze zm.).
- 3) ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2556 ze zm.).
- 4) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 roku, poz. 1336 ze zm.).
- 5) ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2023 roku., poz. 344 ze zm.).
- 6) ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 roku, poz. 194 ze zm.).
- 7) ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2023 roku, poz. 571).
- 8) ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2021 roku, poz. 485 ze zm.).
- 9) ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2023 roku, poz. 887 ze zm.).
- 10) ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 roku, poz. 2337).
- 11) ustawa z dnia 19 grudnia 2009 r. o partnerstwie publiczno – prywatnym (Dz. U. z 2023 roku, poz. 1637).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 385),
- 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 roku, poz. 164 ze zm.).

Uregulowania prawne dotyczące zabytków i dziedzictwa kulturowego znajdują się również w poniższych rozporządzeniach:

- 1) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 roku, Nr 61, poz. 354).
- 2) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 roku, poz. 56).
- 3) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 roku, poz. 81).
- 4) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2053).

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 4.1. oraz 4.2. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata **2023-2026**.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Podrozdział zawiera informacje o strategicznych celach polityki państwa i uwarunkowaniach formalnoprawnych w sferze ochrony zabytków. Analizie poddano relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami sporządzanymi na poziomie krajowym. Okres obowiązywania krajowego programu opieki nad zabytkami zakończony został wraz z końcem 2022 r., zaś nowy Program jest w trakcie opracowywania. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata 2023-2026 jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030

Uchwałą nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. przyjęto Długookresową Strategię Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności. Strategia określa główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, obejmującym okres co najmniej 15 lat. Dokument składa się z 7 rozdziałów: Charakterystyka modelu rozwoju Polski do 2030 r., Cel główny i obszary strategiczne, Warunki realizacji Strategii – ramy makroekonomiczne i harmonogram, Cele strategiczne i kierunki interwencji w obszarze konkurencyjności i innowacyjności gospodarki, Cele strategiczne i kierunki interwencji w obszarze równoważenia potencjałów rozwojowych regionów, Cele strategiczne i kierunki interwencji w obszarze efektywności i sprawności państwa, Monitorowanie realizacji Strategii. Sformułowano następujący cel główny: *„Poprawa jakości życia Polaków mierzona zarówno wskaźnikami jakościowymi, jak i wartością oraz tempem wzrostu PKB w Polsce”*.

Wyodrębniono 3 obszary strategiczne, które zostały podzielone na osiem części (zgodnych ze strategicznymi celami rozwojowymi). Są to:

W obszarze konkurencyjności i innowacyjności gospodarki:

- 1) Innowacyjność gospodarki i kreatywność indywidualna;
- 2) Polska Cyfrowa;
- 3) Kapitał ludzki;
- 4) Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko.

W obszarze równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski:

- 1) Rozwój regionalny;
- 2) Transport.

W obszarze efektywności i sprawności państwa:

- 1) Kapitał społeczny;
- 2) Sprawne państwo.

W nawiązaniu do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego w Strategii wskazano na wspieranie procesów digitalizacji i upowszechniania zasobów kultury i dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. przyjęto Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030) jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju. Została opracowana zgodnie z zapisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 roku. Dokument składa się z 8 rozdziałów: Zagospodarowanie Przestrzenne Kraju, Uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, Wizja przestrzennego zagospodarowania Polski 2030, Zasady i cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, Typologia obszarów funkcjonalnych, System realizacji Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Stan przestrzennego zagospodarowania kraju 2011 – mapy diagnostyczne. W dokumencie przedstawiono wizję zagospodarowania przestrzennego kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, określono cele i kierunki polityki zagospodarowania kraju służące jej urzeczywistnieniu oraz wskazano zasady oraz mechanizmy koordynacji i wdrażania publicznych polityk rozwojowych mających istotny wpływ terytorialny. Przedstawiono cel strategiczny: *„Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.”* Ponadto wyodrębniono następujące cele:

Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności.

Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów.

Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej.

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa

Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego

W ramach kierunku działania 1.1. Wspieranie rozwoju funkcji metropolitalnych największych polskich miast wskazano na potrzebę rewitalizacji historycznych i zabytkowych obiektów na cele kulturowe. Z kolei w kierunku 2.2.4. Wspomaganie rozwoju specjalizacji terytorialnej nawiązano do ochrony i rewaloryzacji zachowanych obiektów zabytkowych i zespołów ruralistycznych. W kierunku działania 4.3. Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami Europejskiej Konwencji Krajobrazowej podano, że uspołecznienie procesów planistycznych będzie wspomagać integrację zarządzania krajobrazem kulturowym odziedziczonym i związanym ze współczesnymi stosunkami społeczno-gospodarczymi, z zarządzaniem obiektami ochrony obszarowej, ochroną wartości symbolicznych mogących być podstawą potencjału rozwoju regionów, takich jak sylweta miasta i obiektu zabytkowego, obiektów istotnych dla dziedzictwa kulturowego społeczności lokalnych. Procedury te będą obejmowały także programy rewitalizacji obszarów przemysłowych i kryzysowych. Działania będą dotyczyły także koordynowania przedsięwzięć związanych z rozwojem regionów i obszarów turystycznych oraz systemów rekreacyjnych w obszarach cennych przyrodniczo i atrakcyjnych turystycznie, takich jak: parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, parki kulturowe, ewidencjonowane zabytkowe założenia ruralistyczne i rezydencjonalne, rezerwy archeologiczne. Wyszczególniono także kierunek działania 6.4.2. Obszary ochrony krajobrazów kulturowych – „W celu stworzenia systemu zmierzającego do zahamowania postępującej degradacji środowiska kulturowego, nieodwracalnej utraty krajobrazów historycznych i tworzących tożsamość miejsca, w tym rozwiązania konfliktów społecznych związanych z degradacją przestrzeni przyrodniczej, zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, zabytków architektonicznych, konieczne jest wprowadzenie do dokumentów planistycznych wszystkich szczebli zintegrowanej ochrony środowiska kulturowego, umożliwiającej gospodarowanie krajobrazem w celu podniesienia konkurencyjności regionów.” W nawiązaniu do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego w KPZK 2030 wskazano również, że w perspektywie najbliższych dwudziestu lat rola dziedzictwa kulturowego w procesach rozwoju przestrzennego będzie rosła – zwiększanie się zamożności społeczeństwa oraz przekształcenia o charakterze kulturowym będą powodowały wzrost znaczenia rozwojowego zarówno materialnych jak i niematerialnych składników dziedzictwa kulturowego. Ich lokalizacja i umiejętność wykorzystania w procesach rozwoju będzie wpływała pozytywnie na tok koncentracji gospodarczej, ludnościowej i rangę kultury i turystyki. Ponadto na mapie diagnostycznej 18 przedstawiono przestrzenne rozmieszczenie zabytków w kraju. Najbardziej powszechną formą ochrony zabytków jest Rejestr zabytków, który jest stale uaktualniany przez służby konserwatorskie. Największa liczba zabytków nieruchomych znajduje się w Krakowie, Warszawie, Wrocławiu, Poznaniu, Gdańsku i Łodzi, natomiast największe nasycenie gmin zabytkami nieruchomymi umieszczonymi w rejestrach dotyczy województwa opolskiego, dolnośląskiego i wielkopolskiego oraz na obszarze między Warszawą i Łodzią.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. przyjęto Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030. KSRR jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa

w perspektywie do 2030 r. Składa się z następujących merytorycznie rozdziałów: Wyzwania rozwojowe kraju w ujęciu regionalnym do 2030 roku w świetle analiz terytorialnych, Polityka regionalna 2030, Cel główny i cele szczegółowe polityki regionalnej do 2030 roku, System realizacji KSRR, Ramy finansowe krajowej strategii rozwoju regionalnego, Monitorowanie i ewaluacja. Celem głównym KSRR jest *efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym*. Wyznaczono 3 cele szczegółowe:

Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.

Cel 3. Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

W ramach Celu 1 poprzez kierunek inwestycji nr 5. Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów wskazano, że infrastruktura społeczna będzie bardziej dostępna, obejmie nie tylko infrastrukturę w ramach służby zdrowia oraz edukacji, ale również obiekty turystyczne, sportowe, tereny rekreacyjne oraz zabytki i miejsca kultury. Szczególnie istotne będzie realizowanie działań w tym zakresie na obszarach małych miast i na wsi, gdzie poziom dostępności przestrzennej jest zdecydowanie niższy niż w pozostałej części kraju. Ponadto wspierane będą różnego rodzaju działania w ramach celu nr 2, np. promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich, zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

W podrozdziale dokonano analizy opracowań strategicznych i planistycznych sporządzonych dla obszaru województwa podlaskiego i powiatu wysokomazowieckiego pod kątem znaczenia ich zapisów i działań dotyczących dziedzictwa kulturowego Gminy Sokoły. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata 2023-2026 jest zbieżny ze strategicznymi celami województwa i powiatu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Województwo Podlaskie nie posiada Programu Opieki nad Zabytkami. Powiat Wysokomazowiecki nie posiada aktualnej Strategii Rozwoju Powiatu, jak i Programu Opieki nad Zabytkami.

Strategia rozwoju województwa podlaskiego 2030

Uchwałą nr XVIII/213/2020 z dnia 27 kwietnia 2020 r. Sejmik Województwa Podlaskiego przyjął Strategię rozwoju województwa podlaskiego 2030. To najważniejszy dokument dotyczący polityki regionalnej województwa. Określa misję: „*Ambitne Podlaskie*” oraz wizję rozwoju: „*Podlaskie: przedsiębiorcze – partnerskie – perspektywiczne*”. W Strategii opracowano analizę SWOT podzieloną na obszary: gospodarka, społeczeństwo oraz środowisko przyrodnicze i infrastruktura, a także gospodarka, społeczeństwo, położenie, polityki zewnętrzne. Wynika z niej, że bogate dziedzictwo kulturowe wynikające m.in. z wielonarodowego charakteru regionu jest mocną stroną województwa. Wśród szans wskazano wzrost zainteresowania nowymi formami turystyki (w tym w szczególności turystyką kwalifikowaną), z kolei w słabych stronach podano słabo rozwiniętą ofertę turystyczną. Wyróżnione zostały 3 cele strategiczne:

1. Dynamiczna gospodarka.

2. Zasobni mieszkańcy.

3. Partnerski region.

W celu operacyjnym 1.3. Lokalna przedsiębiorczość uwagę zwrócono na wsparcie rozwoju turystyki, które będzie prowadzone w oparciu o walory przyrodnicze, dziedzictwo kulturowe i lokalne produkty turystyczne.

W ramach celu operacyjnego 2.3. Przestrzeń wysokiej jakości wskazano realizację działań związanych z ochroną zabytków będących zgodnymi z obowiązującymi regulacjami w tym zakresie na poziomie krajowym oraz wszystkich szczeblach samorządu.

Cel operacyjny 3.3. Partnerstwa międzynarodowe i ponadregionalne będzie realizowany m.in. przez współpracę województwa podlaskiego z województwem warmińsko – mazurskim, m.in. poprzez wspólną promocję i budowę produktów turystycznych (np. w oparciu o szlak Pisa – Narew, dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe z wykorzystaniem ekologicznych szlaków greenways).

W dokumencie podkreślono także, że na terenie województwa znajduje się jedyny w Polsce obiekt przyrodniczy wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego

Uchwałą nr XXXVI/330/17 z dnia 22 maja 2017 r. Sejmik Województwa Podlaskiego przyjął Plan zagospodarowania przestrzennego. Opracowanie składa się z części głównej – tekst oraz 14 osobnych rysunków i Planu zagospodarowania przestrzennego Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Ośrodka Wojewódzkiego Białegostoku. Część tekstowa składa się z 8. rozdziałów. W podrozdziale 3.8. Dziedzictwo kulturowe województwa przedstawiono uwarunkowania historyczne rozwoju osadnictwa i dziedzictwa kulturowego, krajobraz kulturowy województwa oraz obszary o wysokich walorach kulturowych. Opisane zostały obszary koncentracji obiektów archeologicznych, obiekty zabytkowe, takie jak: zabytkowe układy urbanistyczne i ruralistyczne wsi w województwie, zabytki sakralne (kościóły i zespoły poklasztorne, cerkwie, meczety, synagogi, molenny staroobrzedowców), architektura świecka (zespoły pałacowo-ogrodowe, obiekty użyteczności publicznej, zespoły i obiekty przemysłowe), obiekty inżynierii, obiekty architektury historycznej militarnej, cmentarze wyznaniowe, grodziska i kurhany, czy zabytki ruchome. Z terenu Gminy Sokoły odnotowano wpisany do rejestru zabytków układ urbanistyczny dawnego miasta Waniewo. Jednostka ta została zaznaczona także na mapie historycznych miast województwa jako osada datowana na lata 1480-1550. Wymienione zostały także ważniejsze miejsca kultu religijnego oraz skanseny i muzea w województwie. Przedstawiono ważniejsze szlaki kulturowe, jak i zaproponowano utworzenie nowych szlaków. Wskazano także problemy związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, które podzielono na dwa osobne bloki: przemiany cywilizacyjno-kulturowe oraz niesprawność procesów administracyjno-regulacyjnych.

W części kierunki, określono cele rozwojowe, w tym cel 4. – osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego województwa, w tym sieci ekologicznej, dziedzictwa kulturowego i walorów krajobrazowych oraz racjonalne jego wykorzystanie. W jego ramach, w podrozdziale 6.4.8. Ochrona oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego wymieniono dokumenty związane z ochroną i wykorzystaniem dziedzictwa i krajobrazu kulturowego, przedstawiono rekomendacje do uwzględnienia w dokumentach polityki przestrzennej i programach rozwoju gmin, zasady ochrony dóbr kultury współczesnej oraz kierunki działań dla ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego. W tej części dokumentu wskazano również, że przez teren Gminy Sokoły planowane jest utworzenie szlaku architektury sakralnej pogranicza mazowiecko-podlaskiego.

Na mapie „uwarunkowania” zaznaczono cmentarzysko w m. Jamiołki-Kowale, zabytek użyteczności publicznej w Krzyżewie, zespół kościoła w Waniewie oraz kościoł w Sokołach. Ponadto Waniewo

oznaczono, jako zabytkowy układ urbanistyczny wpisany do rejestru zabytków oraz historyczne miasta lokacyjne: Waniewo z lat 1480-1550 oraz Sokoły z lat 1795-1900.

Na mapie „kierunki...” zaznaczono Waniewo, jako miejscowość turystyczno-wypoczynkową o znaczeniu regionalnym o dominującej roli krajoznawczej.

Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027

Komisja Europejska decyzją wykonawczą nr C(2022) 8692 przyjęła 7 grudnia 2022 r. program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 (FEdP). FEdP przyjęty został Uchwałą nr 311/5776/2022 przez Zarząd Województwa Podlaskiego w dniu 16 grudnia 2022 r. W dokumencie sformułowano następujące priorytety:

1. Badania i innowacje.
2. Region przyjazny środowisku.
3. Lepiej skomunikowany region.
4. Przestrzeń społeczna wysokiej jakości.
5. Zrównoważony rozwój terytorialny.
6. Zrównoważona mobilność miejska.
7. Fundusze na rzecz zatrudnienia i kształcenia osób dorosłych.
8. Fundusze na rzecz edukacji i włączenia społecznego.
9. Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego.
10. Wspieranie energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności.
11. Pomoc techniczna (EFRR).
12. Pomoc techniczna (EFS+).

W programie wskazano, że na terenie województwa, do rejestru zabytków wpisanych zostało 2 433 zabytków nieruchomości (3% w Polsce) i 4 673 ruchomych (1,7%). Spośród nieruchomości zabytków największą część stanowią domy mieszkalne oraz obiekty sakralne. W przypadku zabytków ruchomych ponad 87% stanowi wyposażenie świątyń.

W ramach priorytetu IV. Przestrzeń społeczna wysokiej jakości, a także Celu szczegółowego (vi): Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych, realizowane będą inwestycje zwiększające stopień wykorzystania zasobów sektora kultury i turystyki poprzez zachowanie i modernizację obiektów dziedzictwa kulturowego. Podkreślono, że ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury oraz turystyka są ważnymi czynnikami rozwoju społeczno-gospodarczego, włączenia społecznego i innowacji społecznych na danym obszarze. Podano także ważną informację, że renowacja, konserwacja, rewaloryzacja i restauracja obiektów zabytkowych (w tym pomników) nie może być pojedynczą interwencją, tylko musi stanowić część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali kraju, regionu lub lokalnej. Elementem uzupełniającym projektu mogą być niezbędne prace związane z zagospodarowaniem terenu wokół obiektów dziedzictwa kulturowego, głównie dotyczące zwiększenia ich dostępności dla osób ze specjalnymi potrzebami. Wspierana będzie infrastruktura służąca rozwojowi turystyki w oparciu o m.in. walory przyrodnicze, dziedzictwo kulturowe i lokalne produkty turystyczne. W szczególności interwencja będzie dotyczyła produktów turystycznych i szlaków tematycznych, odwołujących się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych województwa podlaskiego o zasięgu co najmniej subregionalnym.

W ramach priorytetu V. Zrównoważony rozwój terytorialny, a także Celu szczegółowego (i): Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwojowi społecznego, gospodarczego

i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie planowane jest w szczególności wsparcie następujących typów projektów:

- 1) ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych,
- 2) ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury,
- 3) ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000,
- 4) fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych.

CP5 jest szczególnie związany z CP4, w dużej mierze finansowanym z EFS+, uzupełniającym interwencje o charakterze infrastrukturalnym o niezbędne działania społeczne. Projekty dotyczące wsparcia kultury, dziedzictwa kulturowego i turystyki będą wdrażane na poziomie regionalnym zarówno w CP5 jak i w CP4. Komplementarność będzie zapewniona w zakresie sposobu wdrażania, celów oraz na poziomie pojedynczego projektu i beneficjenta. Zaplanowana interwencja jest oparta o model partycypacyjny, ponieważ projekty kierowane do wsparcia w CP5 muszą wynikać ze strategii terytorialnych i lokalnych strategii rozwoju danego obszaru, w przygotowanie których zaangażowane jest duże grono interesariuszy: JST, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, społeczności lokalne. Istotnym efektem działań w CP5 będzie trwałe wzmocnienie potencjału instytucjonalnego samorządów lokalnych oraz wzrost znaczenia lokalnych interesariuszy i ich wpływu na rozwój społeczno-gospodarczy regionu. Wsparcie w ramach celu szczegółowego będzie wdrażane z zastosowaniem instrumentów terytorialnych takich jak: Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) oraz inne instrumenty terytorialne - IIT (w szczególności gminne programy rewitalizacji oraz partnerstwa strategiczne).

Program rozwoju kultury w województwie podlaskim na lata 2021–2030

Niniejszy Program charakteryzuje zasób jednostek i instytucji kulturowych na terenie województwa, jak i programuje zadania związane z szeroko rozumianym rozwojem kultury. Przeprowadzona została diagnoza stanu istniejącego, z której sformułowano wnioski. Opracowana została analiza SWOT, na bazie której opracowano najważniejsze refleksje, spostrzeżenia oraz rekomendacje. Do najważniejszych mocnych stron związanych z dziedzictwem niematerialnym jakie zostały wymienione w Programie, należy zaliczyć: bogactwo kulturowe regionu, silna tożsamość regionalna, zróżnicowanie kulturowe mieszkańców, współistnienie bogactw: kulturowego i przyrodniczego, wysoka jakość wydarzeń prezentujących kulturę ludową. Wypracowane cele strategiczne to:

1. Rozwój oferty kulturalnej województwa.
2. Edukacja kulturalna.
3. Rozwój widowni.
4. Rozwój infrastruktury kultury.
5. Profesjonalizacja kadr kultury.
6. Wspieranie lokalnej specyfiki naszego regionu.
7. Stwarzanie warunków do dialogu międzypokoleniowego.
8. Wspieranie artystów poprzez rozwój programu stypendiów i nagród.
9. Wyrównywanie szans w dostępie do kultury.
10. Współpraca zagraniczna w dziedzinie kultury.
11. Wzrost znaczenia kultury w obszarze turystyki województwa.
12. Promocja kultury województwa.

W Programie podkreślono, że samorząd województwa podlaskiego rokrocznie zabezpiecza środki na działalność kulturalną i ochronę zabytków, zaś jednym z celów szczegółowych celu strategicznego

nr 11 jest „Tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych w oparciu o najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe”.

V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 5.1. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata 2023-2026.

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Sokoły

Uchwałą nr XLII/182/02 z dnia 19 września 2002 r. Rada Gminy Sokoły przyjęła Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Sokoły. Studium aktualizowane było kolejnymi zmianami poprzez przyjęcie Uchwały Nr V/24/07 Rady Gminy Sokoły z dnia 20 marca 2007 r., Uchwały Nr VIII/47/2011 Rady Gminy Sokoły z dnia 21 czerwca 2011 r. oraz Uchwały Nr IX/53/2011 Rady Gminy Sokoły z dnia 29 sierpnia 2011 r. w sprawie zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sokoły.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego składa się z 2 głównych części:

- uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne gminy;
- kierunki zagospodarowania przestrzennego gminy.

W dokumencie wskazano, że celem nadrzędnym jest *„poprawa jakości życia mieszkańców poprzez proekologiczny (zrównoważony) rozwój gminy, przy racjonalnym wykorzystaniu walorów przyrodniczych, istniejącego majątku trwałego, potencjału infrastrukturalnego i produkcyjnego”*.

W części poświęconej „kierunkom” opracowano podrozdział 3.4 dotyczący kierunków ochrony przestrzeni kulturowej. W tej części dokumentu wskazano istniejące i postulowane formy i sposoby ochrony środowiska kulturowego oraz strefy ochrony konserwatorskiej. Ponadto opisano sposoby ochrony obiektów zabytkowych oraz obiektów o wartościach kulturowych. Wskazano następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

- „B” – ochrony konserwatorskiej – elementy układu zachowane w stanie dobrym.
- „W” – ochrony archeologicznej,
- „OW” – obserwacji archeologicznej,
- „K” – ochrony krajobrazu.

Dla każdej z ww. stref opisano działania zmierzające do ochrony poszczególnych form znajdujących się na ich obszarze.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Sokoły

MPZP są jedną z prawnych form ochrony zabytków wymienionych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zapisy chroniące obiekty zabytkowe znajdują się zazwyczaj w części poświęconej dziedzictwu kulturowemu. Na terenie Gminy Sokoły funkcjonują 4 Plany Zagospodarowania Przestrzennego, które zgodnie z danymi www.sokoly.e-mapa.net. pokrywają obszar gminy w niewielkiej części, tj. 0,83%. Poniżej przedstawiono szczegółowe zapisy dotyczące obiektów zabytkowych w MPZP.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Sokoły

MPZP przyjęty został uchwałą nr XXIV/120/97 przez Radę Gminy w Sokołach w dn. 23.02.1997 r.
W MPZP nie znalazły się zapisy dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego - zmiana MPZP gminy Sokoły

Zmiana MPZP przyjęta została uchwałą nr IX/41/03 przez Radę Gminy w Sokołach w dn. 03.06.2003 r.
W MPZP nie znalazły się zapisy dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – odcinek trasy linii elektroenergetycznej 400 kV Narew – Ostrołęka (docelowo Narew-Łomża) na terenie gminy Sokoły

MPZP przyjęty został uchwałą nr XXIV/120/97 przez Radę Gminy Sokoły w dn. 26.06.2012 r.

Teren objęty MPZP nie jest objęty ochroną konserwatorską, nie występują w jego obrębie zabytki nieruchome (poza stanowiskami archeologicznymi) wpisane do rejestru zabytków lub ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków i obiekty dóbr kultury współczesnej.

Ustala się ochronę stanowisk archeologicznych, której przedmiotem ochrony są domniemane relikty archeologiczne (obiekty, warstwy i struktury podziemne) stanowiące ślady osadnictwa pradziejowego:

- AZP 41-82, 19 na obszarze, 3 w miejscowości.

Poza terenem opracowania, w bliskim sąsiedztwie terenów objętych planem występują zabytki – stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków:

- AZP 41-82, 20 na obszarze, 12 w miejscowości;

- AZP 41-82, 27 na obszarze, 1 w miejscowości;

- AZP 41-82, 29 na obszarze, 2 w miejscowości;

- AZP 41-82, 30 na obszarze, 6 w miejscowości;

- AZP 41-82, 41 na obszarze, 1 w miejscowości;

- AZP 41-82, 59 na obszarze, 9 w miejscowości.

Zmiana sposobu zagospodarowania obszarów, prowadzenie robót budowlanych i ziemnych wymaga przeprowadzenia badań archeologicznych w formie nadzoru archeologiczno-konserwatorskiego na zasadach określonych w przepisach odrębnych.

Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest on obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot, oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe właściwego wójta.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części miejscowości Sokoły

MPZP przyjęty został uchwałą nr IV/29/2015 przez Radę Gminy Sokoły w dn. 12.05.2015 r.

Na terenie planu nie występują obiekty dziedzictwa kulturowego, zabytki, ani dobra kultury współczesnej.

Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Sokoły na lata 2017 – 2025

Uchwałą nr XXI/134/2017 z dnia 8 czerwca 2017 r. Rada Gminy Sokoły przyjęła Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Sokoły na lata 2017 – 2025.

W dokumencie opracowano diagnozę sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej Gminy Sokoły. W tej części Programu opisane zostały obiekty zabytkowe, tj. zabytki architektury i budownictwa, takie jak: zabytki sakralne, dworki, budownictwo zabytkowe. Opisane zostały poszczególne obiekty zabytkowe, np. młyn motorowy przy ul. Tykocińskiej, wiadukt kolei Łapy-Ostrołęka we wsi Jamiołki Piotrowięta, kościół cmentarny w Sokołach, Bazylika Mniejsza w Sokołach, kościół w Waniewie wraz z jego zespołem, w skład którego wchodzi: dzwonnica, plebania i dom parafialny. Opisane zostały także kapliczki przydrożne, krzyże, dworki, drewniane budynki mieszkalne, wymieniono także lamus plebański oraz budynek szkoły. Analizie poddano także zabytkowe cmentarze.

W analizie SWOT odwołano się do dziedzictwa kulturowego. W mocnych stronach gminy podano silne poczucie tożsamości lokalnej, obiekty zabytkowe, sprzyjające warunki geograficzno – przyrodnicze do rozwoju agroturystyki, zaś w słabych stronach: brak infrastruktury kulturalnej, brak produktu turystycznego gminy, słaba promocja walorów przyrodniczo-krajobrazowych.

Wskazano wyzwania rozwojowe Gminy Sokoły:

- wzmocnienie pozycji gospodarczej Gminy Sokoły, w tym turystyczno-rekreacyjnej;
- poprawa dostępności komunikacyjnej;
- kreowanie wizerunku Gminy Sokoły;
- inicjowanie aktywności mieszkańców.

Wyznaczono cel strategiczny pn. „ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ GMINY SOKOŁY”, a także obszary wsparcia:

- gospodarka lokalna;
- infrastruktura techniczna;
- turystyka, rekreacja i oferta czasu wolnego;
- standard życia mieszkańców.

Zintegrowany Program Rewitalizacji Gminy Sokoły

Uchwałą nr XIII/92/2016 z dnia 30 sierpnia 2016 r. Rada Gminy Sokoły przyjęła Zintegrowany Program Rewitalizacji Gminy Sokoły.

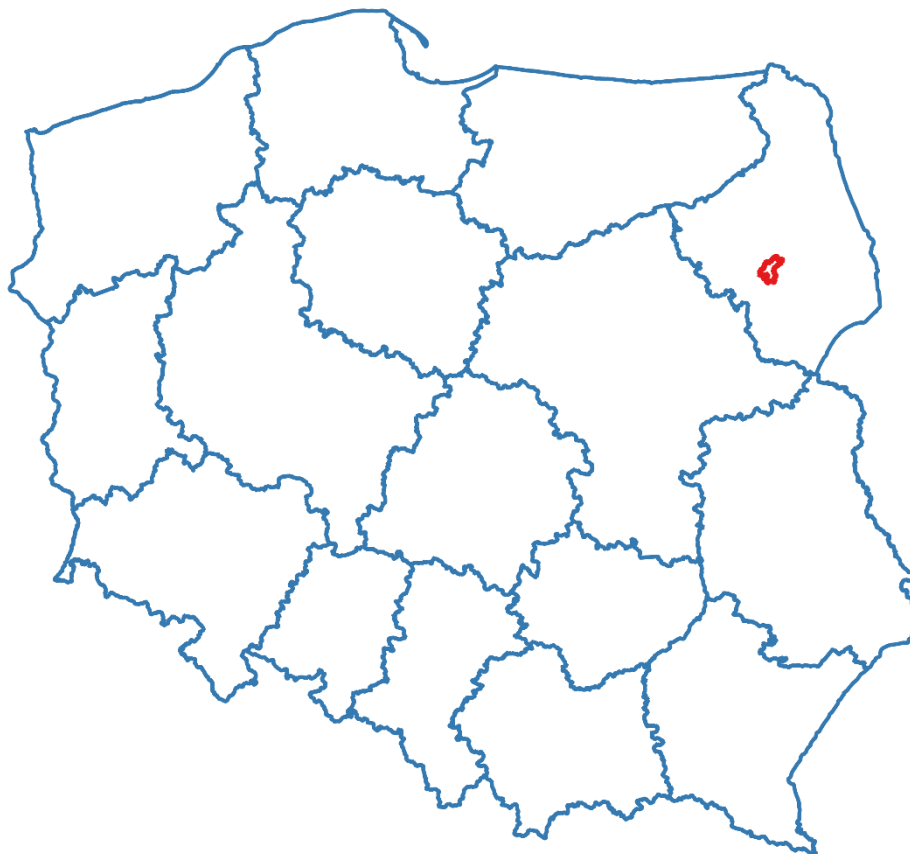
W Programie przedstawiono diagnozę czynników i zjawisk kryzysowych poddając analizie sferę gospodarczą, środowiskową, przestrzenno-funkcjonalną i techniczną. Przedstawiono charakterystykę sfery funkcjonalno-przestrzennej, a w jej ramach dziedzictwo kulturowe. Wymieniono obszary strefy ochrony konserwatorskiej B oraz pozostałe ważne obiekty o wartościach zabytkowych. W mocnych stronach gminy wyróżniono posiadanie zasobów kulturowych, czy dużą ilość imprez kulturalnych. Z drugiej strony zauważono zły stan niektórych obiektów zabytkowych oraz brak środków finansowych na ich konserwację i modernizację. Z kolei w szansach wskazano na rozwój agroturystyki.

Jako obszary rewitalizacji wyznaczono: Sokoły i Dworaki-Pikaty. Lista zaplanowanych przedsięwzięć zawiera 5 projektów, w tym rewitalizację centrum przed Bazyliką Mniejszą w Sokołach, zaadaptowanie budynków na potrzeby lokalnej społeczności, wygospodarowanie nowego budynku biblioteki, realizowanie inicjatyw kulturalnych.

5.2. Charakterystyka gminy i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Położenie gminy

Gmina Sokoly położona jest w centralnej części województwa podlaskiego, w północno-wschodniej części powiatu wysokomazowieckiego. Zajmuje obszar 15 582 ha, co stanowi ok. 12,1% powierzchni powiatu (GUS, 2022).

Ryc. 1. Gmina Sokoly na tle kraju

Źródło: opracowanie własne

Jednostka graniczy:

- na północnym-zachodzie – z Gminą Kobylin-Borzymy (powiat wysokomazowiecki);
- na północy – z Gminą Choroszcz (powiat białostocki);
- na wschodzie – z Gminą Łapy (powiat białostocki);
- na południowym-wschodzie – z Gminą Poświętne (powiat białostocki);
- na południu – z Gminą Nowe Piekuty (powiat wysokomazowiecki);
- na południowym-zachodzie – z Gminą Wysokie Mazowieckie (powiat wysokomazowiecki);
- na zachodzie – z Gminą Kulesze Kościelne (powiat wysokomazowiecki).

Ryc. 2. Gmina Sokoły na tle gmin powiatu wysokomazowieckiego

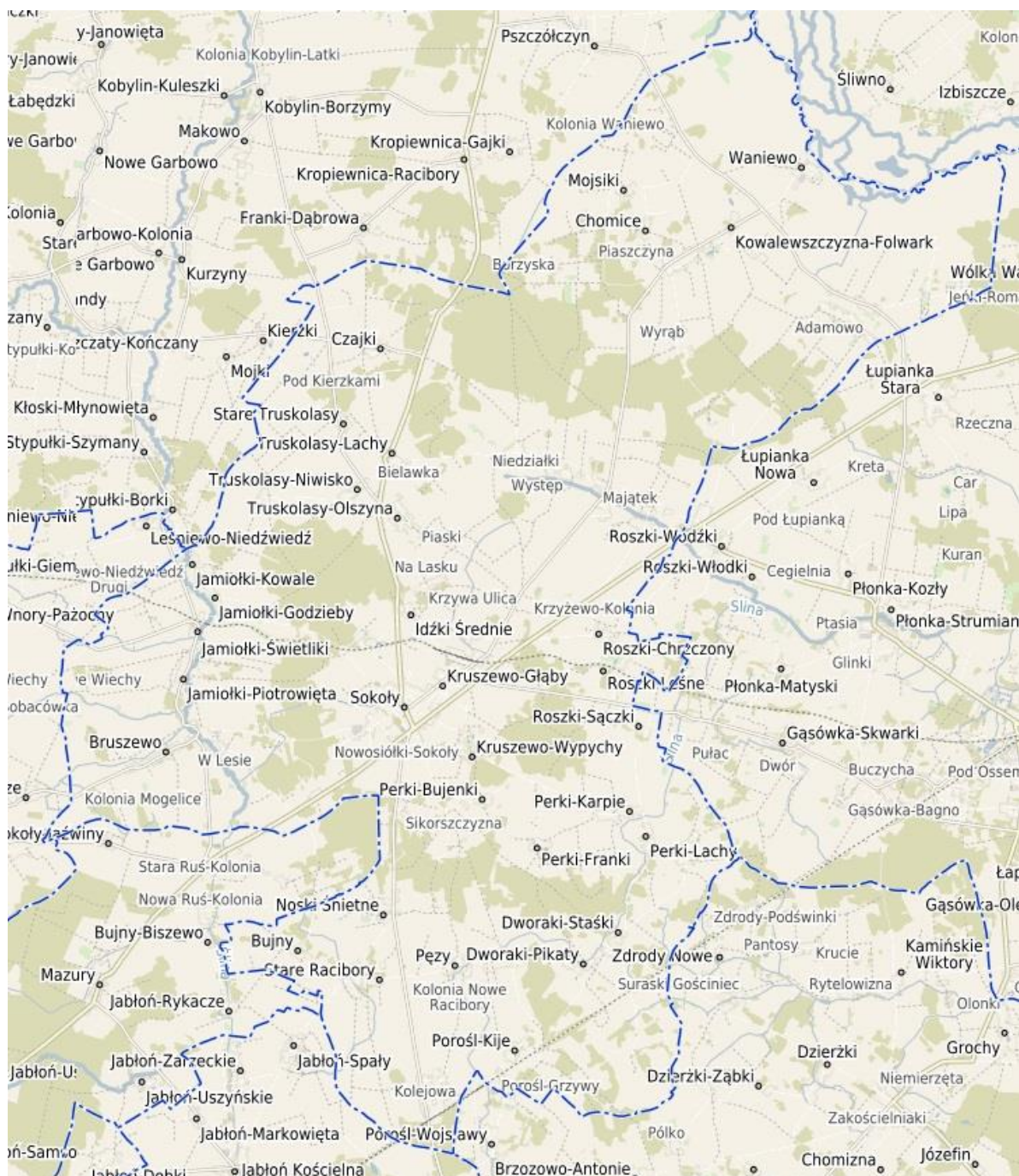
Źródło: opracowanie własne

Wieś Sokoły o współrzędnych geograficznych: 52.9928125 (szerokość geograficzna), 22.7009341 (długość geograficzna) stanowi centralne miejsce gminy, będąc jednocześnie największą miejscowością i zarazem siedzibą samorządu (www.wspolrzedne-gps.pl). Położona jest w odległości ok. 15 km na północny-wschód od Wysokiego Mazowieckiego oraz ok. 35 na południowy-zachód od Białegostoku licząc odległości między centralnymi częściami miejscowości (odległość w linii prostej). Gmina Sokoły jest gminą wiejską, jednocześnie jedną z dziesięciu gmin powiatu oraz jedną z sześciu gmin wiejskich w powiecie wysokomazowieckim.

Według podziału fizyczno-geograficznego opracowanego przez Jerzego Kondrackiego Gmina Sokoły znajduje się w prowincji Niżu Wschodniobałtycko-Białoruskiego, podprowincji Wysoczyzn Podlasko-Białoruskich oraz makroregionie Niziny Północnopolaskiej. W układzie mezoregionalnym niewielka,

północna część gminy znajduje się w Dolinie Górnej Narwi, zaś reszta obszaru przynależy do Wysoczyzny Wysokomazowieckiej.

Strukturę osadniczą Gminy Sokoły tworzy 49 sołectw: Bruszewo, Bruszewo Borkowizna, Bujny, Chomice, Czajki, Drągi, Dworaki Pikaty, Dworaki Staški, Idźki Młynowskie, Idźki Średnie, Idźki Wykno, Jabłonowo Kąty, Jabłonowo Wypychy, Jamiołki Godzieby, Jamiołki Kowale, Jamiołki Piotrowięta, Jamiołki Świetliki, Jeńki, Kowalewszczyzna, Kowalewszczyzna Folwark, Kruszewo Brodowo, Kruszewo Głąby, Kruszewo Wypychy, Krzyzewo, Mojsiki, Noski Śnietne, Nowe Racibory, Perki Bujenki, Perki Franki, Perki Karpie, Perki Lachy, Perki Mazowsze, Perki Wypychy, Pęzy, Porośl Kije, Roszki Chrzczony, Roszki Leśne, Roszki Sączki, Roszki Ziemski, Rzące, Sokoły I, Sokoły II, Stare Racibory, Truskolasy Lachy, Truskolasy Niwisko, Truskolasy Olszyna, Stare Truskolasy, Truskolasy Wola, Waniewo.

Ryc. 3. Miejscowości w Gminie Sokoły

Źródło: www.sokolys.e-mapa.net

5.2.2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza

Gmina Sokoły zamieszkiwana jest przez 5 263 osób, co stanowi 9,77% mieszkańców powiatu wysokomazowieckiego (miejsce zamieszkania) wg danych GUS na 31.12.2022 r. – najnowsze dane GUS. Wg bazy danych ewidencyjnych Urzędu Gminy Sokoły liczba ludności Gminy Sokoły wyniosła z końcem 2022 r. 5 545 osób. Zdecydowanie największą miejscowością pod względem liczby osób są Sokoły liczące 1 490 osób. Pozostałe miejscowości są dużo mniejsze, w kolejności malejącej są to kolejno: Jeńki – 364, Bruszewo – 311, Nowe Racibory – 202. W poniższej tabeli przedstawiono liczbę osób z terenu analizowanej gminy z podziałem na miejscowości.

Tabela 1. Liczba mieszkańców Gminy Sokoły z podziałem na miejscowości

Lp.	Miejscowość	Liczba mieszkańców
1	Bruszewo	311
2	Bruszewo-Borkowizna	25
3	Bujny	84
4	Chomice	54
5	Czajki	107
6	Drągi	87
7	Dworaki-Pikaty	66
8	Dworaki-Staški	82
9	Idźki Młynowskie	72
10	Idźki Średnie	53
11	Idźki-Wykno	55
12	Jabłonowo-Kąty	78
13	Jabłonowo-Wypychy	40
14	Jamiołki-Godzieby	60
15	Jamiołki-Kowale	75
16	Jamiołki-Piotrowięta	123
17	Jamiołki-Świetliki	25
18	Jeńki	364
19	Kowalewszczyzna	191
20	Kowalewszczyzna-Folwark	107
21	Kruszewo-Brodowo	196
22	Kruszewo-Głąby	50
23	Kruszewo-Wypychy	110
24	Krzyżewo	130
25	Mojsiki	67
26	Noski Śnietne	83
27	Nowe Racibory	202
28	Perki-Bujenki	28
29	Perki-Franki	59
30	Perki-Karpie	51
31	Perki-Lachy	40
32	Perki-Mazowsze	51
33	Perki-Wypychy	54
34	Pęzy	27
35	Prośl-Kije	76
36	Roszki Leśne	31
37	Roszki-Chrzczony	32
38	Roszki-Sączki	37
39	Roszki-Ziemaki	114
40	Rzące	80

Lp.	Miejscowość	Liczba mieszkańców
41	Sokoły	1490
42	Stare Racibory	20
43	Stare Truskolasy	49
44	Truskolasy-Lachy	103
45	Truskolasy-Niwisko	64
46	Truskolasy-Olszyna	86
47	Truskolasy-Wola	41
48	Waniewo	115
Razem		5545

Źródło: dane własne UG Sokoły, 31.12.2022 r.

Wskaźnik gęstości zaludnienia analizowanej jednostki wynosi 33,8 os./km² i jest zdecydowanie niższy niż w powiecie wysokomazowieckim (41,8 os./km²) oraz w województwie podlaskim (56,6 os./km²), jak i na terenie kraju - 121 os./km². Oznacza to, że gęstość zaludnienia w Gminie Sokoły jest niska, co związane jest z typowo wiejskim charakterem jednostki.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat odnotowuje się systematyczny spadek liczby ludności w gminie. W porównaniu do 2013 r. liczba mieszkańców Gminy Sokoły zmniejszyła się o 580 osób (wg danych GUS). Oznacza to, że spadek liczby mieszkańców wyniósł aż 9,9%. Na taki stan rzeczy wpłynął ujemny przyrost naturalny oraz ujemne saldo migracji w latach 2013-2022 (GUS). Jedynym wyjątkiem był dodatni przyrost naturalny w 2018 r. W ostatnim dziesięcioleciu najwięcej osób odnotowano w 2013 r. – 5 843, zaś najmniej w 2022 r. – 5 263.

Strukturę demograficzną Gminy Sokoły tworzą osoby w wieku przedprodukcyjnym (19,5%), produkcyjnym (57,0%) oraz poprodukcyjnym (23,5%), (GUS, 2022). Pod względem gospodarczym negatywnie należy interpretować powyższe dane ze względu na większą liczbę osób w wieku poprodukcyjnym od osób w wieku przedprodukcyjnym. Liczba osób w wieku produkcyjnym systematycznie malała poczynając od 2013 r. Udział osób w wieku przedprodukcyjnym był zmienny w ostatnich latach, nie obserwuje się wyraźnego trendu, jak chociażby w przypadku osób w wieku produkcyjnym. Z kolei procentowy udział ludności w wieku poprodukcyjnym, rośnie z roku na rok i w ostatnich dziesięciu latach zwiększył się o ponad 4%. W związku z powyższym sytuacja demograficzna gminy jest niekorzystna, obserwowany jest proces starzenia się społeczeństwa przy równoczesnym braku zastępowalności pokoleń ze względu na malejącą liczbę urodzeń w ostatnich latach.

Na terenie gminy udział osób bezrobotnych wyniósł z końcem 2022 r. 5,2% (GUS). W ostatnich 10 latach sytuacja na rynku pracy była zróżnicowana, jednak bezrobocie nigdy nie osiągnęło wartości dwucyfrowej. W 2013 r. poziom bezrobocia był najwyższym i wyniósł 7,4%. Od tego momentu bezrobocie systematycznie spadało osiągając najniższą wartość 4,5% w 2021 r. Od 2017 r. obserwuje się stabilną sytuację na rynku pracy w gminie, zaś poziom bezrobocia nie przekraczał 6%.

Na terenie Gminy Sokoły z końcem 2022 r. wg danych GUS odnotowano 369 podmiotów gospodarczych, w tym 349 które należą do sektora prywatnego. Struktura sektora prywatnego składa się na: osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą – 291, spółki handlowe – 14, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 12, fundacje – 2 oraz spółdzielnie – 2, spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego – 1. Wg sekcji i działów PKD 2007 najwięcej podmiotów ogółem odnotowano w sektorze F – 100 oraz G – 78. Sekcja G to handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, a sekcja F to budownictwo. W latach 2013-2022 liczba podmiotów gospodarczych zwiększyła się o 44 podmioty. W tym czasie najwięcej odnotowano ich w 2022 r. – 369,

a najmniej w 2016 r. – 309. Pod względem klas wielkości przedsiębiorstw, na terenie gminy występują: 2 przedsiębiorstwa zatrudniające od 50 do 249 osób oraz 11 mniejszych przedsiębiorstw zatrudniających od 10 -49 osób. Przeważają małe działalności, w których pracuje nie więcej jak 9 osób – 356.

Przez teren gminy przebiegają dwie drogi wojewódzkie nr 671 i 678, krzyżujące się w Sokołach. Obecnie w okolicach miejscowości Sokoły trwa budowa obwodnicy. Przez południową część gminy przechodzi trasa kolejowa nr 6 relacji Czyżew – Białystok ze stacją w Raciborach.

5.2.3. Charakterystyka przyrodnicza

Potencjał środowiska przyrodniczego wyrazić można m.in. poprzez obszary prawnie chronione, których powierzchnia na terenie Gminy Sokoły z końcem 2022 r. wyniosła 1 387,00 ha, tj. 4,7% całej powierzchni gminy. Zgodnie z Centralnym Rejestrem Form Ochrony Przyrody na terenie gminy znajduje się:

- Narwiański Park Narodowy – kod PL.ZIPOP.1393.PN.10, utworzenie: 23.07.1996 r.;
- obszar Natura 2000 „Narwiańskie Bagna” – kod PL.ZIPOP.1393.N2K.PLH200002.H, utworzenie: 15.01.2008 r.;
- obszar Natura 2000 „Bagienna Dolina Narwi” – kod PL.ZIPOP.1393.N2K.PLB200001.B, utworzenie: 05.11.2004 r.;
- pomnik przyrody – kod PL.ZIPOP.1393.PP.2013082.1683, utworzenie: 15.01.1988 r. – zespół 20 lip drobnolistnych tworzących aleję dojazdową w Krzyżewie – obiekt ujęty w gminnej ewidencji zabytków.

Lesistość gminy wynosi 19,4% jej powierzchni i jest to ogółem 3 024,33 ha. Grunty leśne publiczne to 169,33 ha, zaś grunty leśne prywatne to 2 855,00 ha. W ostatnich 10 latach powierzchnia gruntów leśnych zmniejszyła się o 18,33 ha. Zadrzewienia występują głównie w północnej części gminy w pasie od miejscowości Czajki, aż do miejscowości Jeńki, a także w części centralnej gminy w pasie od miejscowości Truskolasy-Wola, poprzez zachodnią stronę Sokół, aż do miejscowości Dworki-Staśki.

Sieć hydrograficzną gminy tworzą rzeki Ślina przepływająca przez wschodnią część gminy oraz rzeka Awissa wpływająca do Narwi, a także struga Kurówka znajdująca się w północnej części gminy. W tej części gminy przez jej niewielki obszar przepływa także rzeka Narew. Na terenie Gminy Sokoły nie występują większe zbiorniki wodne oraz jeziora.

Niewątpliwym atutem gminy jest występowanie w jej północnej części Narwiańskiego Parku Narodowego. To jeden z 23 Parków Narodowych, stanowiący najwyższą formę ochrony przyrody w Polsce. Charakterystyczną cechą Parku na terenie Gminy jest silne rozczłonkowanie Narwi na wiele koryt, tworząc rozbudowany system cieków wodnych. Narwiański Park Narodowy zajmuje powierzchnię 7 350 ha, z czego 730 ha (północno-zachodnia część Parku) znajduje się na terenie Gminy Sokoły.

5.2.4. Zarys historii gminy¹

Po zawarciu unii polsko-litewskiej (Krewa, 1385 rok) nabrał na znaczeniu proces zakładania wsi, przy czym na omawianym terenie zdecydowanie dominowało osadnictwo polskie. Nasilił się również ruch na szlaku komunikacyjnym, a jedna z dogodnych przepraw leżała w rejonie Waniewa. Ten trakt z Mazowsza na Litwę miał z pewnością istotny wpływ na powstanie wsi Sokoły, która zyskała dogodne

¹ <https://www.sokoly.pl/index.php/gmina/historia/13-rys-historyczny>

połączenia w kierunku Suraza i Tykocina, a w latach późniejszych i z Wysokiem (Mazowieckiem). W miarę zagospodarowywania terenów puszczańskich kształtowały się granice dzielnicowe oraz państwowe. Obszar między Narwią a Śliną znalazł się w połowie XV wieku w ziemi bielskiej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na pobrzeżach zachodnich ziemi bielskiej dominowało osadnictwo rodów pochodzenia mazowieckiego, głównie z ziem: łomżyńskiej, wiskiej i ciechanowskiej. W następnych wiekach w rejonie Sokół drobnej szlachty nadal przybywało, nie powstawały tu natomiast duże włości magnackie, nie było też w zasadzie własności skarbowych. Wyjątek stanowiła włość waniewska. Cenne były zwłaszcza innowacje wprowadzone w samym Waniewie przez Mikołaja Radziwiłła w początku XVI wieku – lokacja miast, budowa kościoła, parafia od 1511 r. i mostu przez Narew.

W 1569 Podlasie zostało przeniesione z Litwy do Korony (Polski). Pierwsze wzmianki o Sokołach pochodzą z lat czterdziestych XV wieku. Założycielem nowej osady byli bracia Sokół, których wpisuje się w herbarzu do rodu Sokołowskich herbu Gozdawa. Z późniejszych zapisów wynika, że w 1471 roku w Sokołach istniał kościół drewniany p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, świętych Mikołaja Wyznawcy i Doroty oraz w tym roku powstała tu parafia rzymskokatolicka. Stanisław Sokół, Jan Kruszewski i ich bracia, właściciele Sokół i Kruszewa, zapisali na uposażenie świątyni trzy włóki ziemi. Fakt ten walcie przyczynił się do wzrostu znaczenia wsi, uczynił z niej centrum lokalne, stworzył zachętę do osiedlania się ludności nie związanej bezpośrednio z gospodarowaniem na roli. W 1546 roku kolejny kościół ufundowali „dziedzice Sokołowscy, Kruszewscy i Bruszewscy” a w 1639 roku trzecią z kolei świątynię w Sokołach, jak i poprzednie drewnianą, wznosił miejscowy pleban ks. Jan Duczyński, dziekan bielski.

Sokoły i okoliczne wsie należały do powiatu suraskiego ziemi bielskiej, zaś parafia wchodziła w skład diecezji łuckiej (Łuck na Wołyniu), a w początkach XVI wieku została zaliczona do dekanatu bielskiego. W akcie erekcyjnym omawianej parafii wymieniono ponad 40 jednostek osiedleńczych, podczas gdy np. w parafii płonkowskiej było ich tylko 6.

Rozwój Podlasia zahamowały niekorzystne zmiany w gospodarce folwarczno – pańszczyźnianej, a kataklizmem okazały się wojny, poczynając od najazdu szwedzkiego w 1655 roku. Między innymi we wrześniu 1656 roku w rejonie Sokół przemieszczały się oddziały hetmana Wincentego Gosiewskiego, w tym szczególnie groźni dla ludności cywilnej Tatarzy. Ze zniszczeń podnoszono się powoli. Straty odrabiano korzystając z nowego przywileju targowego, uzyskanego w 1659 roku. Dopiero w 1678 roku nastąpiła konsekracja splądrowanego w 1657 kościoła. Dokonywały się ponadto zmiany własnościowe, w 1676 roku do Sokołowskich należała połowa Sokół, a druga stanowiła własność Kruszewskich herbu Abdanek. Nadzieje na pomyślny rozwój osady przekreśliły ponowne działania wojenne w pierwszym ćwierćwieczu XVIII wieku i towarzyszące im zarazy morowe. Na domiar złego wybuchł spór między proboszczem sokolskim i Kruszewskimi o prawo pobierania opłat z placu targowego, który stanowił zarówno grunt należący do parafii, jak i do kilku szlacheckich właścicieli ziemskich. Konflikt zakończył się wyrokiem Trybunału Lubelskiego w 1756 roku. Reliktem sporu i w konsekwencji istnienia dwóch odbiorców opłat targowych jest zachowany do dziś podział przedzielonego zabudową placu rynkowego w Sokołach – trójkątnego rynku przykościelnego i prostokątnego na dawnych gruntach szlacheckich.

Znaczące ubytki w sieci osadniczej sprzyjały osadnictwu żydowskiemu, w Sokołach w 1716 roku odnotowano obecność jednego Żyda Dawida, który mieszkał w zniszczonej karczmie. Do końca XVIII wieku liczba Żydów w Sokołach mogła wzrosnąć do około 200 – 250.

Po trzecim rozbiore Rzeczypospolitej w 1795 roku, Sokoły na krótko znalazły się w zaborze pruskim, włączono je do powiatu suraskiego w departamencie białostockim prowincji Prus Nowoschodnich. Zmiany zaszły również w administracji kościelnej, parafie od 1797 roku znalazły się w dekanacie

tykocińskim w nowo utworzonej diecezji wigierskiej. Wprowadzono zawodową administrację i usprawniono sądownictwo, tym samym rozpoczynając akcję germanizacyjną. Poważne konsekwencje w Sokolach spowodowała konfiskata dóbr kościelnych, gdyż zajmowały one znaczną część osady, pozostałe place i grunty stanowiły własność Marianny z Kruszewskich Markowskiej. Władze pruskie w trosce o stan sanitarny i dla zapobieżenia epidemiom nakazywał otwieranie cmentarzy poza zabudową mieszkalną. Nie wiemy kiedy dokładnie dopełniono tego obowiązku, prawdopodobnie jednak dopiero w drugim dziesięcioleciu XIX wieku. Ponieważ mieszkańcy niechętnie godzili się na grzebanie bliskich w „polu”, nie zaś przy kościele, to na nowych cmentarzach stawiano kaplice. W Sokolach ufundował taką na „Nowej Górze” w 1818 roku Paweł Dworakowski, a jako budulca użyto drewna.

Czasy Napoleońskie przynoszą mieszkańcom Sokół i okolic kolejne zmiany. W wyniku porozumienia w Tylży zawartego pomiędzy cesarzami Francji i Rosji, Sokół znalazły się w Księstwie Warszawskim i trafiły do nowego powiatu tykocińskiego w departamencie łomżyńskim. Na Podlasiu nie stoczono większych walk, zachowały się jednak napoleońskie opowieści z okolic Waniewa, gdzie rzeczywiście dochodziło do starć zbrojnych na przeprawie przez Narew.

Po Kongresie Wiedeńskim (1815 r.) miejsce Księstwa Warszawskiego zajęło Królestwo Polskie połączone unią z Cesarstwem Rosyjskim. Łomża straciła status miasta wojewódzkiego powstało województwo augustowskie z siedzibą w Suwałkach, to dzieliło się na obwody i powiaty sądowe. Sokół znalazły się w obwodzie łomżyńskim i jak poprzednio w nadgranicznym powiecie tykocińskim. Do podziału administracyjnego dostosowano rozmieszczenie biskupstw katolickich. Parafia Sokół pozostała w dekanacie tykocińskim, ale już w diecezji augustowskiej ze stolicą w Sejnach.

W autonomicznym Królestwie Polskim dokonywał się szybki wzrost gospodarczy. Okoliczności te sprzyjały staraniom Marii z Kruszewskich Markowskiej (1790 – 1856) o podniesienie Sokół do statusu miasta. **1827** roku Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji postanowiła „wynieść na miasto wieś czyli osadę handlową Sokół Kościelne do dóbr Kruszewo Głomby (Głąby) należące, nadając one nazwisko Sokół i przypuszczając takowe do wszelkich praw miastom prywatnym w Królestwie Polskim służącym...” . Nowe miasto pozostało miasteczkiem, nic nie wiadomo o znaczących w nim inwestycjach, jedynie w 1830 roku wzniesiono drewniany budynek szkolny i z tego okresu pochodzi zachowany do dziś spichlerz plebański, murowany w stylu klasycystycznym. Tendencje rozwojowe zahamował wybuch powstania listopadowego i wojny polsko-rosyjskiej lat 1830-1831. Przez Sokół przemieszczał się jeden z korpusów wojsk Iwana Dybicza. Marszałek rosyjski ze swoim sztabem był w Sokolach 6 lutego 1831 roku, ale w bliskim sąsiedztwie miasta nie doszło do walk.

Nie są znane bliżej okoliczności spłonięcia w 1830 roku kaplicy cmentarnej. Trzy lata później na jej miejsce przeniesiono świątynię z Tykocina. Jest to zachowany do dziś drewniany kościół, wcześniej cerkiew unicka, wzniesiony w 1758 roku.

Miasto Sokół, choć pozbawione przemysłu, szybko zwiększało liczbę mieszkańców. Statystyki podają, że w 1857 roku ich liczba wynosiła ponad 1,5 tysiąca, naliczono wówczas 80 domów drewnianych i 3 murowane. Napływali licznie do Sokół wyznawcy mojżeszowi, którzy zajmowali się drobnym handlem, czemu sprzyjały miejscowe targi i jarmarki.

Początek lat sześćdziesiątych XIX wieku pokazał, że ludność mieszkająca pomiędzy Narwią a Śliną nie wyrzekła się przywiązania do wiary i przechowała pamięć o państwie polskim. Inspiracje do zakładania w rejonie Sokół ogniw konspiracji wyszły z Łomży. W ramach powstańczego powiatu łomżyńskiego powstał okrąg V sokolski, który następnie został połączony z okręgiem tykocińskim. Do osób najbardziej

zaangażowanych w działalność niepodległościową należeli: duchowni (miejscowy proboszcz ks. Walenty Osiński – zesłany na Sybir, wikary ks. Stanisław Jamiołkowski – późniejszy badacz i autor prac historycznych), osoby wywodzące się z drobnej szlachty (Walenty Dworakowski, Feliks Zdrodowski), zarządcy, strażnicy, zatrudnieni w administracji dworskiej i terenowej (wójt gminy Kowalewsczyzny Adolf Kamiński).

Już w pierwszych dniach powstania styczniowego w kilku miejscach na pograniczu mazowiecko – podlaskim doszło do wystąpień oddziałów zbrojnych. 23 stycznia 1863 roku oddział pod dowództwem geometry Leopolda Chrzanowskiego na krótko zajął Sokoły. Jednak dość szybko Rosjanie zdobywali przewagę i terroryzowali ludność cywilną.

29 grudnia 1863 roku w Sokołach powieszono powstańczego żandarma Jana Konopkę. Upadek powstania wywołał kolejne represje, dotknęły one przede wszystkim Kościół katolicki (ograniczenie swobody księży, konfiskata majątku parafialnego – zachowały się opisy licytacji w Sokołach), drobną szlachtę (pominięta została w procesie uwłaszczeniowym). Za formę represji uznaje się również decyzje władz zaborczych odebranie praw miejskich aż 334 miejscowościom, w tym Sokołom w **1870** roku.

Sokoły po roku 1870 były już tylko osadą parafialną z domem przytułkiem dla ubogich, z siedzibą władz gminnych z wójtem na czele, sądem pokoju, posterunkiem straży ziemskiej (lokalna policja) oddziału poczty, szkół (z żydowskimi chederami włącznie) i bibliotek. Tu odbywały się targi i wielkie jarmarki, na których handlowano głównie bydłem. Istotnym zdarzeniem stało się powołanie w Sokołach w 1898 roku Ochotniczej Straży Ogniowej, w 1905 roku zezwolono na tworzenie różnorodnych stowarzyszeń świeckich oraz kościelnych, a w 1912 roku zainicjowano działalność kasy oszczędnościowo – pożyczkowej. Ważnym wydarzeniem w życiu parafii była budowa w latach 1906-1912 nowej neogotyckiej świątyni.

W 1913 roku rozpoczął się w Krzyżewie pierwszy kurs rolniczy, na który ściągali kandydaci z wielu regionów Kongresówki i z tak zwanych ziem zabranych. Początek istniejącej do dzisiaj szkole rolniczej dała Stefania Karpowicz, która przy wsparciu matki Bronisławy własnym sumptem wybudowała nowoczesny gmach, a z pomocą Centralnego Towarzystwa Rolniczego zapewniła kadre i program nauczania. W szkole dbano o poziom nauczania oraz o wychowanie patriotyczne.

Na te oznaki rozwoju osady Sokoły i terenów przyległych, wpływ miało otwarcie w listopadzie 1893 roku Kolei Nadnarwiańskiej, z Łap przez Śniadowo do Ostrołęki, a jeszcze bardziej wybudowanie szosy z Białegostoku przez Sokoły i Wysokie do Zambrowa. Według spisu opublikowanego w 1891 roku gmina Sokoły liczyła 53 miejscowości z czego 40 zamieszkała ludność drobnoszlachecka.

Wybuch I wojny światowej przyniósł nadzieje na odzyskanie niepodległości ale i trwożył. W 1915 roku do kilku krwawych starć po których pozostały mogiły, doszło m.in. w Rusi Starej, Bruszewa, koło stacji Racibory i na przeprawach przez Narew. Od sierpnia 1915 roku trwała trzyletnia okupacja niemiecka. W 1918 roku wraz z odzyskaniem niepodległości ustanowiono władze lokalne, w **1919** przywrócono prawa miejskie, był to nadal ośrodek parafialny i gminny w powiecie wysokomazowieckim, województwie białostockim.

Według danych pierwszego spisu z 1921 roku gmina Sokoły liczyła 5051 mieszkańców, a miasto Sokoły – 2171 osób. W skład gminy weszły 53 wsie, folwarki, kolonie: Borkowizna, Bruszewo, Bujny Biszewo, Drągi Kosuty, Drągi Wypychy, Faszczce, Gąsówka Osse Bagno, Gąsówka Skwarki, Gąsówka Somachy, Idźki Młynowskie, Idźki Średnie, Idźki Wykno, Jamiołki Godzieby, Jamiołki Kłosy, Jamiołki Kowale, Jamiołki Piotrowięta, Jamiołki Rawki, Jamiołki Świetliki, Kruszewo Brodowo, Kruszewo Głąby, Kruszewo Wypychy, Mazury, Mazury folwark, Noski Śnietne, Pęzy, Perki Bujenki, Perki Franki, Perki Karpie, Perki

Lachy, Perki Mazowsze, Perki Wypychy, Płonka Kozły, Płonka Matyski, Racibory Stare, Roszki Bieńki, Roszki Chrzczony, Roszki Karolin folwark, Roszki Leśne, Roszki Sączki, Roszki Włodki, Roszki Wodźki, Ruś Nowa, Ruś Stara folwark, Rzące, Sokoły Jażwiny, Sokoły Nowosiółki, Trojany Ochale kolonia, Truskolasy Lachy, Truskolasy Niwisko, Truskolasy Olszyna, Truskolasy Stare, Truskolasy Wola. Mniejsze zaludnienie miała gmina Kowalewsczyzna.

Okres drugiej wojny światowej przyniósł kolejno okupację sowiecką i niemiecką. Po oszukańczych wyborach w dniu 22 października 1939 roku, tereny gminy Sokoły zostały włączone do Zachodniej Białorusi. Tylko w Sokołach i Stelmachowie oficjalnie przyznano się do przegranej narzuconych kandydatów. Odbyło się powtórne głosowanie, tym razem ponoć kandydat w obwodzie nr 8 okręgu w Sokołach otrzymał 54% głosów, na co trzeciej jednak karcie wyborcy dopisywali hasła: „Niech żyje Polska, nie chcę władzy radzieckiej, chcę polskiej, warszawskiej” i tym podobnie. Natomiast pierwszym celem nazistów, którzy wrócili w 1941 roku, była całkowita eksterminacja ludności żydowskiej. 2 listopada 1942 roku do obozu zagłady w Treblince wywieziono mieszkańców Sokół wyznania mojżeszowego.

Dzięki solidarnej postawie zdecydowanej większości społeczeństwa powstał ruch oporu. Na terenie nadnarwiańskim miejscowi akowcy przyjmowali zrzuty, zbierano broń i szkolono z myślą o odtworzeniu w ramach planu powstańczego „Burza” związków 76 pułku piechoty. Dla powstrzymania terroru przeprowadzano akcje doraźne, m.in. w lutym 1943 roku zniszczono w Sokołach kartoteki osób przeznaczonych na roboty do III Rzeszy i zastrzelenie w kwietniu schutzmana Konopkę. Wyróżniły się w tych działaniach oddział „Kedywu” dowodzony przez Tadeusza Westwala „Karasia” i oddział dywersyjny dowodzony przez por. Kazimierza Kamińskiego „Huzara”. ZWZ-AK Sokoły wraz z Tykocinem, Stelmachowem, Kobylinem i Kowalewsczyzną wchodziły w skład I rejonu obwodu Wysokie Mazowieckie; komendantem rejonu był Bronisław Perkowski „Gniazdo” ze wsi Roszki Wodźki. W lipcu 1943 roku do siatki akowskiej weszła i grupa Stanisława Janeczko z Waniewa. II wojna światowa zmieniła całkowicie oblicze Sokół, zamknęły się dzieje społeczności żydowskiej. Ogromne straty ponieśli i miejscowi Polacy, także w latach powojennych, kiedy nadal toczyła się walka zbrojna pomiędzy tak zwaną władzą ludową i siłami niepodległościowymi.

Ryc. 4. Obszar Gminy Sokółka i okolic w 1922 r.

źródło: www.maps.mapywig.org

5.2.5. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to inaczej krajobraz, w którym ogół cech naturalnych (przyrodniczych) został zdominowany przez dzieła rąk ludzkich (definicja NID). Z kolei w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano, że jest to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy

przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

Wszelkie przekształcenia, zmieniające wygląd krajobrazu kulturowego przez likwidowanie lub zniekształcenie cech stanowiących o jego wartościach stanowią zagrożenie jego zachowania. W celu jego ochrony Gminy mogą go chronić poprzez utworzenie parku kulturowego lub ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Gmina Sokoły posiada miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których znajdują się zapisy odwołujące się do ochrony obiektów zabytkowych, przedstawiono je w podrozdziale 5.1. Na terenie Gminy Sokoły nie odnotowuje się parku kulturowego.

Osadnictwo i układy przestrzenne

Gmina Sokoły wg. podziału na typy sieci osadnictwa wiejskiego wg M. Kiełczewskiej-Zalewskiej należy do typu osadnictwa skupionego, w części północnej jest to sieć wsi średniej wielkości (20-100 domów miesz.), o śródpolnym położeniu zabudowań i węzłowym układzie dróg, przeważnie feudalnego pochodzenia, zaś w części południowej jest to sieć wsi małych i przysiółków o śródpolnym położeniu zabudowań, pochodzi z różnych okresów historycznych. Z kolei wg H. Szulca, na terenie Gminy Sokoły pod względem morfogenetycznych w części północnej występują wsie regularne: duże ulicówki, owalnice, ślepe owalnice wraz z koloniami, a pozostała część gminy składa się z wsi nieregularnych: drogowe, ślepe drogowe, małe owalnice, rozdrożne, okrągłe i owalnice.

Na terenie Gminy Sokoły w większości zachowały się układy przestrzenne występujące na pocz. XX w. W niewielu ośrodkach zaobserwować można „rozlewanie się” miejscowości poprzez intensywną, nową zabudowę mieszkaniową. Proces ten najsilniej obserwowany jest w Sokołach, głównie w części południowej miejscowości. Ponadto zarówno w Sokołach, jak i miejscowości Kruszewo-Głąby nastąpiła intensyfikacja zabudowy mieszkaniowej, w Sokołach w części wschodniej, a w m. Kruszewo-Głąby w części zachodniej co doprowadziło do połączenia się tych miejscowości.

Wśród licznych typów układów wiejskich, na terenie Gminy Sokoły przeważają ulicówki oraz wielodrożnice. Ulicówki charakteryzują się rozmieszczeniem zabudowy w dwa szeregi zwartych zagród po obu stronach drogi. Wyglądem przypominają ulicę w mieście. Domy znajdują się przy drodze, a zabudowania gospodarcze na tyłach. Z kolei wielodrożnica, to wieś o zwartej, ale bezładnej i chaotycznej zabudowie i nieregularnym przebiegu dróg. Odznacza się skomplikowanym podziałem pól. Jest skutkiem wieloletnich ewolucji i zagęszczania się i rozwoju osadnictwa. Ponadto występuje kilka przykładów owalnic, brak zabudowy luźnej, rozproszonej.

Na podstawie obecnych kształtów wsi można rozróżnić ich pierwotne założenia. Poniżej przedstawiono wybrane wsie Gminy Sokoły, do których dopasowano podstawowe typy układów przestrzennych z pocz. XX w.:

- Bruszewo – wielodrożnica;
- Bujny – ulicówka;
- Chomice – krótka ulicówka;
- Jabłonowo-Kąty – ulicówka;
- Jeńki – długa ulicówka, obecnie wielodrożnica;
- Kowalewszczyzna – owalnica;
- Kowalewszczyzna Folwark – wieś pofolwarczna
- Krzyżewo – wieś krzyżówka, obecnie wielodrożnica;
- Mojsiki – krótka ulicówka;
- Nowe Racibory – wielodrożnica z liczną nową zabudową;

Perki-Mazowsze i Perki Karpie – dwie miejscowości tworzące jedną ulicówkę;
Roszki-Ziemaki – wieś podwójna przedzielona przez rzekę Awissa;
Rzące – wielodrożnica;
Sokoły – wielodrożnica z liczną nową zabudową;
Truskolasy-Niwisko – ulicówka;
Truskolasy-Lachy – wielodrożnica;
Truskolasy-Olszyna – wielodrożnica.
Waniewo – owalnica.

Układy ruralistyczne i urbanistyczne

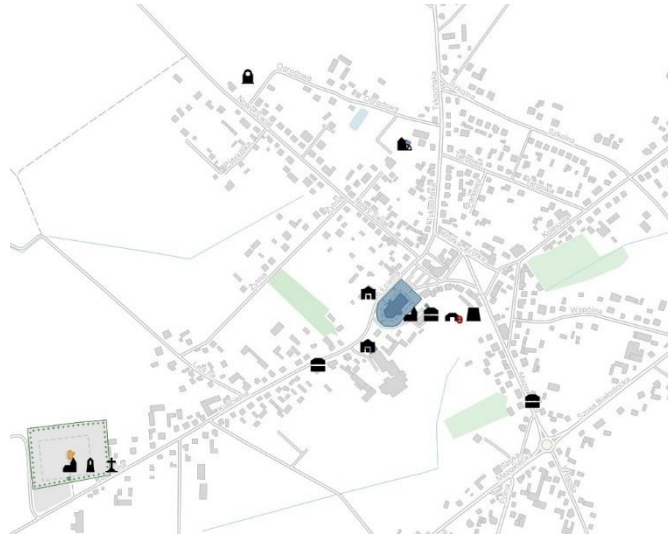
W gminnej ewidencji zabytków znajdują się układy urbanistyczne następujących miejscowości:

- Sokoły;
- Waniewo.

Wg NID najpoważniejszymi zagrożeniami dla zachowania historycznych układów ruralistycznych są:

- wyludnianie wsi, opuszczanie siedlisk;
- urbanizacja;
- wymiana substancji budowlanej na inną, o innej funkcji, innych gabarytach i formie;
- wprowadzanie zabudowy wielorodzinnej i wielkogabarytowej (np. magazyny wysokiego składowania);
- zmiana charakteru użytkowania terenów rolnych i zabudowanych;
- likwidacja nieużytkowanych elementów zagospodarowania;
- likwidacja historycznych folwarków (części dawnych układów rezydencjonalnych);
- zmiana funkcji rolniczej i leśnej na nierolniczą i nieleśną;
- wyznaczanie nowych tras komunikacyjnych i linii przesyłowych.

Sokoły – miejscowość posiadała prawa miejskie od 1827 r. do 1870 r. oraz od 1919 r. do 1951 r. W karcie adresowej GEZ nie zaznaczono dokładnego zasięgu historycznego założenia. Niemniej, układ urbanistyczny tworzy z całą pewnością plac rynkowy i przylegającego do niego ulice. Ma on złożoną strukturę. Składa się z trapezowego placu przy kościele, który obecnie jest parkingiem oraz prostokątnego placu o wymiarach 140 x 50. Plac ten składa się z dwóch głównych części: części wschodniej, przedzielonej przez drogę wojewódzką nr 671 na dwie równe połówki, gdzie znajduje się plac rekreacyjny, porośnięty drzewami i zielenią oraz części zachodniej z zabudową mieszkalno-usługową oraz budynkiem Urzędu Gminy. W części północno-zachodniej znajduje się nieduży parking. Plac w całości otoczony jest małomiasteczkową zabudową, mieszkalno-usługową, jedno lub dwukondygnacyjną. Z narożników wybiegają ulice: z północno-zachodniego: Tykocińska, z południowo-zachodniego: Nowy Świat i Kościelna, z południowo-wschodniego: Mazowiecka, z północno-wschodniego: Kolejowa. Ważnym miejscem w układzie Sokół jest cmentarz rzymsko-katolicki (wraz z dawną cerkwią i dzwonnica) zlokalizowany w południowo-zachodniej części miejscowości, przy ulicy Kościelnej, który z pewnością zamyka część historyczną dawnego miasteczka w tej części wsi, a także adekwatnie cmentarz żydowski znajdujący się w części północnej, przy ul. Nowy Świat. Pozostałe ważne miejsca historyczne na mapie Sokół znajdują się przy ul. Tykocińskiej (młyn). Przy ul. Nowy Świat występuje liczne budownictwo mieszkalne, drewniane, tworzące charakterystyczną i urokliwą pierzeję historycznej zabudowy. Przy pozostałych uliczkach odchodzących od placu rynkowego również występuje zwarta zabudowa małomiasteczkowa.

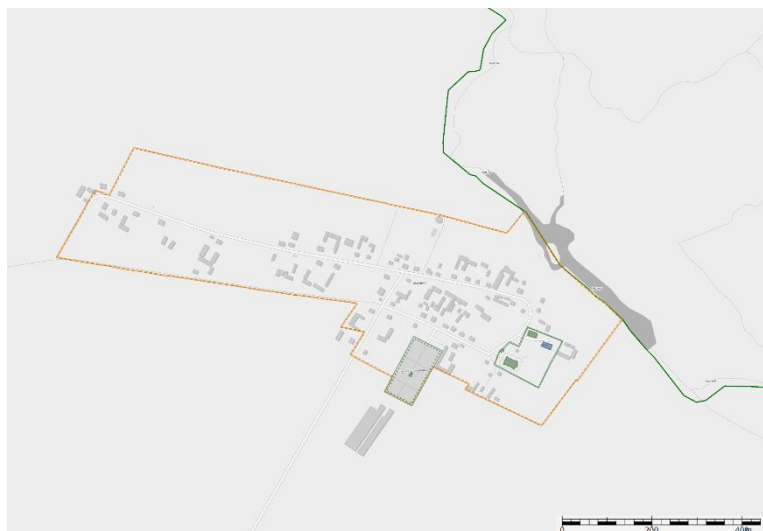
Ryc. 5. Urbanistyczny układ Sokół

Źródło: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid>

Waniewo – dawne miasteczko nad Narwią. Po raz pierwszy nazwa miejscowości została wymieniona w 1447 r. Pierwszym właścicielem dóbr waniewskich był wojewoda wileński Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł, który w 1501 r. otrzymał Waniewo od wielkiego księcia litewskiego Aleksandra. Włość waniewska znajdowała się w jego posiadaniu w latach 1501-1528. Waniewo – jako miasto – powstało na mocy przywileju króla Zygmunta I zwanego Starym. Przywilej został nadany Mikołajowi II Radziwiłłowi w Krakowie 13 czerwca 1510 roku i tym samym stało się jednym z czterech ważnych ośrodków radziwiłłowskich posiadłości na Podlasiu (obok Goniądza Rajgrodu i Knyszyna). Historia Waniewa związana jest z przeprawą mostową łączącą Litwę z Koroną-Mazowszem. Przeprawa przez rzekę była broniona przez zamek położony na kępie narwiańskiej – w połowie rozlewisk rzeki. Most wybudowano w 1511 roku. Wówczas, dokładnie tak jak dziś, przebiegała kładka. Na miejscu dzisiejszej wieży widokowej, znajdującej się mniej więcej po środku kładki, niegdyś stała strażnica mostu zwana Grodziskiem lub Zamczyskiem. Strażnica umożliwiała obronę i kontrolę korzystających ze szlaku oraz strzegła most przed pożarem. Most na Narwi był przyczyną konfliktu rodów Gasztołdów i Radziwiłłów. W wyniku sporów został spalony przez Olbrachta Gasztołda w 1521 roku – w odwet za spalenie zamku w Tykocinie przez Iwaszkę Hlebowicza – namiestnika radziwiłłowskiego w Waniewie.²

Miejscowość posiadała prawa miejskie od 1510 r. do 1676 r. W karcie adresowej GEZ zaznaczono granicę układu, z której wynika, że zdecydowana większość miejscowości tworzy historyczny układ przestrzenny. Wieś rozwinęła się najprawdopodobniej z owalnicy, o czym może świadczyć owalnie zlokalizowana zabudowa w części wschodniej wsi. Nie ma jednak co do tego pewności, gdyż nie zachowały się informacje potwierdzające powyższą tezę. Na terenie wsi zachowany został zabytkowy kościół w części wschodniej Waniewa wraz z dzwonnica, plebanią i drewnianym domem parafialnym. W części południowej wsi znajduje się cmentarz rzymsko-katolicki otoczony kamiennym ogrodzeniem wraz z XIX-wieczną kaplicą cmentarną. Pozostałą zabudowę wsi tworzą liczne chaty drewniane, a także późniejsze budownictwo murowane.

² <https://sokoly.pl/index.php/turystyka/historia-waniewa>

Ryc. 6. Urbanistyczny układ Waniewa

Źródło: karta GEZ

Budownictwo³

Budownictwo rezydencjonalne nie było liczne na ziemi Sokolej. Okazaty dwór znajdował się w Kowalewsczyźnie, niestety obiekt się nie zachował, pozostały jedynie ślady po zespole dworskim, z częścią drzew i stawem. Park dworski znajduje się w gminnej ewidencji zabytków. Jedynym zachowanym tego typu obiektem jest dwór w m. Jamiołki Godzieby o bogatej historii. Jednokondygnacyjny, murowany z cegły, tynkowany budynek na planie wydłużonego prostokąta, kryty blachą. Budynek jest bezstylowy, nie posiada żadnych ornamentów architektonicznych, z wyjątkiem gzymsu oddzielającego zasadniczą bryłę od dachu i wnęki z głównym wejściem, we wnęcie dwie kolumny, po obu stronach drzwi. Nie został uwzględniony w gminnej ewidencji zabytków.

Układ przestrzenny typowej zagrody: dom ustawiony do drogi najczęściej kalenicowo, za nim prostopadle do drogi sytuowana jest zabudowa inwentarska po jednej lub po obu stronach podwórze. Całość poprzecznie zamyka stodoła ustawiona równoległe do drogi.

Tradycyjne drewniane budownictwo najczęściej w proporcji przyziemia do wysokości dachu pozostaje w stosunku 1:1, czasami 1:1,5. Szczyty domów są najczęściej zdobione listwami ułożonymi w jodełkę lub pionowo. Elementami zdobiaczymi są najczęściej: narożniki, okna, okiennice, ganki, drzwi.

Interesującym budynkiem w Sokołach jest kamienica usytuowana przy ulicy Niecałej 2, pochodzi z początku XX wieku, godne uwagi są balkonowe kute balustrady, ciekawy jest także murowany z cegły otynkowany z początku XX wieku dom przy ulicy Mazowieckiej 5. Oba budynki mają znaczenie dla historii Sokół z racji licznych publicznych funkcji jakie pełniły (urząd gminy, policji, biblioteki, świetlicy szkolnej). Obiekty te nie znajdują się w gminnej ewidencji zabytków.

Kapliczki w krajobrazie wiejskim⁴

Oprócz obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków historyczne tło stanowią także inne obiekty znajdujące się na terenie gminy. Krajobraz kulturowy tworzą liczne kapliczki i krzyże przydrożne. Poniżej przedstawiono charakterystyczne obiekty, które na stałe wpisany się w krajobraz gminy:

³ <https://sokoly.pl/index.php/turystyka/1154-zabytki-oraz-objekty-architektury-i-budownictwa>

⁴ <https://sokoly.pl/index.php/turystyka/1154-zabytki-oraz-objekty-architektury-i-budownictwa>

- na terenie Waniewa u zbiegu dawnej ulicy Psiej i Konowrót znajduje się kapliczka przydrożna, drewniana, słupowa. Wewnątrz ludowa rzeźba Chrystusa Frasobliwego. Została ustawiona w końcu XIX w. ;
- jeszcze jedna kapliczka słupowa usytuowana jest przy bocznej drodze z Waniewa do Pszczółczyna, pochodzi z początku XX w. Na drewnianym słupie, przeszklona prostopadłościenna kapliczka nakryta czterospadowym daszkiem. Wewnątrz stojąca ludowa figurka Matki Bożej;
- przy wyjeździe ze wsi Waniewo w kierunku Kowalewiczyny ustawiona jest figura przydrożna, ufundowana w 1855 roku przez Artura Orsettiego. Na kostkowym murowanym cokole z tablicami inskrypcyjnymi, czworoboczny, baniasto wybruszony postument, na którym rzeźba Immaculaty. Figura otoczona jest żeliwnym, neogotyckim ogrodzeniem.
- interesująca kapliczka znajduje się również we wsi Bruszewo, w części wsi nazywanej Leśnikiem. Na cementowym postumencie murowana z cegły, tynkowana kolumna na planie sześciokąta. W niej wnęka z ludową figurą Matki Bożej z dzieciątkiem. Dach sześciospadowy, blaszany, zwieńczony żeliwnym krzyżem. Figura opatrzona jest datą 1793 r., według relacji mieszkańców jest jedyną pozostałością po zabudowie dworu, jaki miał stać w tym miejscu;
- we wsi Perki Bujenki w 1915 roku mieszkańcy wzniesli kapliczkę poświęconą Matce Bożej jako voto dziękczynne za ocalenie wsi i mieszkańców z pożogi wojennej. Jest to murowana kapliczka na planie prostokąta, tynkowana, we wnęcie obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem pod wnęką tablica z napisem: „Matce Boga MARYI za ocalenie wsi podczas wojny, dn. 15 sierpnia 1915 r.”, daszek dwuspadowy z czerwonej dachówki;
- na terenie całej gminy znajduje się wiele krzyży przydrożnych z końca XIX i początku XX w. często jest to łączenie kamiennego postumentu z żeliwnym krzyżem wykonanym przez miejscowych kowali. Zabytki i obiekty kultury sakralnej są otoczone zarówno opieką Kościoła i miejscowej ludności.

5.2.6. Zabytki nieruchomości

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 1, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchomości będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Na terenie Gminy Sokoły znajdują się następujące zabytki nieruchomości, które znalazły się w gminnej ewidencji zabytków, będące:

- a) układami urbanistycznymi,
- b) dziełami architektury i budownictwa,
- c) obiektami techniki

- d) cmentarzami,
- e) parkami i innymi formami zaprojektowanej zieleni.

W Gminie Sokoły znajduje się zabytkowy układ urbanistyczny miejscowości Sokoły oraz Waniewo. Obiekty architektury i budownictwa są reprezentowane najliczniej. Zaliczyć można do nich obiekty sakralne, budynki mieszkalne, czy budynki użyteczności publicznej. Obiekty techniki na terenie gminy utożsamiać można z młynami. W gminnej ewidencji zabytków znajdują się również stare, zabytkowe cmentarze: wojenne, rzymsko-katolickie oraz żydowski. Odnotowano także jeden park oraz aleję lipową, dojazdową. Powyższe formy zabytków zostały szczegółowo omówione w podrozdziale 5.4., a także 5.2.5 oraz 5.6.

5.2.7. Zabytki ruchome

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 2, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania, zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej;
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje;
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami;
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego;
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
- instrumentami muzycznymi;
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi;
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome z terenu Gminy Sokoły znajdują się w:

- kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP w Sokołach;
- cerkwi unickiej bazylianów, ob. kościół cmentarny rzymskokatolicki pw. Świętego Krzyża w Sokołach;
- kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP w Waniewie.

Mając na uwadze względy bezpieczeństwa oraz wrażliwość danych, celowo nie wymieniono zabytków ruchomych, chroniąc cenne obiekty kultu religijnego.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej (art. 10 ust 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

5.2.8. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 3, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne, będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa;
- cmentarzyskami;

- kurhanami;
- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Narodowy Instytut Dziedzictwa w następujący sposób definiuje pojęcie stanowiska archeologicznego: „Nieruchomy zabytek archeologiczny, zwany także stanowiskiem archeologicznym, to zwarty przestrzennie obszar w obrębie którego występują źródła archeologiczne (zabytki nieruchome i ruchome oraz inne ślady wykorzystania terenu przez człowieka) wraz z otaczającym je kontekstem – tzw. nawarstwieniami kulturowymi, czyli warstwami ziemi, które powstały na stanowisku (np. osadzie pradziejowej) w trakcie jego funkcjonowania w przeszłości.”

Ochrona stanowisk archeologicznych jest niezwykle trudna ze względu na ich specyfikę. Są one nieodnawialne, zatem każda ingerencja, np. podczas prowadzonych badań archeologicznych przyczyniają się do nieodwracalnych zmian w układzie nawarstwień. Dziedzictwo zabytków archeologicznych obejmuje zarówno zabytki nieruchome, jak i ruchome. Dlatego też należy stosować zróżnicowaną strategię ochrony. Zabytki archeologiczne, to zabytki na pierwszy pozór niewidoczne, znajdujące się pod ziemią lub pod wodą. Dopiero przebadanie takiego stanowiska daje możliwość zdobycia wiedzy o nim, np. informacje o funkcji stanowiska, jego datowanie. Ochrona zabytków archeologicznych prowadzona jest zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Zaś zrównoważony rozwój to taki rozwój, który zaspokajając potrzeby współczesnych społeczeństw, nie będzie jednocześnie ograniczał możliwości rozwojowych przyszłych pokoleń. Zakłada równoległy rozwój gospodarki, społeczeństwa i środowiska. W przypadku nieodnawialnych zasobów dziedzictwa archeologicznego oznacza to ochronę zabytków archeologicznych in situ czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych w sytuacji gdy miejsce prowadzenia prac znajduje się w strefie ochrony archeologicznej obowiązujące są ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wskazującego na ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. W sytuacji gdy na danym obszarze nie występuje miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wiążące są zapisy zawarte w decyzji o warunkach zabudowy.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych, gdy miejsce prowadzenia prac nie znajduje się w strefie ochrony archeologicznej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obliguje wykonawcę (inwestora) do konkretnych zachowań w myśl art. 32. ust. 1.: Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dalej, zgodnie z ust. 5.: Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

W sytuacji gdy wykonawca nie dostosuje się do zaleceń zawartych w art. 32. ust. 1., art. 115. ust. 1 mówi o dalszych konsekwencjach: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o odkryciu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także nie wstrzymał wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć znaleziony przedmiot i nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

W przypadku znalezienia zabytku archeologicznego ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obliguje w takiej sytuacji do konkretnego zachowania. W artykule 33. ust. 1 czytamy: Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Art. 35. ust. 1. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jasno rozstrzyga: Przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa.

Osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda, jeżeli dopełniły one obowiązków wymienionych w ustawie (art. 34. ust. 1.).

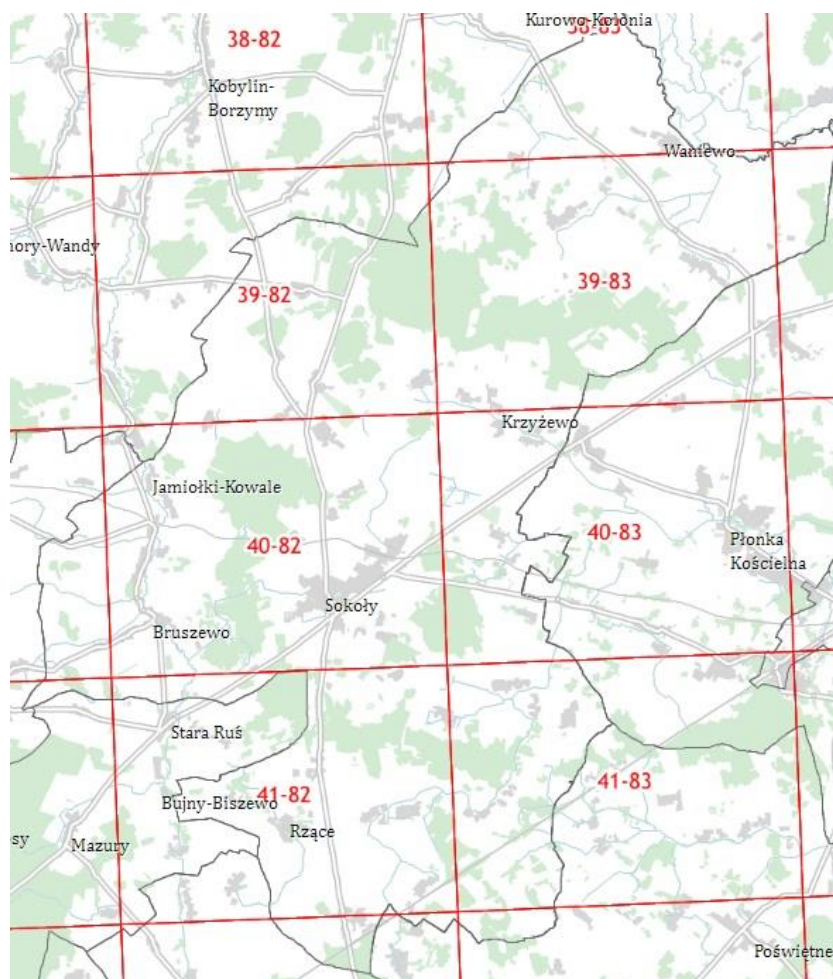
Art. 116. określa konsekwencje finansowe z niewywiązania się z art. 33. ust. 1.: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o przypadkowym odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Prowadzenie badań archeologicznych zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wymaga wcześniejszego uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Obowiązek ten, w odróżnieniu do zabytków nieruchomości i zabytków ruchomych, obejmuje nie tylko prowadzenie badań przy zabytkach archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, lecz przy wszystkich obiektach spełniających definicję zabytku archeologicznego.

Gminna ewidencja zabytków archeologicznych Gminy Sokoły opracowana została w 2018 r. Zgodnie z gminną ewidencją zabytków Gminy Sokoły łączna liczba stanowisk z terenu gminy wyniosła 166, w tym 1 stanowisko wpisane do rejestru zabytków.

Z dniem 4 października 2019 r. Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniono rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Tym samym zmieniony został wzór karty adresowej gminnej ewidencji zabytku. Biorąc pod uwagę powyższe, zalecane jest opracowanie aktualizacji kart GEZ. Wszystkie nieruchomości archeologiczne ujęte w GEZ przedstawione zostały w załączniku nr 2.

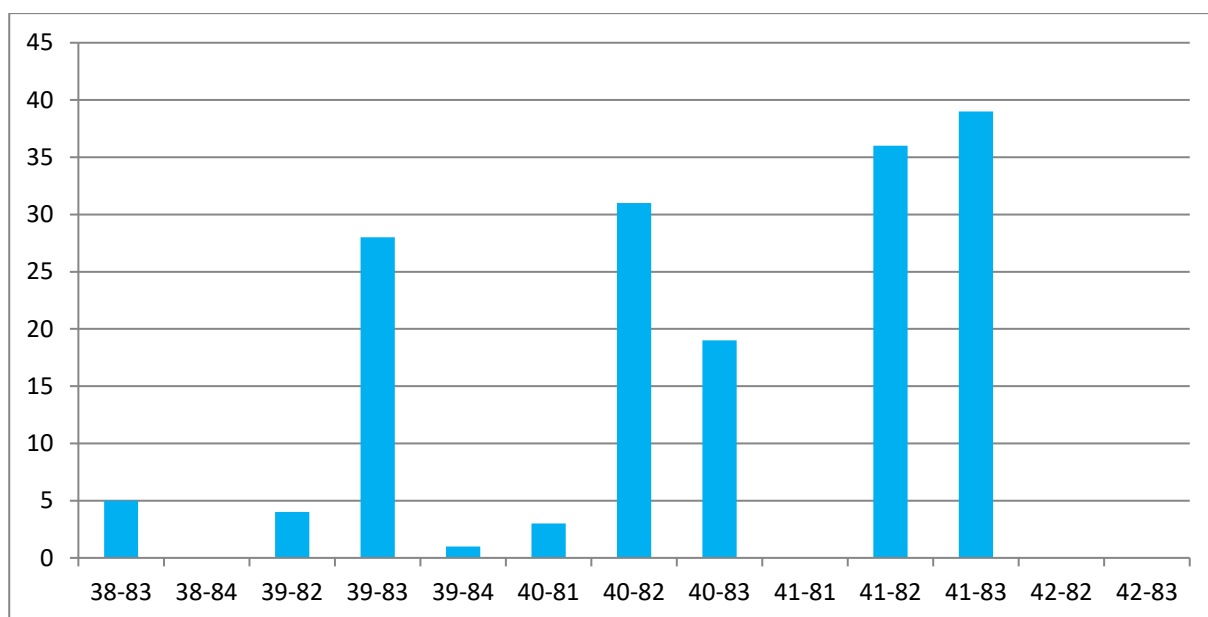
Poniżej przedstawiono obszary AZP, które znajdują się na terenie gminy. Stwierdza się, że 13 obszarów AZP nachodzi na teren Gminy Sokoły: 38-83, 38-84, 39-82, 39-83, 39-84, 40-81, 40-82, 40-83, 41-81, 41-82, 41-83, 42-82, 42-83. Należy zaznaczyć, że obszary AZP 38-84 oraz 41-81 tylko w marginalnym stopniu wkraczają na teren gminy, przy tym nie odnotowano na nich stanowisk archeologicznych. Ponadto w południowej części gminy na obszarach: 42-82 oraz 42-83 również nie odnotowano stanowisk archeologicznych. Wobec powyższego, na pozostałych 9 obszarach AZP zaewidencjonowano stanowiska archeologiczne. Obszar AZP 40-82 niemal w całości znajduje się na terenie gminy, jednak na jego powierzchni nie odnotowano największej liczby stanowisk w podziale na obszary AZP.

Ryc. 7. Obszary AZP na terenie Gminy Sokoły

Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

Najwięcej stanowisk archeologicznych odnotowano w południowej części gminy na obszarze 41-82 (36) oraz 41-83 (39) i jest to niemal połowa wszystkich zaewidencjonowanych zabytków archeologicznych z terenu gminy. Znaczna liczba stanowisk znajduje się również na obszarze 40-82 (31) oraz 39-83 (28). Na terenie Gminy Sokoły stanowiska archeologiczne rozmieszczone są w miarę równomiernie. Większe skupiska występują w rejonie miejscowości Mojsiki i Kowalewszczyzna oraz pierścieniu otaczającym Sokoły. Ponadto wyróżnić należy pas stanowisk od miejscowości Jamiołki-Kowale aż do Starej Rusi – miejscowości położonej w gminie Wysokie Mazowieckie. Największe skupisko stanowisk znajduje się w południowej części gminy i dotyczy pasa od miejscowości Noski Śnietne i Rzące do miejscowości Drągi. W tym miejscu należy wspomnieć, iż lokalizacje osad wiązały się z dobrą ekspozycją terenu, klimatem, dostępnością wody oraz żyznością gleby, czyli elementami pozwalającym na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych.

Wyk. 1. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na sektory AZP

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

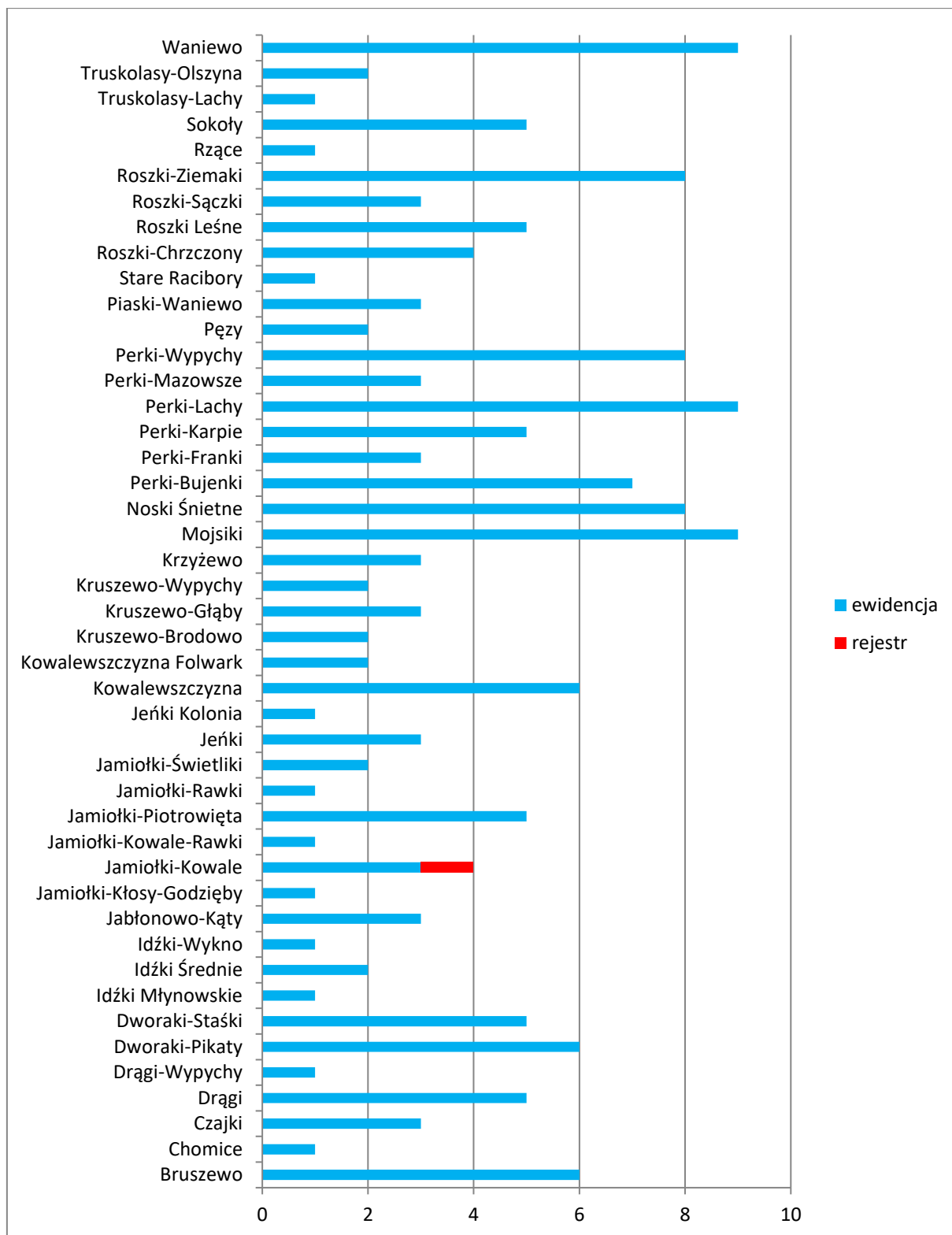
W ramach istniejącego zasobu archeologicznego stwierdzono zaewidencjonowanie następujących kategorii stanowisk archeologicznych, które wymieniono w poniższej tabeli. Z poniższego zestawienia wynika, że zdecydowanie najwięcej odnotowano śladów osadnictwa – 158.

Tabela 2. Zróżnicowanie stanowisk archeologicznych ze względu na określone funkcje

Lp.	Funkcja obiektu	Ilość
1	ślad osadnictwa	158
2	osada	85
3	punkt osadniczy	36
4	obozowisko	9
5	cmentarzysko	3
6	pracownia krzemieniarska	1
7	gród kurhanowy	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Na terenie gminy odnotowano 166 stanowisk archeologicznych. Stanowiska rozłożone są równomiernie. Nie obserwuje się miejscowości, w której liczba stanowisk archeologicznych była by znacznie wyższa, niż w pozostałych. Najwięcej stanowisk archeologicznych na terenie Gminy Sokoły znajduje się w miejscowości Waniewo – 12 stanowisk. Następnymi pod względem liczebności są miejscowości Perki-Lachy i Mojsiki, w których znajduje się po 9 stanowisk. W pozostałych jednostkach odnotowano 8 stanowisk lub mniej. W załączniku nr 2 przedstawiono wszystkie stanowiska archeologiczne z terenu gminy.

Wyk. 2. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na miejscowości⁵

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

⁵ Piaski Waniewo – miejscowość włączona do wsi Waniewo

Jeńki Kolonia – miejscowość włączona do wsi Jeńki

Jamiołki-Rawki – miejscowość włączona do wsi Jamiołki-Kowale

Jamiołki-Kowale-Rawki – miejscowość włączona do wsi Jamiołki-Kowale

Jamiołki-Kłosy-Godzieby – miejscowość włączona do wsi Jamiołki-Godzieby

Drągi-Wypychy – miejscowość włączona do wsi Drągi

Na terenie Gminy Sokoły znajduje się kilka stanowisk wielokulturowych, tj. takich gdzie na poszczególnych stanowiskach stwierdzono współwystępowanie pozostałości osadniczych z różnych okresów chronologicznych. Powyższa sytuacja dotyczy szczególnie stanowisk wymienionych w poniższej tabeli, gdzie zaewidencjonowano pozostałości śladów człowieka z różnych kultur i epok w sposób największy.

Tabela 3. Stanowiska archeologiczne najbardziej wielokulturowe

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr w miejsc.	Nr na obsz.	Funkcja obiektu	Chronologia
1	Bruszewo	41-82	1	3	ślad osadnictwa	mezolit - wczesna epoka żelaza
					ślad osadnictwa	epoka brązu?
					ślad osadnictwa	kultura wielbarska?, okres wpływów rzymskich
					ślad osadnictwa	chronologia pradziejowa nieokreślona
					osada?	wczesne średniowiecze
					osada	średniowiecze/ nowożytność
					osada	nowożytność
2	Dworaki-Pikaty	41-83	2	26	osada?	epoka brązu?
					punkt osadniczy	kultura przeworska?, okres wpływów rzymskich
					osada	wczesne średniowiecze
					osada	późne średniowiecze
					osada	nowożytność
3	Dworaki-Pikaty	41-83	4	28	punkt osadniczy	epoka kamienia
					osada	epoka brązu
					osada	wczesne średniowiecze
					osada	późne średniowiecze
					osada	nowożytność
4	Waniewo	38-83	9	25	ślad osadnictwa	mezolit-neolit
					obozowisko?	wczesna epoka brązu – wczesna epoka żelaza
					ślad osadnictwa	kultura trzcinińska?, epoka brązu
					ślad osadnictwa	epoka brązu
					osada?	pradzieje

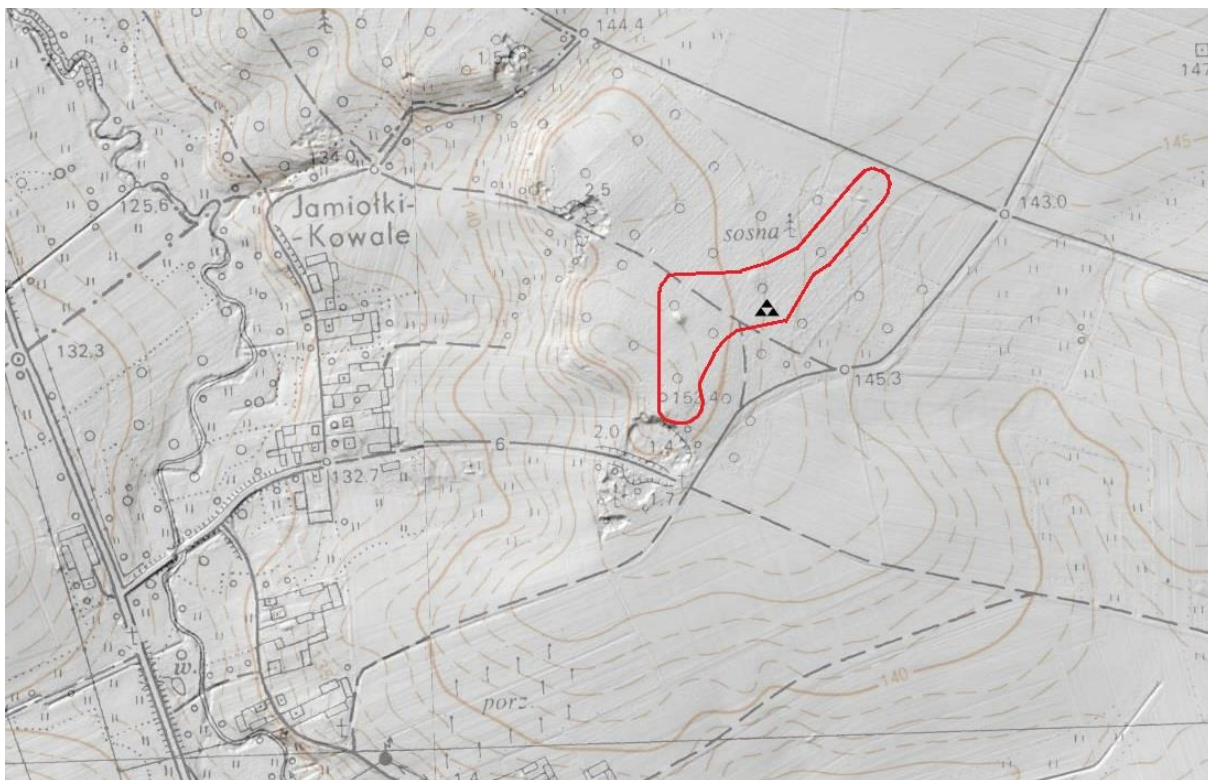
Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Na terenie Gminy Sokoły znajduje się 1 stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Jego krótka charakterystyka znajduje się w poniższej tabeli.

Tabela 4. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr AZP	Nr w miejsc.	Współ-rzędne	Funkcja obiektu- Kultura/chronologia	Nr rejestru i data wpisu
1	Jamiołki-Kowale	40-82	I	1	53.01823 N 22.65408 E	cmentarzysko kurhanowe, okres wpływów rzymskich	118/A (biał.), A-158 (łomż.), dec. 670-1/12/70 z dn. 10.11.1970 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Ryc. 8. Lokalizacja kurhanu i cmentarzyska w m. Jamiołki-Kowale

Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

Jedynym stanowiskiem archeologicznym z terenu Gminy Sokółka, w miejscowości Jamiołki-Kowale, które zostało wpisane do rejestru zabytków składa się z 4 kurhanów. Cmentarzysko kurhanowe datowane jest na okres wpływów rzymskich. Wielkość stanowiska wynosi pow. 5 ha, zaś jego wartość poznawcza jest bardzo duża. Badania powierzchniowe prowadzone były 3.VI.1970 r. przez J. Jaskanis. W tym samym roku stanowisko wpisane zostało do rejestru zabytków.

W najbliższym czasie nie są przewidywane roboty budowlane, a także prace inwentaryzacyjne przy stanowiskach archeologicznych.

5.2.9. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Gminy Sokółka nie funkcjonują muzea, w których znajdowałyby się zabytki. Nie odnotowuje się również izb pamięci oraz innych miejsc, gdzie gromadzone byłyby zbiory związane z historią gminy.

5.2.10. Dziedzictwo niematerialne

Narodowy Instytut Dziedzictwa definiuje dziedzictwo niematerialne jako tradycję, żywe niematerialne przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom, takie jak:

- tradycje i przekazy ustne między innymi bajki, przysłowia, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe, zawołania pasterskie i handlowe, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne w tym tradycje muzyczne wokalne, instrumentalne i taneczne, widowiska religijne, karnawałowe i doroczne;
- praktyki społeczno-kulturowe takie jak zwyczaje, rytuały i obrzędy doroczne, sytuacyjne i rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne i środowiskowe, zwyczaje odpustowe i pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki służące

nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich, sposoby składania życzeń, tradycyjne wyobrażenia o wszechświecie na przykład meteorologia ludowa;

- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; tradycyjne sposoby leczenia; zamawiania miłosne i medyczne;
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Zgodnie z Konwencją UNESCO w sprawie dziedzictwa niematerialnego jego definicja brzmi następująco: „Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.”

Również w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 6 ust. 2 przywoływane są zapisy dotyczące pośrednio dziedzictwa materialnego: „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Z terenu Gminy Sokoły nie odnotowuje się wpisu na krajowy rejestr dobrych praktyk w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (10 wpisów- stan na październik 2023 r.).

Pod względem przynależności regionalno-etnograficznej Sokoły znajdują się na terenie historycznej ziemi bielskiej zgodnie z niżej przedstawioną mapą regionów etnograficznych.

Ryc. 9. Etnograficzna mapa Polski

Źródło: www.niezlomni.com

Wpis na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego

Z terenu Gminy Sokoły nie odnotowuje się bezpośredniego wpisu na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (85 wpisów- stan na październik 2023 r.). Etymologia nazwy głównej miejscowości gminy – Sokoły wskazuje, że nazwa miejscowości może być związana z dawnymi właścicielami wsi Sokołowskimi. Niemniej, istnieje prawdopodobieństwo, że zajmowali się oni sokolnictwem, co tłumaczyłoby nazwę tegoż rodu. Sokolnictwo wpisane zostało na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego z dniem 12.10.2015 r.

Sokolnictwo oznacza łowy z ułożonymi do tego celu ptakami drapieżnymi, ma wiele tysięcy lat historii i jest jednym z najstarszych sposobów polowania.

Powstało z praktycznej potrzeby zdobywania pożywienia, jednak stopniowo zyskało charakter sztuki stając się elementem kultury wielu narodów. W czasach współczesnych sokolnictwo jest jednym z coraz rzadszych przykładów tradycyjnej więzi i współpracy człowieka ze zwierzęciem. Zawiera w sobie elementy zarówno wielowiekowych tradycji, jak i najnowszej wiedzy i techniki.

Początki sokolnictwa, którego historia sięga zamierzchłych czasów naszej cywilizacji, są trudne do ustalenia. Nie ma także dostatecznych źródeł, na podstawie których można by jednoznacznie określić miejsce, z którego sokolnictwo się wywodzi. Najbardziej popularna teoria głosi, że powstało ono w Azji, a wiele źródeł i większość autorów wskazuje na centralną i południowo-wschodnią część tego kontynentu. Najstarsze znane przedstawienie sokolnictwa to petroglif z Golpaygan (Isfahan, Iran) obrazujący człowieka na koniu z ptakiem drapieżnym i gepardem, szacowane na 8-10 tysięcy lat przed naszą erą.

Informacje źródłowe świadczą o wysoko rozwiniętym sokolnictwie już u zarania państwowości w Polsce, między innymi za panowania Bolesława Chrobrego. Można zatem mniemać, iż uprawiane było na ziemiach polskich znacznie wcześniej.

Od wczesnego średniowiecza ten rodzaj łowów należał do regaliów królewskich, cieszył się wielkim zainteresowaniem władców, o czym świadczy średniowieczne prawo *falcatio*, nakazujące pod surową karą chronić gniazda sokołów, jedno z najstarszych praw ochrony przyrody. Z czasem prawo polowania uzyskiwały szersze grupy społeczne, rycerstwo, kler, później szlachta. Istniały również polowania z jastrzębiem, które prawdopodobnie nie były tak ograniczane, jak polowania z sokołem i z tego względu były popularniejsze wśród wolnych chłopów.

Największy rozkwit sokolnictwa przypada na czasy Jagiellonów i XVI wiek. Na skutek popularyzacji broni palnej jego popularność malała. Rozbiory pogłębiły kryzys sokolnictwa, szlachta pozbawiana przez zaborców majątków przestawała uprawiać sokolnictwo. W XIX wieku i pierwszej połowie XX wieku sokolnictwo było uprawiane przez nielicznych. Jego ponowny rozkwit jest wynikiem działań pasjonatów sokolnictwa, którzy doprowadzili do odrodzenia sokolnictwa w Polsce w latach 70-tych XX wieku.

Sokolnictwo jest tradycyjną formą polowania, pozwalającą na bardzo bliski kontakt z przyrodą. Wielowiekowe tradycje polskiego sokolnictwa są głęboko zakorzenione w kulturze. Świadczą o tym zarówno świadectwa materialne – monety, pieczęcie, ryciny, obrazy, rzeźby, utensylia, tj. artefakty bezpośrednio związane z sokolnictwem, czy też obecność kości ptaków drapieżnych w wykopaliskach, jak i dzieła literatury praktycznej i pięknej dotyczące sokolnictwa (albumy, książki i artykuły). Jednym z najstarszych zabytków piśmiennictwa w języku polskim jest „Myślistwo ptasze” Mateusza Cygańskiego z 1584 roku, będące oryginalnym kompendium wiedzy sokolniczej, ornitologicznej i łowieckiej. Świadectwa niegdyś powszechności sokolnictwa znajdujemy w tradycjach językowych. Nadal (choć coraz rzadziej) używane są przysłowia z wątkiem sokolniczym (na przykład „patrzeć jak na raroga”, „sokole oko”). Do bardzo popularnych należy polsko – ukraińska pieśń „Hej sokoły”. Wiele nazwisk można wywodzić od dawnej profesji przodków, np. Sokolnicki. Rodowód wielu nazw geograficznych świadczy o związkach z sokolnictwem, w tym wielu miejscowości, np. Sokolniki, Sokołowo, Sokółka, Sokołów, Sokoligóra, Jastrzębie, Jastrzębniki; góry Sokolnik i Sokolica czy nazwy ulic, np. ulica Sokolnicza.

Sokolnictwo od tysięcy lat bazuje na tych samych zasadach pracy z ptakami drapieżnymi, na przykład liczne utensylia sokolnicze nie zmieniły się od wieków. Sokolnictwo jest żywą praktyką, która do tradycyjnych elementów ciągle dołącza zdobycze współczesności, twórczo adaptując je do potrzeb sokolników. Sokolnictwo to tradycja przekazywana z pokolenia na pokolenie, nie jest to jednak grupa zamknięta. Interesują się nim ciągle nowi adepci, zarówno tacy, którzy zetknęli się z nim w rodzinie, jak i nie posiadający wcześniej żadnego osobistego związku z sokolnictwem.

Współcześni sokolnicy kultywują i promują tradycję łowów z ptakami, która stanowi powrót do historycznych, polskich tradycji. Tradycja ta nie tracąc historycznych podstaw rozwija się dzięki aktywności sokolników, dla których stanowi życiową pasję. Ułożenie sokoła do łowów wymaga co najmniej paru tygodni wyłożonej pracy.

Sokolnictwo to także aktywna ochrona ptaków drapieżnych. Metody sokolnicze są powszechnie używane przy rehabilitacji chorych ptaków drapieżnych, sokolnicy opracowali metody hodowli ptaków drapieżnych i ich wypuszczania, czyli reintrodukcji. Dzięki sokolnikom uratowane zostały liczne gatunki ptaków drapieżnych. W Polsce sokolnicy prowadzą projekt reintrodukcji i ochrony sokoła wędrownego, który wyginął u nas w latach 60-tych XX wieku.

Pasja sokolnicza to hodowla, troska, praca i wielka miłość do ptaka łowczego. To także polska tradycja jednocząca przedstawicieli różnych warstw społecznych w realizacji wspólnej pasji. Sokolnicy poznawszy piękno tradycji łowów z ptakami – nie wyobrażają sobie wręcz życia bez sokolnictwa.⁶

Produkty tradycyjne

Na liście produktów tradycyjnych, który prowadzi Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi nie znalazły się produkty, które związane są bezpośrednio z Gminą Sokoły. Niemniej w sposób szczególny dwa produkty wpisane na ww. listę są popularne i dobrze znane mieszkańcom gminy. Poniżej zamieszczono opisy ww. produktów tradycyjnych.

Kiszka ziemniaczana

Charakter województwa podlaskiego oraz jego tradycje sprawiają, że tutejsza kuchnia charakteryzuje się bogatym asortymentem tanich i prostych produktów z ziemniaka. Jednym z takich produktów jest kiszka ziemniaczana. Składa się ona z tartych ziemniaków lekko odsączonych z dodatkiem różnych kasz (np. gryczanej) i wszystko nadziane jest w jelito wieprzowe wcześniej starannie oczyszczone i wymyte. Kiszkę piecze się ok. godziny w dobrze nagrzanym piecu. Trzeba uważać aby nie popękała w tym celu przed włożeniem jej do piekarnika należy ją ponakłuwać. Wzorowa kiszka to kiszka rumiana jędrna i o chrupiącej skórce (jelicie). Do kiszki zresztą jak do większości potraw ziemniaczanych podajemy jako dodatek zasmażkę zrobioną z boczku i cebuli.⁷

Ogórki Kwaszone „Narwiańskie”

Tradycja produkcji ogórków kwaszonych w dolinie rzeki Narew sięga lat 60 - tych ubiegłego wieku. Działalność taką zapoczątkowała Spółdzielnia Ogrodniczo - Pszczelarska „Witamina”, która w Śliwnie rozpoczęła skupowanie zielonych ogórków od okolicznych rolników oraz ich kwaszenie. Odbywało się to w drewnianych beczkach, które następnie zatapiało w rzece Narew. Jednak tradycja uprawy oraz kwaszeni ogórków pozostała do dziś, a tajemnice uprawy oraz kwaszenia były przekazywane z pokolenia na pokolenie i są ściśle chronione przez każdego producenta. W każdym niemal gospodarstwie można spotkać plantację ogórków, kopru czy czosnku. Do produkcji Ogórków Kwaszonych „Narwiańskich” wykorzystuje się ogórki wyprodukowane w otulinie Narwiańskiego Parku Narodowego, na czystych ekologicznie terenach nie skażonych przemysłem i wielkomięską cywilizacją. Dolina Narwi charakteryzuje się specyficznym klimatem, który wpływa na oryginalne walory smakowe uprawianych ogórków. Uprawa ogórków odbywa się na terenie następujących gmin: Choroszcz, Kobylin Borzymy, Sokoły, Łapy, Suraż, Turośń Kościelna i Tykocin. Produkcja prowadzona jest metodą tradycyjną, to znaczy używa się nawozów organicznych z niewielkim dodatkiem nawozów sztucznych. Do produkcji surowca używa się odmian odpornych lub o dużej tolerancji na choroby po

⁶ <https://niematerialne.nid.pl/niematerialne-dziedzictwo-kulturowe/krajowa-lista-niematerialnego-dziedzictwa-kulturowego/>

⁷ <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/kiszka-ziemniaczana>

to, aby w jak najmniejszych ilościach stosować środki ochrony roślin. Duża ilość nawozów sztucznych oraz środków ochrony wpływa niekorzystnie na jakość ogórków kwaszonych.⁸

Koła Gospodyń Wiejskich

Na terenie Gminy Sokoły działają Koła Gospodyń Wiejskich, które poprzez swoją działalność przyczyniają się do propagowania i promocji dziedzictwa niematerialnego gminy. Jednym z ich zadań jest kultywowanie tradycji ludowych. Zgodnie z Krajowym Rejestrem Kół Gospodyń Wiejskich, na terenie gminy działają:

- Koło Gospodyń Wiejskich „Bruszewiaczy” z Bruszewa. Koło liczy 41 osób.
- KGW Narwiański Babiniec z Waniewa. Koło liczy 14 osób.

Legendy

Z terenem Gminy Sokoły związane są liczne legendy i opowieści. Legendy zostały spisane przez uczniów Szkoły Podstawowej w Sokołach w ramach Konkursu Literackiego „Ocalić legendę wysokomazowiecką od zapomnienia” w 2015 r. Należy do nich zaliczyć:

- legendę o Sokołach;
- legendę o powstaniu wsi Sokoły;
- legendę o powstaniu wsi Jabłonowo Kąty;
- legendę o wsi Kruszewo Brodowo;
- legendę o powstaniu wsi Truskolasy Niwisko;
- legendę o powstaniu wsi Jamiołki Świetliki i Jamiołki Piotrowięta.

Herody Sokolskie

To ludowe widowisko przedstawiane w okresie Bożego Narodzenia. Popularne jeszcze w latach 60. XX w. Przez wsie szedł barwny korowód z postaciami: król Herod w złotej koronie, Marszał czy Hetman, Adjutant, 2 – 6 Żołnierzy, tworzących przyboczną straż króla, poza tym Anioł, Śmierć, Diabeł, Żyd, a czasem także Kozak, Cygan lub Cudzoziemiec. Aktorzy przedstawiali treści oparte na motywach ewangelicznych, takich jak Narodzenie Chrystusa, rzeź betlejemską, śmierć Heroda itp.). Aby urozmaicić i ożywić poważną treść misterium w końcowych aktach wplątano luźne tematy poboczne. Przedstawienie odbywało się w każdej chacie z osobna.

W ramach projektu „Animacja środowiska lokalnego przy wykorzystaniu Metody KLANZY” w Gminnym Ośrodku Kultury w Sokołach od listopada 2008r. do końca stycznia 2009r. realizowano projekt „HERODY SOKOLSKIE – powrót do tradycji związanej z Bożym Narodzeniem”, oparty na ludowym widowisku „Król Herod”.

Wydarzenia i imprezy

Na terenie gminy odbywają się ważne wydarzenia i imprezy związane z dziedzictwem kulturowym gminy. Imprezom towarzyszy kiermasz twórczości ludowej. Należy do nich zaliczyć:

- Festyn „WANIEWO–ODPUST–NATURA” w Waniewie
- Dożynki gminno-parafialne w Sokołach.

⁸ <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/ogorki-kwaszone-narwianskie>

Dwu nazewnictwo

Charakterystyczną cechą dla Gminy Sokoły oraz jej najbliższego regionu jest dwu nazewnictwo nazw miejscowości. Dotyczy to wsi często o wspólnych korzeniach, które na skutek historycznych wydarzeń zostały rozdzielone bądź zakładane były przy obecnie już funkcjonujących. Są to miejscowości dwuczłonowe z pierwszym członem identycznym. Należy przytoczyć liczne przykłady takie jak:

- Dworaki Pikaty, Dworaki Staški;
- Idźki Młynowskie, Idźki Średnie, Idźki Wykno;
- Jabłonowo Kąty, Jabłonowo Wypychy;
- Jamiołki Godzieby, Jamiołki Kowale, Jamiołki Piotrowięta, Jamiołki Świeliki;
- Kruszewo Brodowo, Kruszewo Głąby, Kruszewo Wypychy;
- Perki Bujenki, Perki Franki, Perki Karpie, Perki Lachy, Perki Mazowsze, Perki Wypychy;
- Roszki Chrzczony, Roszki Leśne, Roszki Sączki, Roszki Ziemiński;
- Truskolasy Lachy, Truskolasy Niwisko, Truskolasy Olszyna, Stare Truskolasy, Truskolasy Wola.

Zapomniane zwyczaje

Na terenie Gminy Sokoły funkcjonowały w przeszłości zwyczaje ludowe i liturgiczne, które niestety nie są obecnie kulturowane. Należy do nich zaliczyć:

- wróżby w wigilię św. Andrzeja – wróżba polegała na „hukaniu” do studni przez dziewczęta. Z której strony odezwało się echo, z tej też strony miał wywodzić się przyszły mąż;
- maskarady – odbywały się w karnawale. Młodzież przebierała się za Cyganów i Cyganki chodząc od domu do domu prosząc o skromne datki przy śpiewie i tańcu. Zwyczaj przypomina tzw. Kozę kulturowaną obecnie na Kujawach;
- huśtawka wielkanocna – zwyczaj zaczynający się w Wielką Sobotę i trwający przez cały okres Wielkanocny. Zabawa polegała na huśtaniu się głównie dzieci i młodzieży na belce zawieszanej sznurami do gałęzi drzewa. Wierzono, że ten kto będzie uczestniczył w zabawie, tego nie będzie bolała głowa przez cały rok;
- przepiórka – zwyczaj ludowy odbywający się po zakończeniu żniw. Panie przygotowywały tzw. „przepiórkę, czyli związane ze sobą kłosa pszenicy przyozdabiane kwiatami z kamień umieszczonym w środku, na który stawiano chleb i sól. Druga część zwyczaju polegała na „podorywce” gospodarzem, którego ciągnięto za nogi dookoła przepiórki na polu;
- gra na ligawkach – grali na nich kawalerowie co miało przypominać o końcu świata;
- wieczory adwentowe – polegały na straszaniu dziewczyn przez chłopców, którzy wbijali na pal dynię z wydrążonymi otworami na oczy i usta, do której wkładano świeczkę;
- wigilia – w czasie wigilii zwyczajem było, że gospodarz przynosił na kolację wigilijną snop siana, który stawiał pod obrazem. Na terenie gminy przetrwał ogólnokrajowy zwyczaj kładzenia sianka pod obrus na stole wigilijnym;
- popielec – zwyczaj polegał na przyczepianiu dziewczętom na plecy szmacianych lalek. Ponadto bito dziewczęta powrótami z siana lub słomy za to, że nie wyszły za mąż w karnawale;
- półpoście – w środę w połowie postu chłopcy wrzucali gliniane garnki z popiołem do mieszkań zamieszkiwanych przez dziewczęta;
- zielone świątki – podczas święta dekorowano okna chat zielonymi brzoźkami, układano je także przed wejściem – tzw. majenie chat;
- procesjonalne obchodzenie pól – w uroczystości udział brała cała wieś. Ksiądz odprawiał mszę za całą miejscowość po czym przyjeżdżał do niej i obchodził pola w uroczystym orszaku świącąc je. Obecnie zwyczajem jest przynoszenie przez gospodarzy ziemi w woreczkach na mszę,

podczas której ksiądz ją święci. Na terenie gminy przetrwał zwyczaj „święcenia pól”. Msza odprawiana jest w danej miejscowości, po czym orszak przechodzi przez całą wieś zatrzymując się przy przydrożnych kapliczkach lub miejscach do tego przygotowanych przez mieszkańców. Zwykle kapliczki przystrajane są gałązkami brzozy. Tradycja ta jest regionalna, nie jest obchodzona na terenie całego kraju.

Postacie historyczne

Z Gminą Sokoły związane są osoby, które poprzez swoją działalność na stałe rozstawiły gminę, przyczyniły się do jej rozwoju oraz popularyzacji. Wpisały się na stałe w jej historię, tworząc zarazem elementy zbioru dziedzictwa niematerialnego gminy.

Stefania Karpowicz - założycielka szkoły rolniczej w Krzyżewie. Urodziła się 11 stycznia 1876 roku w Wilnie. Jej rodzice posiadali majątek ziemski w Janowiczach koło Zabłudowa i tam też spędziła swoje dzieciństwo. Znajoma Marii Skłodowskiej-Curie, biegle władała językiem francuskim. Pobierała nauki z historii polski, historii powszechnej, historii sztuki, malarstwa. Uczyła się także za granicą, w Monachium, Paryżu, czy Szwajcarii. W 1903 r. jej matka Bronisława kupuje majątek Krzyzewo od Czajkowskich. Stefania z matką postanowiły wybudować szkołę rolniczą w Krzyżewie dla synów średnich i zamożniejszych rolników, mającej na celu przygotowanie ich do samodzielnej, nowoczesnej pracy we własnym gospodarstwie. W poszukiwaniu modelu szkoły wyjechały z matką na dwa lata do Szwecji i Danii, gdzie zwiedziły wiele nowoczesnych szkół rolniczych i gospodarstw rolnych. W okresie od wiosny 1911 roku do jesieni 1912 roku powstała w Krzyżewie szkoła rolnicza z internatem oraz przyszkolne zabudowania gospodarcze. Bronisława Karpowicz, matka Stefanii zmarła 28 stycznia 1912 roku i pochowana została na cmentarzu w Waniewie. Od tej pory Stefania samodzielnie kieruje zarządzaniem szkoły. Była to pierwsza w regionie północno-wschodnim i trzecia na ziemiach polskich placówka oświatowa tego typu. Stefania Karpowicz bezinteresownie pracowała w szkole przez 47 lat jako nauczycielka różnych przedmiotów, w tym języka polskiego, francuskiego, historii. Przekazała nieodpłatnie na 5 lat szkołę w zarząd Centralnemu Towarzystwu Rolniczemu, wyrzekła się praw do kierowania placówką, zobowiązała się do łżenia corocznie kwoty 5 tysięcy rubli na utrzymanie obiektów i nauczycieli, pokrywania kosztów corocznie kształcenia uczniów z biedniejszych rodzin. Istniała możliwość przekształcenia szkoły w szpital przeciwgruźliczy, jednak Stefania Karpowicz przeciwstawiła się temu pomysłowi. Stefania była propagatorką idei kółek rolniczych poprzez przykładowo zorganizowane w 1936 roku kółko przy gospodarstwie szkolnym dobrze prosperujące aż do wybuchu wojny. Do rozpoczęcia II wojny światowej szkoła funkcjonowała bardzo dobrze, a dowodem na to było chociażby wizytowanie 5 sierpnia 1937 roku szkoły przez ministra oświaty dr Wojciecha Świątosławskiego. Dziedziczka cieszyła się nieposzlakowaną opinią u miejscowej społeczności, w tym także najbiedniejszych. Po II wojnie szkołę upaństwowiono, na co dawna właścicielka zareagowała ze zrozumieniem i pokorą, pracując dalej sumiennie w szkole. W 1958 roku szkoła powróciła do Krzyzewa, Stefania nadal żyła jej problemami, interesowała się rozbudową rozpoczętą w 1967 roku. Stefania Karpowicz nie przywiązywała większego znaczenia do wygód osobistych, całe swe życie poświęciła dla ludzi, wśród których żyła. Leczyła bezpłatnie ziołami, sprowadzała na własny koszt lekarza, kupowała lekarstwa dla ubogich, dbała o higienę na wsi, zwalczała pijaństwo, pomagała dotkniętym wypadkami losowymi, przekazywała drewno na dom lub budynek gospodarski, wyposażała nowożeńców. W 1931 roku uhonorowana przez Prezydenta RP Ignacego Mościckiego Złotym Krzyżem Zasługi. Stefania Karpowicz zmarła 7 stycznia 1974 roku w wieku

98 lat, spoczęła na wiejskim cmentarzu w Płonce Kościelnej. Od czerwca 1981 roku Zespół Szkół Rolniczych w Krzyżewie nosi imię Stefanii Karpowicz.⁹

Stanisław Dworakowski – polski etnograf, folklorysta, krajoznawca. Badacz wschodniego Mazowsza i Podlasia. Urodzony 1 grudnia 1907 w miejscowości Dworaki-Pikaty. Napisał wiele publikacji i książek o tematyce folklorystycznej. Zmarł 21 listopada 1976 w Warszawie.

Herb Gminy

Herby gmin w sposób pośredni nawiązują do dziedzictwa niematerialnego, ukształtowanego historycznie, na terytorium danej gminy. Od 8 marca 1990 r. gminy uzyskały możliwość powołania herbów na mocy ustawy o samorządzie terytorialnym. Są cennym dziedzictwem kulturowym, ukazując zasób dziedzictwa materialnego, jak i niematerialnego, który należy identyfikować z daną jednostką terytorialną. Herb powinien się wyróżniać i być łatwo rozpoznawalny. Ukazanie dziedzictwa kulturowego w herbie Jan Pruszyński definiuje następująco: „to zasób rzeczy nieruchomości i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi, uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju, oraz przekazania następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej”. Ponadto herby powinny spełniać szereg określonych kryteriów. Zasady tworzenia herbów, flag, sztandarów i pieczęci jednostek samorządu terytorialnego w Polsce określa Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Herb Gminy Sokoły przedstawia; na tarczy, w polu błękitnym, srebrnego sokoła, z dzwonkami na łapach, usadowionego szponami lewej łapy na fleuronie złotej korony, zrywającego się do lotu. Herb nawiązuje bezpośrednio do nazwy miejscowości Sokoły, która w roku 1827 otrzymała prawa miejskie, dzięki staraniom właścicielki osady Marianny Markowskiej z Kruszewskich. W przeszłości zamieszkiwała tu szlachta zagrodowa Sokołowie – później Sokołowscy herbu Gozdawa. Herb Gminy umieszcza się w sali obrad rady gminy, w pomieszczeniach urzędu gminy oraz jednostkach organizacyjnych i na budynku gminy. Herb Gminy może być umieszczany na drukach urzędowych przewodniczącego rady oraz wójta gminy. Użycie herbu przez instytucje nie będące jednostkami gminnymi, a także przez organizacje społeczne, zwłaszcza w celach handlowych i reklamowych może nastąpić tylko za zgodą rady.¹⁰

Ryc. 10. Herb Gminy Sokoły

Źródło: www.sokoly.pl

⁹ <https://zsrkrzyzewo.edupage.org/about/?eqa=dGV4dD10ZXh0L2Fib3V0JnN1YnBhZ2U9Mg%3D%3D>

¹⁰ <https://sokoly.pl/index.php/gmina/insygnia>

Pozostałe insygnia gminy¹¹

Pozostałe insygnia gminy stanowią:

- flaga gminy - flagę Gminy Sokoły stanowi płat prostokątny, składający się z trzech pionowych pasów, dwóch bocznych – węższych, koloru żółtego oraz pasa środkowego – szerszego, koloru błękitnego, na którym umieszczony jest centralnie herb gminy. Flaga jest wywieszona na budynku urzędu gminy w czasie obrad rady, uroczystości gminnych i państwowych oraz podczas oficjalnych wizyt władz państwowych, wojewódzkich i powiatowych. Flaga może być wywieszona także na budynkach instytucji, przedsiębiorstw i organizacji społecznych w czasie uroczystości gminnych;
- hejnał gminy - hejnał Gminy Sokoły jest symbolem dźwiękowym gminy i może być odtwarzany w czasie trwania uroczystości gminnych;
- pieczęć gminy - Pieczęć Gminy jest okrągła, w otoku z napisem Gmina Sokoły, w środku wizerunek herbu Sokół, wymiar pieczęci wynosi 36 mm średnicy. Pieczęci gminy używają: Przewodniczący Rady Gminy w imieniu rady oraz Wójt w zakresie zadań własnych gminy.

W związku z przytoczonymi powyżej przykładami należy stwierdzić, że Gmina Sokoły posiada liczne elementy dziedzictwa niematerialnego, które należy propagować, rozpowszechniać i dbać o nie.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje w art. 7 następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na terenie Gminy Sokoły nie odnotowuje się:

- wpisu na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznania za pomnik historii;
- utworzenia parku kulturowego, który może być utworzony na podstawie uchwały Rady Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w myśl art. 16, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami precyzuje zapisy dotyczące rejestru zabytków w art. 9 oraz art. 10. Poniżej przytoczono najważniejsze zapisy odnoszące się do zabytków rejestrowych.

Art. 9 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Art. 10 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

¹¹ <https://sokoly.pl/index.php/gmina/insygnia>

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Białymstoku prowadzone są trzy rejestry zabytków:
 Rejestr zabytków nieruchomości (księga A).
 Rejestr zabytków ruchomych (księga B).
 Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

Do rejestru zabytków archeologicznych wpisano cmentarzisko kurhanowe z okresu wpływów rzymskich w miejscowości Jamiołki-Kowale - szerzej opisane w podrozdziale 5.2.8 zabytki archeologiczne.

Do rejestru zabytków nieruchomości wpisano 15 pozycji, w tym układ urbanistyczny Waniewa oraz 14 pojedynczych obiektów.

Z terenu Gminy Sokoły odnotowuje się 16 pozycji wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się w 5 miejscowościach. Najwięcej obiektów znajduje się w Waniewie – 7 oraz Sokołach – 5. Pozostałe obiekty znajdują się w: Bruszewie – 2, Krzyżewie – 1 oraz Rżącach – 1. W podziale na funkcje obiektów najczęściej odnotowano cmentarzy – 5 oraz kościołów – 3. Niżej przedstawione obiekty powstały w różnym czasie, od XVIII w. do 1 ćw. XX w. (oprócz historycznego układu przestrzennego Waniewa). Najstarszym zabytkiem znajdującym się w gminie jest cmentarz parafialny w Sokołach oraz kościół cmentarny, d. cerkiew unicka w Sokołach, które powstały w XVIII w. Pierwszym obiektem wpisanym do rejestru zabytków był lamus plebański w Sokołach.

Tabela 5. Charakterystyka obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Adres	Obiekt-funkcja pierwotna	Datowanie	Stan zachowania	Właściciel	Wpis do rejestru zabytków
1	Bruszewo dz. geod. nr 202/2	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej (armii niemieckiej)	1915 – 1918 r.	dostateczny	Gmina Sokoły	A-268 z 9.03.1987 r.
2	Bruszewo dz. geod. nr 222	cmentarz wojenny (mogiła zbiorowa) z czasów I wojny światowej (armii rosyjskiej)	1915 – 1918 r.	dostateczny	Gmina Sokoły	A-269 z 9.03.1987 r.
3	Krzyżewo dz. geod. nr 38/2	szkoła rolnicza, późn. internat, ob. filia szpitala	1911-1912 r.	bardzo dobry	Zespół Szkół Rolniczych w Krzyżewie	A-532 z 20.12.1994 r.
4	Rżące dz. geod. nr 16 i 33	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915 – 1918 r.	zły	własność prywatna	A-441 z 30.12.1991 r.
5	Sokoły, ul. Kościelna dz. geod. nr 147	kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP	1906 – 1912 r.	dobry	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP w Sokołach	A-76 z 30.04.1980 r.
6	Sokoły, ul. Kościelna dz. geod. nr 156/2	murowany lamus plebański	1837 r.	dobry	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP w Sokołach	A-117 z 30.04.1958 r.
7	Sokoły, ul. Kościelna dz. geod. nr 56	kościół cmentarny, d. cerkiew unicka bazylianów	1758 r.	dostateczny	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP w Sokołach	A- 62 z 28.04.1980 r.

		przeniesiona z Tykocina				
8	Sokoły, ul. Kościelna dz. geod. nr 56	dzwonnica przy kościele cmentarnym	1835 r.	dobry	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP w Sokołach	A- 62 z 28.04.1980 r.
9	Sokoły dz. geod. nr 56	cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	XVIII w.	dobry	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP w Sokołach	A-363 z 18.04.1988 r.
10	Waniewo wg mapy	historyczny układ przestrzenny	początek XVI w.	dobry	Teren administrowany przez Gminę Sokoły Prywatni właściciele nieruchomości	A-459 z 9.10.1991 r.
11	Waniewo dz. geod. nr 368	kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP	1887 r.	bardzo dobry	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP w Waniewie	A-354 z 11.03.1988 r.
12	Waniewo dz. geod. nr 368	dzwonnica w zespole kościoła parafialnego	1887 r.	bardzo dobry	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP w Waniewie	A-354 z 11.03.1988 r.
13	Waniewo dz. geod. nr 368	plebania w zespole kościoła parafialnego	2. połowa XIX w.	bardzo dobry	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP w Waniewie	A-354 z 11.03.1988 r.
14	Waniewo dz. geod. nr 368	dom parafialny w zespole kościoła parafialnego	początek XX w.	dostateczny	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP w Waniewie	A-354 z 11.03.1988 r.
15	Waniewo dz. geod. nr 288	cmentarz parafialny (nagrobki o charakterze zabytkowym)	1836 r.	dobry	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP w Waniewie	A-362 z 18.04.1988 r.
16	Waniewo dz. geod. nr 288	kaplica cmentarna (składająca się na wartość zabytkową cmentarza w Waniewie)	około 1880 r.	bardzo dobry	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP w Waniewie	A-362 z 18.04.1988 r.(wpis do rejestru w ramach wpisu cmentarza)

Źródło: opracowanie własne

W powyższej tabeli przedstawiono charakterystykę zabytków rejestrowych. Z zestawienia wynika, że stan poszczególnych obiektów jest zróżnicowany. Niewątpliwie w najgorszym stanie jest cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej w Rzącach. Część obiektów wymaga prac remontowo-konserwatorskich, takich jak dom parafialny w Waniewie, czy dawna cerkiew w Sokołach. W bardzo

dobrym stanie są obiekty w zespole kościoła w Waniewie oraz dawna szkoła w Krzyżewie. Ogólny stan obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków należy ocenić jako dobry.

W powyższej tabeli przedstawiono właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Zgodnie z art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami znajdują się przepisy odwołujące się do ochrony zabytków rejestrowych: art. 118. ust. 1.: Kto bez pozwolenia umieszcza na zabytku wpisanym do rejestru: urządzenie techniczne, tablicę reklamową lub urządzenie reklamowe lub napis, podlega karze ograniczenia wolności albo grzywny.

Ponadto w ww. ustawie określono, iż w kompetencji Starostów jest umieszczenie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, iż zabytek ten podlega ochronie. Na terenie Gminy Sokoły żaden z obiektów rejestrowych nie jest odpowiednio oznakowany. Niemniej, umieszczenie znaku nie jest obowiązkiem, a dowolnością.

Wzór znaku jest z góry opracowany. W tym zakresie regulują to przepisy zawarte w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków.

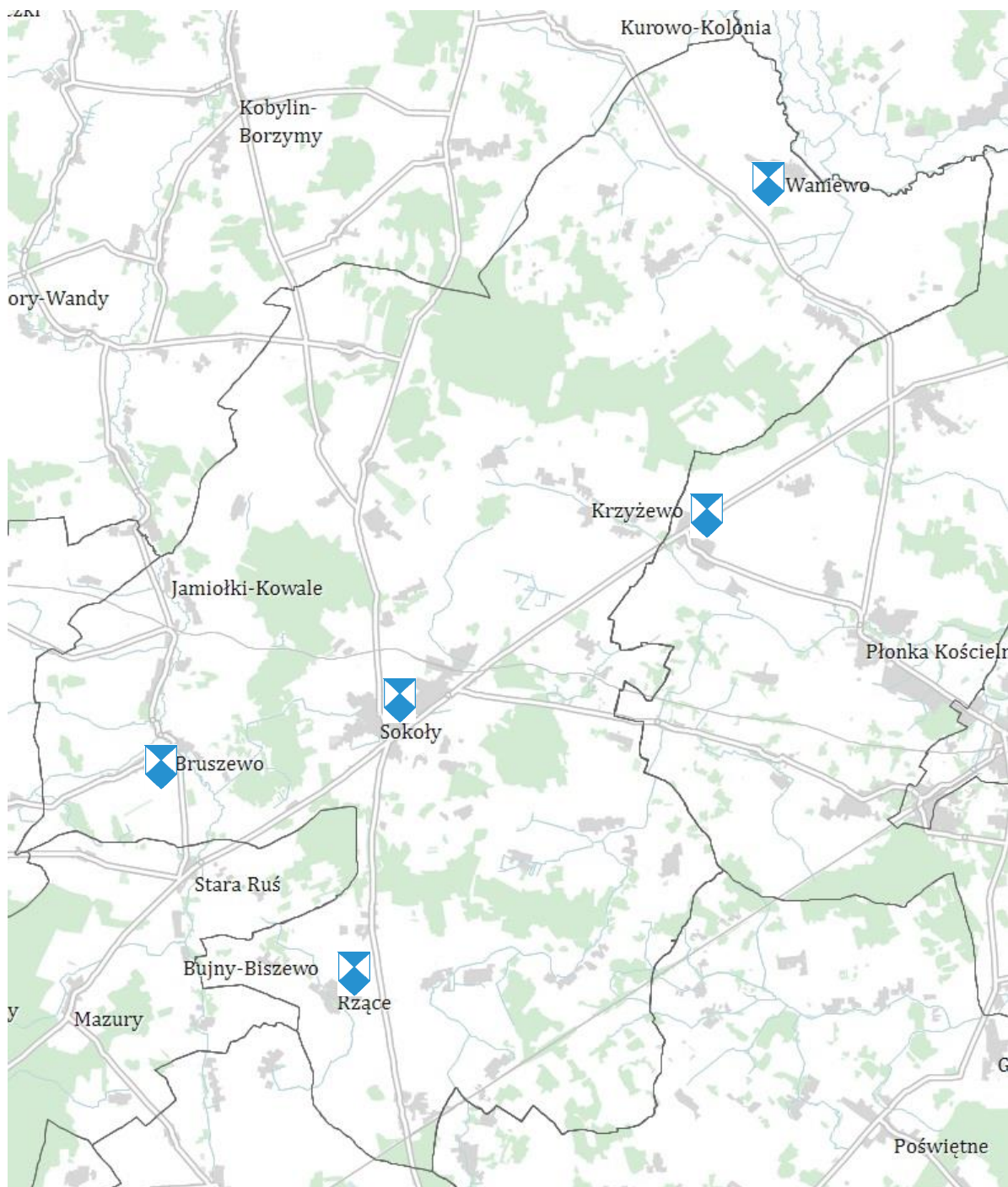
Znak ten ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół, w górnej części napis: „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM” poniżej błękitna tarcza herbowa złożona z kwadratu i umieszczonego nad nim trójkąta. Błękitna Tarcza (Blue Shield) jest kulturowym odpowiednikiem Czerwonego Krzyża. Jest to symbol ochrony określony w Konwencji haskiej z 1954 r. (Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r.). Zgodnie z zapisami Konwencji, znak Błękitnej Tarczy służy dla oznakowania obiektów kultury, aby zapewnić im ochronę przed atakiem w razie konfliktu zbrojnego. Autorem emblematu jest Polak, profesor Jan Zachwatowicz, w tamtym okresie Generalny Konserwator Zabytków, uczestnik Konferencji międzyrządowej w sprawie ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podczas której została uchwalona Konwencja haska z 1954 r.¹²

Ryc. 11. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków

Źródło: Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków

¹² <http://www.mkidn.gov.pl/pages/blekitna-tarcza/pl/program-blekitnej-tarczy/znak-blekitnej-tarczy.php>

Ryc. 12. Lokalizacja miejscowości, w których znajdują się zabytki rejestrowe

Źródło: opracowanie własne na podkładzie mapowym OpenStreetMap

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami opieki jest gminna ewidencja zabytków.

W art. 22 ww. ustawy określono kto jest odpowiedzialny za prowadzenie gminnej ewidencji zabytków i jakie obiekty powinny się w niej znaleźć. W związku z powyższym, to Wójt Gminy Sokółka prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków Gminy Sokółka w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3)¹³ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków architektury i budownictwa Gminy Sokoły opracowana została w 2018 r. Ewidencja ta jest na bieżąco monitorowana przez pracowników Urzędu Gminy Sokoły, Referat Rozwoju Gospodarczego.

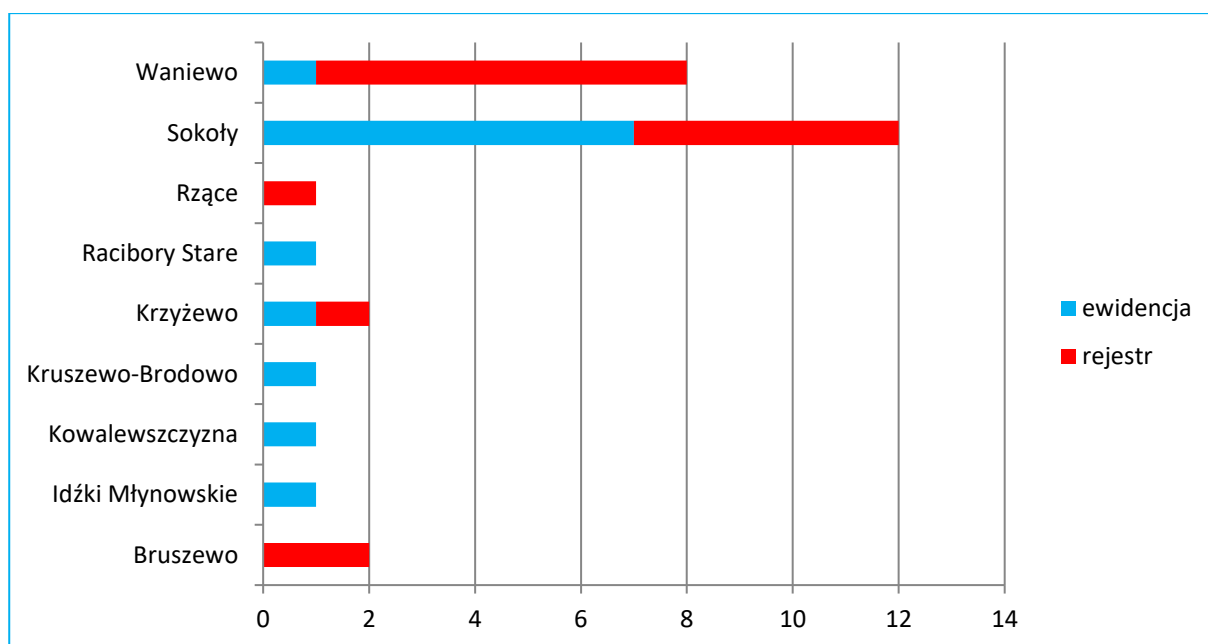
W gminnej ewidencji zabytków znajduje się 29 pozycji, w tym 15, które zostały wpisane do rejestru zabytków. Znajdują się w niej również zabytki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Biorąc pod uwagę powyższe, należy stwierdzić, że zasób obiektów zabytkowych nie jest duży na terenie analizowanej gminy. Ewidencja gminna została przyjęta Zarządzeniem Nr 4/2019 Wójta Gminy Sokoły z dnia 11 lutego 2019 roku.

Z dniem 4 października 2019 r. Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniono rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Tym samym zmieniony został wzór karty adresowej gminnej ewidencji zabytku. Biorąc pod uwagę powyższe oraz formę opracowania poprzedniej ewidencji, tj. na wzorze nieaktualnych już kart adresowych, zasadnym jest aktualizacja GEZ. Ewidencja stanowi podstawową wiedzę na temat zachowanego dziedzictwa materialnego gminy i zarazem jest najpełniejszym udokumentowanym katalogiem obiektów zabytkowych występujących w Gminie Sokoły. Wszystkie nieruchome zabytki ujęte w GEZ przedstawione zostały w załączniku nr 1.

Od 2018 r. nie zaszły większe zmiany w gminnej ewidencji zabytków. Część obiektów z racji braku prowadzonych prac konserwatorsko-remontowych nieznacznie pogorszyła swój stan. Do obiektów zabytkowych będących w najgorszym stanie, które pilnie wymagają takich prac należy w sposób szczególny zaliczyć młyn motorowo-elektryczny przy ul. Tykocińskiej w Sokołach.

Na wykresie przedstawionym poniżej przedstawiono zabytki z gminnej ewidencji zabytków z podziałem na miejscowości. Wynika z niego, że zdecydowanie najwięcej znajduje się ich w Sokołach – 12, w tym 5 wpisano do rejestru zabytków. Duża liczba zabytków znajduje się również w Waniewie – 8. Powyższy, duży zasób zabytków w Waniewie i Sokołach, w porównaniu do innych miejscowości gminnych związany jest z dawnym, miejskim charakterem tych jednostek oraz lokalizacją kościołów wraz z obiektami towarzyszącymi. W pozostałych wsiach liczba obiektów zabytkowych nie przekroczyła 2. Obiekty będące w GEZ charakteryzują się wartością historyczną ze względu na fakt, iż są to obiekty o wartościach historycznych lub artystycznych ze względu na liczne detale architektoniczne, co świadczy o ich wyjątkowości na tle pozostałego budownictwa wiejskiego gminy. Większość obiektów znajdująca się w GEZ (bez rejestru zabytków i układów ruralistycznych) powstała z końcem XIX w. lub z pocz. XX w.

¹³Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951)

Wyk. 3. Liczba obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na miejscowości

Źródło: opracowanie własne

Obiekty zabytkowe będące we własności Gminy

Struktura własnościowa obiektów zabytkowych ujętych w GEZ jest niejednokrotnie złożona. Gmina Sokoły jest właścicielem obiektów zabytkowych, w tym zabytków wpisanych do rejestru zabytków, które przedstawiono w poniższej tabeli. Przy ww. obiektach prowadzone są sukcesywne prace mające na celu poprawę stanu tych obiektów.

Tabela 6. Obiekty zabytkowe należące do własności Gminy Sokoły

Lp.	Adres	Obiekt	Czas powstania	Nr rejestru zabytków
1	Bruszewo dz. geod. nr 202/2	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej (armii niemieckiej)	1915 – 1918 r.	A-268 z 9.03.1987 r.
2	Bruszewo dz. geod. nr 222	cmentarz wojenny (mogiła zbiorowa) z czasów I wojny światowej (armii rosyjskiej)	1915 – 1918 r.	A-269 z 9.03.1987 r.
3	Krzyżewo dz. geod. nr 102	aleja lipowa prowadząca do szkoły rolniczej	początek XX w.	---
4	Sokoły wg mapy	historyczny układ przestrzenny	XV w.	---
5	Sokoły, ul. Kościelna 5 dz. geod. nr 89/2	budynek szkoły	lata 20. – 30. XX w.	---
6	Sokoły, ul. Nowy Świat dz. geod. nr 1/2	cmentarz żydowski, ob. plac sportowy	koniec XIX w.	---
7	Waniewo wg mapy	historyczny układ przestrzenny	początek XVI w.	A-459 z 9.10.1991 r.

Źródło: dane UG

Cmentarze

W obrębie gminy znajdują się dwa cmentarze parafialne, oba wpisane do rejestru w Sokołach i w Waniewie. Najbardziej interesujące nagrobki na cmentarzu w Sokołach to: Marianny z Kruszewskich Feliksowej Markowskiej, dziedziczki Sokół oraz Teresy z Zawadzkiej Sosnowskiej, neogotycki, wystawiony w 1857; odlew żeliwny, na cokole ażurowy krzyż z dekoracją roślinną, figurami alegorii

Wiary i Miłosierdzia w podstawie krzyża Chrystusa Salwatora. Innym interesującym nagrobkiem jest pomnik Onufrego Sokołowskiego, regenta okręgu tykocińskiego (zm. 1855) późnoklasycystyczny, piaskowcowy, w formie steli zamkniętej półkuliście i nagrobek Karola Glogera, stryja Zygmunta Glogera wystawiony w 1875 roku, w formie prostokątnej, kamiennej płyty. Na cmentarzu w Waniewie, poza kaplicą i murem ujętymi w rejestrze zabytków, na szczególną uwagę zasługują nagrobki Romualda Baniewicza (zm. 1881) z kamienną rzeźbą Niepokalanej i nagrobek z rzeźbą anioła sygnowany H. Żydok, w Warszawie, ok. 1880.¹⁴ Na cmentarzu w Waniewie wpisem do rejestru zabytków objęto kompozycję przestrzenną z kwaterami, kaplicę cmentarną z 1880 r., krzyże żeliwne i nagrobki o charakterze zabytkowym.

W gminnej ewidencji zabytków znalazło się 8 zabytkowych cmentarzy, przy czym tylko 2 są użytkowane. Miejscami, na których odbywają się regularne pochówki są cmentarze parafialne rzymsko – katolickie w Waniewie i Sokołach. Cmentarz w Sokołach jest jednocześnie najstarszym, jak i największym cmentarzem w gminie. Pod względem przynależności religijnej w Gminie Sokoły występują cmentarze rzymskokatolickie oraz żydowskie. Znajduje się tu również 5 cmentarzy wojennych z okresu I wojny światowej. Spośród 8 cmentarzy, aż 5 zostało wpisanych do rejestru zabytków. Ich ogólny stan ocenić należy na dostateczny. Cmentarze z I wojny światowej są głównie w złym stanie. Gmina Sokoły otrzymała już dofinansowanie w wysokości 50 tys. zł na utrzymanie grobów i cmentarzy wojennych na remont cmentarza w Rzęcach z budżetu Wojewody Podlaskiego. Planowany zakres prac obejmował będzie budowę nowego ogrodzenia, postawienie nowych tablic, usypania na nowo kopca, wyrównanie wału wokół cmentarza. Osobnym zadaniem będzie konserwacja historycznego krzyża znajdującego się na cmentarzu.

Tabela 7. Zabytkowe cmentarze

Lp.	Miejscowość	Cmentarz	Czas powstania	Powierz. (ha)	Stan zachowania	Nr ewid. działki	Wpis do rejestru
1	Bruszewo	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej (armii niemieckiej)	1915 – 1918 r.	0,05	dostateczny	202/2	tak
2	Bruszewo	cmentarz wojenny (mogiła zbiorowa) z czasów I wojny światowej (armii rosyjskiej)	1915 – 1918 r.	0,02	dostateczny	222	tak
3	Idźki Młynowskie	cmentarz wojenny (mogiła zbiorowa) z czasów I wojny światowej (armii rosyjskiej)	1915 – 1918 r.	0,01	zły	30	nie
4	Stare Racibory	cmentarz wojenny (mogiła zbiorowa) z czasów I wojny światowej	1915 – 1918 r.	0,02	zły	153	nie

¹⁴ <https://sokoly.pl/index.php/turystyka/1156-paki-i-cmentarze-2019>

Lp.	Miejscowość	Cmentarz	Czas powstania	Powierz. (ha)	Stan zachowania	Nr ewid. działki	Wpis do rejestru
5	Rzące	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915 – 1918 r.	0,05	zły	16 i 33	tak
6	Sokoły	cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	XVIII w.	2,1	dobry	56/1	tak
7	Sokoły, ul. Nowy Świat	cmentarz żydowski, ob. plac sportowy	koniec XIX w.	1,3	bardzo zły	1/2	nie
8	Waniewo	cmentarz parafialny (nagrobki o charakterze zabytkowym, kaplica cmentarna)	1836 r.	1,0	dobry	288	tak

Źródło: opracowanie własne

Fot. 1. Cmentarz rzymsko-katolicki w Sokołach

Źródło: karta GEZ

Obiekty sakralne

Na terenie Gminy Sokoły znajdują się 3 zabytkowe kościoły, w tym 2 parafialne, rzymsko-katolickie, które zostały wpisane do rejestru zabytków. Trzecim obiektem sakralnym jest dawna cerkiew na cmentarzu w Sokołach. Obiekty te zostały opisane szerzej w podrozdziale 5.6. dotyczącym zabytków o największym znaczeniu. Zabytkowe kościoły z terenu Gminy Sokoły to zarówno świątynie drewniane, jak i murowane. Wybudowane zostały na przestrzeni różnych wieków. Najstarszym z nich jest drewniany kościół cmentarny w Sokołach, dawna cerkiew przeniesiona z Tykocina. Jednocześnie jest to jeden z najstarszych kościołów w regionie. We wszystkich charakteryzowanych kościołach znajduje się zabytkowe wyposażenie. Są to obiekty publiczne, kultu religijnego, ważne dla lokalnej społeczności. Prowadzone są przy nich na bieżąco prace porządkowe. W przypadku specjalistycznych prac remontowo-konserwatorskich parafia stara się o pozyskanie środków zewnętrznych, dzięki którym możliwe będzie utrzymanie świątyń dla kolejnych pokoleń. Wkład własny zbierany jest ze zbiórek wśród wiernych. Ogólny stan kościołów ocenić należy na dobry. Najpilniejszych prac remontowo-konserwacyjnych wymaga drewniany kościół na cmentarzu parafialnym w Sokołach. Obecnie prowadzony jest już generalny remont obiektu.

Tabela 8. Zabytkowe obiekty sakralne

Lp.	Miejscowość	Kościół	Czas powstania	Styl	Materiał	Stan zachowania	Wpis do rejestru
1	Sokoły	kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP	1906 – 1912 r.	neogotyck	cegła	dobry	tak
2	Sokoły	kościół cmentarny, d. cerkiew unicka bazylianów przeniesiona z Tykocina	1758 r.	barok	drewno	dostateczny	tak
3	Waniewo	kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP	1887 r.	neoromantyzm	tynkowany	bardzo dobry	tak

Źródło: opracowanie własne

Szkoły

Objektami historycznymi, które należy zachować dla przyszłych pokoleń są niewątpliwie dawne placówki edukacyjne. Do nich uczęszczali przodkowie współczesnych mieszkańców gminy, były miejscem nauki, ale również spotkań i integracji. Obiekty te powinny być darzone szacunkiem, a zatem i odpowiednio chronione. Na terenie Gminy Sokoły w gminnej ewidencji zabytków znalazły się 2 historyczne szkoły. Dawna szkoła w Krzyżewie pełni obecnie funkcję filii Szpitala Ogólnego w Wysokiem Mazowieckiem, zaś szkoła w Sokołach nadal pełni funkcję edukacyjną. Obiekty te powstały w podobnym czasie, w 1 poł. XX w., a ich stan jest dobry. Dlatego też nie przewiduje się dla nich w najbliższym czasie prac remontowo-konserwacyjnych. Szczególnie ważnym obiektem jest budynek dawnej szkoły rolniczej w Krzyżewie, który był jedną z pierwszych placówek tego typu w regionie i jednocześnie został wpisany do rejestru zabytków. Na skutek prowadzonej termomodernizacji zewnętrznej szkoła w Sokołach częściowo zatraciła swój pierwotny charakter.

Tabela 9. Zabytkowe szkoły

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Datowanie	Stan zachowania	Materiał	Wpis do rejestru
1	Krzyżewo	szkoła rolnicza, późn. internat, ob. filia szpitala	1911-1912 r.	bardzo dobry	cegła czerwona/tynkowana	tak
2	Sokoły	budynek szkoły	lata 20. – 30. XX w.	dobry	tynkowana	nie

Źródło: opracowanie własne

Fot. 2. Szkoła Podstawowa im. Adama Mickiewicza w Sokołach

Źródło: karta GEZ

Parki i aleje

Zabytkowe założenia zieleni zakładane były tuż przy obiektach rezydencjonalnych. Stanowiły odskocznnię od codzienności dla właścicieli majątków, były miejscem ukojenia i osobliwym spotkaniem z naturą. Założenia te projektowane były przez specjalistów, często musiały być wkomponowane w lokalną topografię, np. ciekły wodne, wzniesienia, zbiorniki wodne, ciągi komunikacyjne. Częścią parków były aleje i szpalery wysadzone przy drogach prowadzących do dworu. Na terenie Gminy Sokoły zachował się jedynie jeden XIX-wieczny park w miejscowości Kowalewiczyna. Nie został on wpisany do rejestru zabytków. Najliczniej występujące tu gatunki drzew to lipa drobnolistna i jesion wyniosły. Jego pierwotna powierzchnia liczyła aż 21 ha, znajdowały się tu 3 stawy, obecna powierzchnia zadrzewień wynosi ok. 7-8 ha. Innym przykładem zaprojektowanej formy zieleni jest aleja drzewna w Krzyżewie prowadząca do dawnej szkoły. Jest to zespół 20 lip drobnolistnych, które uznane zostały w 1988 r. za pomnik przyrody. Aleja powstała zapewne w podobnym czasie co szkoła, dlatego też ich wiek należy szacować na ok. 100 lat i więcej. Lipy osiągają wysokość od 9 do 20 metrów, ich obwód liczy 198 – 415 cm, a pierśnica 63 – 134 cm.

Fot. 3. Aleja lipowa w Krzyżewie

Źródło: karta GEZ

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Sokoły, wszelkie prace remontowe, zmiany własności, zmiany funkcji i przeznaczenia obiektów wymagają pisemnej zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Ochrona obiektów zabytkowych polega na:

- zachowaniu we właściwym stanie oraz prowadzeniu prac remontowo-konserwatorskich w neogotyckim kościele p.w. Wniebowzięcia, klasycystycznym spichlerzu plebańskim w Sokolach, w dawnej drewnianej cerkwi unickiej bazylianów, przeniesionej z Tykocina na teren cmentarza grzebalnego oraz drewnianej dzwonnicy na tymże cmentarzu oraz w neoromańskim kościele p.w. Wniebowzięcia NMP, dzwonnicy, domu parafialnego i plebani i kaplicy cmentarnej w Waniewie, zabytkowym budynku szkoły w Krzyżewie,
- zakazie lokalizowania w ich bezpośrednim sąsiedztwie działalności o uciążliwym charakterze oraz obiektów zasłaniających widok, dysharmonizujących przestrzennie, kompozycyjnie i architektonicznie z obiektami zabytkowymi,
- kształtowaniu nowej zabudowy w sposób harmonijnie wpisującej się w historyczny kontekst przestrzenny i architektoniczny na terenach zabytkowych układów urbanistycznych Sokół i Waniewa,
- zachowaniu układu mogił i kwater, konserwacji nagrobków, pielęgnacji starodrzewu na zabytkowym cmentarzu w Waniewie,
- pracach porządkowych i renowacyjnych na cmentarzach z I wojny światowej: żołnierzy rosyjskich oraz niemieckich w Bruszewie, cmentarzu żołnierzy niemieckich w Rzącach,
- wyłączeniu wszelkiej działalności inwestycyjnej na stanowisku archeologicznym – cmentarzysku kurhanowym w Jamiołkach Kowalach,
- zachowaniu przydrożnych krzyży i kapliczek.

Ochrona obiektów o wartościach kulturowych polega na:

- prowadzeniu remontów i modernizacji obiektów o wartościach kulturowych,
- przeznaczaniu obiektów kulturowych na potrzeby związane z obsługą turystyki indywidualnej i zorganizowanej,
- zachowaniu zasadniczych elementów rozplanowania zespołów osadniczych: podziałów parcelacyjnych, przebiegu ulic, linii zabudowy,
- dostosowanie kierunków nowych inwestycji budowlanych do historycznego układu przestrzennego wsi i topografii terenu,
- dostosowaniu nowej zabudowy do tradycyjnej w zakresie skali, gabarytów, brył oraz detalu, stosowaniu tradycyjnych technologii i materiałów: tynku, szalunku na elewacjach, dachówki ceramicznej, gontu, blachodachówki na pokrycie dachów,
- prowadzeniu i opracowaniu pełnej dokumentacji ewidencyjnej zasobów kulturowych znajdującej się na terenie gminy Sokół,
- popularyzacji walorów kulturowych, krajobrazowych i historycznych gminy.

Dla obiektów o walorach kulturowych obowiązują ustalenia zdefiniowane dla poszczególnych stref ochrony konserwatorskiej. Przystępując do remontu lub przebudowy budynku o walorach kulturowych należy zasięgnąć opinii służb konserwatorskich, które określą dopuszczalność prowadzenia ich prac, ich zakres i zalecaną formę architektoniczną.

Rozbiórka obiektów o walorach kulturowych może nastąpić, gdy jest to uzasadnione jego złym stanem technicznym i względami ekonomicznymi, po sporządzeniu na koszt właściciela opinii technicznej, inwentaryzacji i dokumentacji fotograficznej obiektu.

Gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, a zatem mogą być z niej wyłączone dotychczasowe obiekty, jak i włączane nowe obiekty.

5.5. Strefy ochrony konserwatorskiej

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Sokoły na terenie gminy znajdują się strefy ochrony konserwatorskiej.

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej.

Strefą „B” objęto obszary, w których elementy dawnego układu zachowały się w stosunkowo dobrym stanie. Do strefy tej zakwalifikowano następujące obszary:

- układ przestrzenny miasta historycznego Waniewa,
- układ przestrzenny historycznego miasta Sokoły,
- zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Sokołach (kościół, lamus, budynek inwentarski, ogrodzenie kamienne),
- zespół cmentarza rzymskokatolickiego wraz z kościołem p.w. Podwyższenia Krzyża św.(d. cerkiew) oraz dzwonnica w Sokołach,
- zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Waniewie (kościół, dzwonnica, dom parafialny, plebania),
- zespół cmentarza rzymskokatolickiego w Waniewie z kaplicą cmentarną i kamiennym ogrodzeniem,
- dwa cmentarze wojenne z I wojny światowej w Bruszewie,
- cmentarz żołnierzy niemieckich w Rzęcach,
- cmentarz żydowski w Sokołach.

Działalność konserwatorska na obszarach tej strefy zmierza do:

- zachowania zasadniczych elementów historycznego rozplanowania, w tym przede wszystkim układu dróg, podziału działek i ich sposobu zagospodarowania,
- konserwacji zachowanych głównych elementów układu przestrzennego Waniewa jak nawierzchnia, zabudowa, zieleń,
- zachowaniu i restauracji obiektów zabytkowych,
- usunięciu lub przebudowy obiektów dysharmonizujących przestrzennie, kompozycyjnie lub architektonicznie z obiektami zabytkowymi, harmonijnego współistnienia kompozycji historycznej i realizacji współczesnych,
- dostosowaniu współczesnych funkcji do wartości zabytkowych zespołu i jego poszczególnych elementów.

Na obszarze strefy konserwatorskiej należy konsultować i uzgadniać ze służbami konserwatorskimi wszelkie działania inwestycyjne w zakresie:

- prowadzenia prac ziemnych na terenie chronionego układu przestrzennego Waniewa, budowy nowych obiektów kubaturowych,
- przebudowy, rozbudowy, remontów a także zmiany funkcji obiektów zabytkowych i kulturowych,
- działań inwestycyjnych w sąsiedztwie i najbliższym otoczeniu chronionych zespołów i poszczególnych obiektów zabytkowych.

Strefa „W” ochrony archeologicznej

Strefa „W” ochrony archeologicznej obejmuje wpisane do rejestru zabytków cmentarzysko kurhanowe z okresu wpływów rzymskich w Jamiołkach-Kowalach.

Stanowisko to podlega pełnej ochronie polegającej na:

- zakazie podejmowania jakiejkolwiek działalności budowlanej na obszarze cmentarzyska oraz w jego najbliższym sąsiedztwie,
- dopuszczeniu w wyjątkowych przypadkach działań inwestycyjnych związanych z pracami ziemnymi, jednak po uzyskaniu pisemnego zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i przeprowadzeniu wyprzedzających badań archeologicznych.

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje teren prawdopodobnego osadnictwa pradziejowego i historycznego na obszarach miejscowości o średniowiecznej metryce:

- Sokoły,
- Bruszewo,
- Stare Racibory,
- Noski Śnietne oraz
- stanowiska na których pozyskano materiał zabytkowy w trakcie prowadzonych badań powierzchniowych w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski.

Wszelkie prace ziemne w obrębie tych stanowisk mogą być prowadzone tylko w uzgodnieniu ze służbami konserwatorskimi i pod nadzorem archeologicznym. Wszystkie stanowiska archeologiczne należy uwzględnić w formie nieziennej przy wykonywaniu planów miejscowych. Nie wyklucza się możliwości, że dane dotyczące zabytkowej zawartości stanowisk jak i ich zasięgu ulegną zmianie po przeprowadzeniu badań weryfikacyjnych.

Strefa „K” ochrony krajobrazu

Strefa „K” ochrony krajobrazu obejmuje obszary o walorach przyrodniczych i krajobrazowych integralnie związanych z zabytkowym zespołem, układem zieleni kształtowanej przez człowieka.

Do strefy tej zakwalifikowano:

- zespół cmentarzy rzymskokatolickich w Sokołach i Waniewie,
- cmentarze wojenne w Bruszewie i Rżączach,
- cmentarz żydowski w Sokołach.

W celu ochrony wymienionych obszarów należy:

- zachować teren zabytkowych zespołów w historycznych granicach,
- prowadzić systematyczne prace pielęgnacyjne i porządkowe zieleni i drzewostanu na cmentarzach,
- konserwować alejki cmentarne, uzupełniając ubytki drzew tymi samymi gatunkami, zachować formę krajobrazową – kopców- cmentarzy wojennych,
- uzyskać zezwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie prac renowacyjnych jak również jakichkolwiek innych działań na powyższych terenach chronionych.

5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

W podrozdziale wskazano zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy. Wszystkie niżej wymienione obiekty wpisane zostały do rejestru zabytków. Obiekty te stanowią pewien wyróżnik na tle innych w przestrzeni gminy, przez co ich identyfikacja nie stanowi większego problemu, szczególnie dla miejscowej społeczności. Zabytki te posiadają wysokie walory artystyczne i historyczne. Ich obecność na stałe wpisała się w krajobraz gminy, są dla niej charakterystyczne i niepowtarzalne, jednocześnie

związane czasem, miejscem i otaczającą przestrzenią. Poniżej przedstawiono najważniejsze obiekty zabytkowe (zabytki rejestrowe) z terenu gminy wraz z ich charakterystyką oraz fotografiami.

Krzyżewo – szkoła rolnicza, późn. internat, ob. filia szpitala

Obiekt zbudowany w latach 1911-1912 staraniem Bronisławy Karpowicz i jej córki Stefanii. Architektem projektu był Józef Gałązewski. Była to pierwsza w regionie północno-wschodnim i trzecia na ziemiach polskich placówka oświatowa tego typu. Pomocy organizacyjnej i wsparcia finansowego udzieliło Centralne Towarzystwo Rolnicze. Jest to reprezentatywny obiekt edukacyjny jak na tamte czasy. Wyposażony był w nowoczesne rozwiązania takie jak: kanalizacja, wodociąg, centralne ogrzewanie. Architektonicznie, jest to budynek jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem i strychem. Wybudowany został z cegły czerwonej, częściowo go otynkowano. Zachowuje rozwiązania symetryczne, postawiony został na niewielkim wzniesieniu. Z ciekawszych elementów kompozycji wyróżnić można podcień, dwa alkierze w narożach obiektu kryte osobnymi dachami dwuspadowymi oraz część główną z dachem dwuspadowym. Dachy kryte dachówką ceramiczną z dodatkowymi okapnikami. W centralnym miejscu dachu umieszczono wole oko.

W budynku dawnej szkoły rolniczej znajdują się dwa oddziały: Oddział Rehabilitacyjny w Krzyżewie oraz Oddział Rehabilitacji Pulmonologicznej w Krzyżewie, są to filie Szpitala Ogólnego w Wysokiem Mazowieckiem.

Fot. 4. Szkoła rolnicza, późn. internat, ob. filia szpitala w Krzyżewie

Źródło: karta GEZ

Sokoły – kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP

Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia N.M.P., wzniesiony w latach 1906 – 1912 z inicjatywy ówczesnego proboszcza J. Woronki, wg projektu Franciszka Przecławskiego. Neogotycki, murowany z czerwonej cegły. Zbudowany na planie krzyża łacińskiego, o trójnawowym, halowym, sześcioprzęstowym dwuwieżowym korpusie, z transeptem przy drugim od południa przęsle; nawy boczne zakończone półkolistymi absydami. Kościół konsekrowany w 1931 r., remontowany w 1977 i w pierwszym dziesięcioleciu XXI w., wystrój kościoła jednorodny, neogotycki ok. 1920 – 1930, wykonany przez warszawską firmę M. Kroczewskiego i Z. Węgrzeckiego. Obiekt charakteryzuje się dwiema wysokimi wieżami zwieńczonymi spiczastymi daszkami.

Fot. 5. Kościół w Sokolach

Źródło: karta GEZ

Sokoły – lamus plebański

Przy plebani mieści się wzniesiony ok. 1830 r. murowany z cegły, tynkowany, klasycystyczny lamus, zwany też spichlerzem plebańskim. Budynek jest piętrowy, podpiwniczony, wzniesiony na wysokiej podmurówce. Otwory okienne rozmieszczone rytmicznie, zamknięte półkoliście. Zachowane podziały poziome i pionowe w postaci tynkowanych gzymsów. Fasada wsparta ukośnymi skarpami, wejście ujęte parami półkolumn. Dach dwuspadowy, kryty dachówką. Zachowana została drewniana stolarka drzwiowa. Z elementów dekoracyjnych wyróżnić można żłobienia na drzwiach oraz opaski okienne zamknięte kluczem.

Fot. 6. Lamus Plebański w Sokolach

Źródło: karta GEZ

Sokoły - kościół cmentarny, d. cerkiew unicka bazylianów przeniesiona z Tykocina

Kościół przeniesiony w 1833 r. z Tykocina staraniem proboszcza Pawła Janczewskiego. Pierwsza kaplica cmentarna w Sokolach została wybudowana w 1818 r. staraniem Pawła Dworakowskiego, jednakże w 1830 r. uległa spaleni z nieznanых powodów. Obecnie stojąca drewniana świątynia, była pierwotnie cerkwią unicką bazylianów supraskich p.w. św. Mikołaja, wybudowana w 1758 r. Przeniesienie kościoła była możliwe zapewne dzięki utracie dóbr w Tykocinie przez bazylianów w 1805 r. Z powodu utraty wiernych wyznania greckokatolickiego, świątynia tymczasowo służyła parafii rzymsko-katolickiej w Tykocinie. Obiekt był wielokrotnie remontowany w XIX i XX w. Ostatni remont miał miejsce w latach 2010-2011, kiedy to wymieniono pokrycie dachowe na blachę miedzianą i wymieniono stolarkę okienną. Jest to jedyny tego typu obiekt w gminie. Kościół o cechach barokowych posiada

wyodrębniony, trójkondygnacyjny ryzalit z wejściem głównym oraz stolarką drzwiową drewnianą, dwuskrzydłową, klepkową z motywem rombu. Charakterystycznym elementem świątyni jest ozdobna sygnaturka w postaci dachowej, z czterema dekoracyjnymi przyporami w formie wolutowej.

Fot. 7. Kościół cmentarny w Sokołach

Źródło: karta GEZ

Sokoły – dzwonnica przy kościele cmentarnym

Dzwonnica znajduje się na cmentarzu parafialnym w Sokołach, zbudowana w 1835 r. o konstrukcji słupowej z pionowych desek. Obiekt wybudowany na ceglanej podmurówce, założony na planie kwadratu, bryła zwarta. Dach namiotowy kryty blachą prostą z górującym krzyżem. Brak otworów okiennych, stolarka drzwiowa drewniana, dwuskrzydłowa, klepkowa z motywem rombu, a powyżej drzwi daszek pulpityowy. Dzwonnica dwukondygnacyjna przedzielona w $\frac{3}{4}$ wysokości gzymsem międzykondygnacyjnym oraz obiegającym dookoła okapnikiem.

Fot. 8. Dzwonnica w Sokołach

Źródło: karta GEZ

Waniewo - kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP

W 1870 r. architekt Stefan Kucharzewski wykonał plan nowego kościoła (zachowanego do dziś) w Waniewie. Kościół wzniesiony w latach 1870-1877, zniszczony w 1944 i odbudowany w latach 1946-1950. Orientowany, neoromański, murowany z cegły, tynkowany. Zbudowany na planie prostokąta z trójboczną absydą od wschodu, stanowiącą zamknięcie wyodrębnionego we wnętrzu, jednoprzęsłowego prezbiterium, przy którym znajduje się prostokątny skarbczyk i zakrystia. Korpus jest czteroprzęsłowy, trójnawowy, pseudobazylikowy; wąskie nawy boczne otwarte do głównej

półkolistymi arkadami wspartymi na płaskich prostokątnych filarach. Okna i drzwi są zamknięte półkoliście. Chór muzyczny jest z podwieszonym balkonem, pod chórem trójdzielną kruchta. Elewacje są dzielone wydatnymi lizenami, zwieńczone gzymsem z podwieszonym fryzem arkadkowym. W fasadzie dekoracyjny portal oraz pseudo ryzalit, przechodzący w trójkątny szczyt o świątym wierzchołku, na którym sterczyna z ażurowym krzyżem żeliwnym. Nad portalem są wysokie okna oraz ograniczona nisza z nową rzeźbą Matki Boskiej Niepokalanej; w przęsłach bocznych znajdują się wysmukłe płyciny, w nich okna; dołem wąskie, zamknięte półkoliście, górą koliste. Dach jest dwuspadowy, kryty blachą.

Fot. 9. Kościół w Waniewie

Źródło: karta GEZ

Waniewo – dzwonnica w zespole kościoła parafialnego

Dzwonnica neoromańska wystawiona w 1887 r. murowana z cegły i otynkowana. Czworoboczna, o świątym narożach opiętych uskokowymi szkarpami. Dach namiotowy, kryty blachą, na wierzchołku ażurowy żeliwny krzyż z promienistą glorią.

Fot. 10. Dzwonnica w Waniewie

Źródło: karta GEZ

Waniewo – dom parafialny w zespole kościoła w Waniewie

Dom parafialny, drewniany, wzniesiony w końcu XIX wieku, wybudowany na ceglanej podmurówce. Usytuowany jest we wschodniej pierzei dawnego rynku, o konstrukcji zrębowej, częściowo szalowany, dach dwuspadowy kryty blachą falistą. W osi czwartej drewniany ganek z daszkiem dwuspadowym. Obiekt podwyższony o ściankę kolankową. W elewacjach bocznych widoczne kroksztyny. Częściowo

zachowana stolarka okienna, drewniana, sześciopoliowa w elewacji tylnej. Stolarka drzwiowa drewniana, dwuskrzydłowa, ramowo-płycinowa z nadświetłem powyżej. Szczyty elewacji bocznych szalowane w jodełkę. W obiekcie znajdują się drewniane opaski okienne oraz drewniane gzymsiki.

Fot. 11. Dom parafialny w Waniewie

Źródło: karta GEZ

VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY – ANALIZA SWOT

Ocenę stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Sokoły przeprowadzono za pomocą analizy SWOT, w której wskazano mocne i słabe strony, a także szanse i zagrożenia. Poniższe zapisy przedstawione w układzie tabelarycznym wynikają z analizy dokumentów programowych na szczeblu gminnym, zastanego stanu dziedzictwa kulturowego gminy oraz własnych wywodów i spostrzeżeń. Ogółem, jest to cały zbiór wniosków odnoszący się do zasobu kulturowego Gminy Sokoły. Analiza SWOT ma na celu wyłonienie określonych założeń projektowych.

Tabela 10. Analiza SWOT uwzględniająca dziedzictwo kulturowe gminy

Szanse	Zagrożenia
<ol style="list-style-type: none"> Możliwość pozyskiwania różnych źródeł dofinansowania na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych. Wykorzystanie występujących potencjałów – bogata historia, walory kulturowe i przyrodnicze w celach rozwoju turystyki. Przystąpienie do prac remontowych i konserwatorskich mających na celu polepszenie stanu zabytków. Rozwijające się gospodarstwa agroturystyczne. 	<ol style="list-style-type: none"> Brak opracowań strategicznych na szczeblu powiatu nawiązujących do dziedzictwa kulturowego. Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań przyrody: huragany, grad, burze, upały. Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań człowieka: podpalenia, rabunek, dewastacja. Zbyt mała liczba zajęć edukacyjnych w obszarze dziedzictwa kulturowego. Samowolne działania remontowe przy obiektach zabytkowych. Wyludnianie się gminy powodujące zanikanie tradycyjnego krajobrazu wiejskiego.
Mocne strony	Słabe strony
<ol style="list-style-type: none"> Pozyskiwane fundusze zewnętrzne na prace konserwatorsko-remontowe przy zabytkach. Opracowana gminna ewidencja zabytków. Waniewo jako ośrodek o znaczeniu regionalnym z zachowanym zespołem kościoła i układem urbanistycznym. 	<ol style="list-style-type: none"> Zły stan techniczny i postępująca degradacja części obiektów zabytkowych. Niewystarczające własne środki finansowe na wszystkie niezbędne prace remontowo-konserwatorskie. Nierozpoznany całościowo zasób zabytków gminy.

<ol style="list-style-type: none"> 4. Licznie występujące zabytki wpisane do rejestru zabytków i ujęte w gminnej ewidencji zabytków. 5. Bogata historia gminy, wielokulturowość. 6. Utrzymane tradycje edukacyjne – szkoła rolnicza w Krzyżewie. 7. Przyznawane dotacje z budżetu gminy na podstawie uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach zabytkowych. 8. Licznie występujące gospodarstwa agroturystyczne. 9. Przechodzący przez teren gminy szlak architektury sakralnej pogranicza mazowiecko-podlaskiego o znaczeniu regionalnym. 10. Identyfikacja tożsamościowa mieszkańców oparta na ochronie dziedzictwa niematerialnego. 11. Wydany folder promocyjny gminy uwzględniający jej zabytki. 12. Występujące dziedzictwo niematerialne, w sposób szczególny licznie występujące legendy, zwyczaje, czy potrawy lokalne. 13. Udostępnione informacje na temat zabytków, dziedzictwa materialnego i niematerialnego na stronie internetowej gminy. 	<ol style="list-style-type: none"> 4. Zamierające tradycje i zwyczaje. 5. Brak kontynuacji tradycyjnego budownictwa ludowego. 6. Niedostateczna świadomość społeczna wartości i potrzeby chronienia zasobów kulturowych. 7. Niewystarczająca popularyzacja wiedzy o wartościach obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego.
--	---

Źródło: opracowanie własne

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Założenia projektowe zostały przedstawione w układzie: priorytet, kierunek działania, zadanie. Wypracowane priorytety są założeniem ogólnym, na który składają się kierunki działań. Na kierunki działań składają się z kolei zadania. Zadania są ostatnim elementem hierarchicznej piramidy będąc jej najmniejszą częścią wskazując najbardziej szczegółowe prace. Priorytety, kierunki i zadania określono w podrozdziałach rozdziału 7.

W art. 4. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wskazano że ochrona zabytków polega w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ponadto należy przypomnieć zapisy art. 87 ust.2 odwołujące się do celów GPOnZ:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dzięki zaangażowaniu władz gminy oraz pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami możliwe było wypracowanie założeń projektowych. Te opracowane zostały na podstawie analizy stanu dziedzictwa kulturowego gminy, analizy SWOT, dokumentów strategicznych i planistycznych gminy, diagnozie gminnej ewidencji zabytków, stanu poszczególnych obiektów, a także doświadczeń wypracowanych w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym.

Zaproponowany spójny pakiet rozwiązań, jak i konkretnych zadań powinien przyczynić się do ogólnej poprawy stanu i wizerunku dziedzictwa kulturowego gminy. W sposób szczególny dotyczy to dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym zabytków z terenu gminy.

7.1. Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Wypracowane priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami uwzględniają cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jednocześnie sformułowane zostały w perspektywie wieloletniej.

Wyznaczono następujące priorytety:

- 1. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako kluczowy element polityki samorządu**
- 2. Kształtowanie krajobrazu kulturowego oraz badania i dokumentacja dziedzictwa kulturowego**
- 3. Edukacja mieszkańców oraz promocja gminy w oparciu o jej dziedzictwo kulturowe**

7.2. Kierunki działań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Określono długofalowe kierunki działań (wykraczające często ponad 4-letni okres obowiązywania Programu) wraz z oczekiwanymi rezultatami. Mając na uwadze ciągłość wyznaczonych działań, celów i kierunków, które sformułowano w Gminny Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata 2018-2021, a także wypracowanych i odnoszących sukces metod i zakresów działań na rzecz dziedzictwa, wyznaczono następujące kierunki działań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata 2023-2026, które korespondują z wcześniejszymi:

- 1.1. Poprawa stanu zabytków oraz zahamowanie ich degradacji**
- 1.2. Współpraca z właścicielami**
 - 2.1 Realizacja zadań kompetencyjnych samorządu**
 - 2.2 Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa - dokumentacja**
 - 2.3 Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego**
- 3.1 Edukacja**
- 3.2 Promocja**

7.3 Zadania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

W ramach wyznaczonych kierunków działań wskazano zadania wyznaczone na 4 lata obowiązywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata 2023-2026. Zgodnie z art. 87 ust 5 z realizacji programu Wójt Gminy Sokoły sporządzi co 2 lata sprawozdanie z realizacji programu i przedstawi je Radzie Gminy Sokoły. W związku z powyższym zaproponowane zadania podzielono na 2 etapy. Pierwszy etap przypada na lata 2023-2024, za który zostanie sporządzone sprawozdanie z początkiem 2025 r. Drugi etap obejmuje lata 2025-2026. Sporządzenie sprawozdania za pierwszy etap realizacji Programu będzie miało kluczowy wpływ na realizację zadań zaplanowanych w latach 2025-2026.

Zadania w okresie 2023-2024 będą miały charakter przygotowawczy, zaś większość pozostałych zadań zrealizowana zostanie w latach 2025-2026. Dla części zadań wyznaczono 4-letni okres obowiązywania. Kolorem niebieskim zaznaczono okres realizacji, zaś kolor biały oznacza brak realizacji w danym etapie. W poniższej tabeli zaproponowano także kto będzie odpowiadał za wykonanie zadania. Nie jest to jednak podział obligatoryjny, ponieważ realizacja lub część realizacji danego zadania może odbyć się przy udziale/współudziale innych lub dodatkowych podmiotów, których nie można wskazać na obecnym etapie programowania. Niezmiernie ważnym jest współdziałanie władz gminy z jej jednostkami organizacyjnymi oraz pozostałymi osobami/podmiotami zaangażowanymi w realizację zadań.

Tabela 11. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

Kierunki działań	Zadania	2023-2024	2025-2026	Realizator
Priorytet 1. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako kluczowy element polityki samorządu				
1.1 Poprawa stanu zabytków oraz zahamowanie ich degradacji	1. Przeprowadzenie prac remontowych oraz konserwatorskich na cmentarzu z I wojny światowej w Rzęcach.			UG
	2. Konserwacja historycznego krzyża znajdującego się na cmentarzu w Rzęcach.			UG
	3. Przeprowadzenie prac remontowych przy mogile zbiorowej w Starych Raciborach.			UG
	4. Remont zabytkowego kościoła cmentarnego p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sokołach.			P
	5. Remont domu parafialnego w miejscowości Waniewo.			P
	6. Przeprowadzenie prac remontowych przy ogrodzeniu kościoła parafialnego w Sokołach.			P
	7. Pozyskiwanie funduszy zewnętrznych na renowację zabytków.			UG
	8. Prowadzenie bieżących prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach własnych gminy.			UG
	9. Remont cmentarzy wojennych położonych w Bruszewie.			UG
1.2. Współpraca z właścicielami	1. Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o prowadzonych naborach na dofinansowanie prac remontowo-konserwacyjnych przy zabytkach.			UG
	2. Przedstawienie właścicielom zabytków korzyści płynących z faktu posiadania takiego obiektu.			UG
Priorytet 2. Kształtowanie krajobrazu kulturowego oraz badania i dokumentacja dziedzictwa kulturowego				
2.1. Realizacja zadań kompetencyjnych samorządu	1. Uchwalenie GPOnZ przez Radę Gminy, publikacja w Dzienniku Urzędowym Województwa oraz zamieszczenie GPOnZ na stronie internetowej gminy.			UG
	2. Opracowanie sprawozdań z realizacji GPOnZ.			UG
	3. Opracowanie nowego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.			UG
	4. Kontynuacja organizacji konkursu na dotacje z budżetu Gminy Sokoły na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru, usytuowanych w granicach administracyjnych Gminy Sokoły i będących własnością podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych na podstawie uchwały Rady Gminy.			UG
	5. Opracowanie Planu Ogólnego uwzględniający ochronę dziedzictwa kulturowego i zabytków.			UG
2.2. Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa - dokumentacja	1. Przeprowadzenie wizji terenowej mającej na celu identyfikację istniejącego zasobu zabytkowego.			UG
	2. Dostosowanie kart GEZ do obecnie obowiązującego wzoru karty.			UG
2.3. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	1. Przestrzeganie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wskazanych w Studium i MPZP.			UG
	2. Bieżąca pielęgnacja zieleni i utrzymanie porządku na cmentarzach.			UG
	3. Ustawienie tabliczek pamiątkowo-historycznych na obszarze zapomnianych cmentarzy.			UG

	4. Przystąpienie do prac mających na celu oznakowanie niebiesko-białą tarczą wszystkich obiektów wpisanych do rejestru zabytków.			UG
	5. Wspomaganie działań mających na celu ratowanie zabytkowych nagrobków.			UG, CKB
	6. Wspieranie działań związanych z przywróceniem tradycji i zwyczajów lokalnych, np. Herody Sokołowskie itp.			UG, CKB, Sz
	7. Wsparcie istniejących oraz pomoc w utworzeniu nowych KGW, zespołów ludowych, organizacji pozarządowych propagujących i promujących dziedzictwo kulturowe gminy.			UG
Priorytet 3. Edukacja mieszkańców oraz promocja gminy w oparciu o jej dziedzictwo kulturowe				
3.1. Edukacja	1. Organizacja konkursów fotograficznych, malarskich i rzeźbiarskich nawiązujących do dziedzictwa kulturowego i historii gminy.			UG, CKB, Sz
	2. Organizacja rajdu rowerowego po najciekawszych zabytkach gminy.			UG, CKB, Sz
	3. Udział w szkoleniach, prelekcjach i wykładach związanych z rolą i ochroną dziedzictwa kulturowego dla pracowników Urzędu Gminy.			UG
	4. Wsparcie działań mających na celu organizację wycieczek z przewodnikiem do ciekawych historycznie miejsc uwzględniających obiekty zabytkowe.			UG, Sz
3.2. Promocja	1. Wyeksponowanie najważniejszych zabytków gminy w oparciu o spoty, reklamy, filmy promocyjne.			UG
	2. Opracowanie, wydanie i umieszczenie tablic informacyjno-historycznych w ciekawszych historycznie i kulturowo wsiach gminy z uwzględnieniem zachowanego dziedzictwa materialnego.			UG, CKB, Sz

Źródło: opracowanie własne

UG – Urząd Gminy, P – parafia, CKB – Centrum Kulturalno-Biblioteczne, Sz – szkoły z terenu gminy

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja Programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania gminy oraz pozostałych depozytariuszy na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Podstawę niniejszego instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1. instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie GPOnZ, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków, przyjęcie Zarządzeń w sprawie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);
2. instrumentów finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, aplikowanie o dofinansowanie, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz pożyczki, dotacje, subwencje, nagrody, a także stosowanie finansowania w ramach partnerstwa publiczno- prywatnego);
3. instrumentów koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich i powiatowych strategiach, planach zagospodarowania, programach opieki nad zabytkami, itp. oraz pomiędzy dokumentami własnymi gminy. Ponadto współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków, urzędem marszałkowskim, starostwem, parafiami, jednostkami własnymi gminy, właścicielami zabytków, pozostałymi organizacjami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami oraz współpraca ze wszystkimi realizatorami przypisanymi do zadań w Programie);
4. instrumentów kontrolnych (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, sprawozdanie z realizacji Programu, opracowanie aktualizacji GPOnZ na lata 2027-2030, opracowanie aktualizacji GEZ).

IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Ustawodawca wymienił zadania związane z gminnym programem opieki nad zabytkami. Na podstawie ww. artykułu skonkretyzowano je poniżej na potrzeby niniejszego Programu.

Wójt Gminy Sokoły sporządza na okres 4 lat Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły przyjmuje Rada Gminy Sokoły, po uzyskaniu opinii Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego. Z realizacji Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Sokoły Wójt Gminy Sokoły sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy Sokoły.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji,
- b) koszt wykonania zadań;
- b) efektywność ich wykonania.

Poniżej wskazano przykładowe kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań, które mogą być pomocne przy opracowaniu sprawozdania.

W ramach priorytetu 1.

- liczba zabytków we własności gminy, które zostały poddane pracom remontowym i konserwacyjnym;
- liczba zabytków ogółem, które zostały poddane pracom remontowym i konserwacyjnym;
- liczba złożonych wniosków o dofinansowanie na prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach zabytkowych;
- wartość otrzymanych dotacji na renowację zabytków;
- liczba osób (właściciele zabytków), którzy byli w stałym kontakcie z Urzędem Gminy.

W ramach priorytetu 2.

- liczba podmiotów, które otrzymały dofinansowanie z budżetu Gminy Sokoły na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru;
- wartość przyznanych dotacji z budżetu Gminy Sokoły na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru;
- liczba kart adresowych gminnej ewidencji zabytków, dla których sporządzono aktualizację;
- liczba osób, które brały udział przy pracach porządkowych na terenach zabytkowych cmentarzy;
- liczba tabliczek pamiątkowo-historycznych na obszarze zapomnianych cmentarzy.
- liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków, które zostały oznakowane niebiesko-białą tarczą;
- liczba nowych KGW, zespołów ludowych, organizacji pozarządowych propagujących i promujących dziedzictwo kulturowe gminy.
- liczba KGW, zespołów ludowych, organizacji pozarządowych, które otrzymały wsparcie na rzecz propagowanie dziedzictwa kulturowego gminy.

W ramach priorytetu 3.

- liczba opracowanych spotów, reklam, filmów promocyjnych nawiązujących do zabytków;
- liczba osób, które wzięły udział w konkursach nawiązujących do dziedzictwa kulturowego i historii gminy;
- liczba osób, które wzięły udział w rajdzie rowerowym po najciekawszych zabytkach gminy;
- liczba zorganizowanych imprez i wydarzeń nawiązujących do lokalnego dziedzictwa;
- liczba urzędników gminnych, którzy brali udział w szkoleniach, prelekcjach i wykładach związanych z rolą i ochroną dziedzictwa kulturowego;
- liczba uczestników wycieczek do ciekawych historycznie miejsc uwzględniających obiekty zabytkowe;
- liczba tablic informacyjno-historycznych, które zostały ustawione w historycznych wsiach;
- ogólna liczba działań promocyjnych na rzecz dziedzictwa kulturowego, która została zrealizowana.

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział ma charakter informacyjny. Poniżej przedstawiono przykładowe możliwości finansowania wskazanych w podrozdziale 7.3. zadań z uwzględnieniem środków:

- publicznych (np. budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, środki Unii Europejskiej, inne źródła zagraniczne),
- prywatnych (osób fizycznych, fundacji, osób prawnych, kościelnych itp.).

W poszukiwaniu dofinansowania nie można ograniczać się wyłącznie do powszechnie znanych i dostępnych programów. Źródeł należy także szukać w ogłaszanych przez samorzady konkursach na realizację zadań z zakresu edukacji, kultury, promocji, w budżetach tzw. obywatelskich lub partycypacyjnych, a nawet w projektach społecznych dotyczących utworzenia np. klubów seniora, dziennych domów pobytu, przedszkoli, żłobków, gdzie w ramach cross-financingu możliwe jest dostosowanie budynków, w tym zabytkowych do prowadzenia zajęć. Decydując się na złożenie wniosku, należy liczyć się z tym, że w każdym konkursie wniosków z podobnym zakresem działań wpływa dużo, a uzyskanie dofinansowania nie jest łatwe, m.in. ze względu na z góry przydzieloną alokację środków. Ponadto w zdecydowanej większości konkursów wymagany jest wkład własny. W związku z powyższym wnioskodawca z góry powinien zarezerwować określoną pulę środków.

Źródłami wsparcia działań w obszarze kultury w ramach budżetu państwa są:

- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków;
- programy MKiDN;
- Rządowy Program Odbudowy Zabytków;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Konserwator Zabytków;
- Fundusz Kościelny.

Wsparcie na zabytki prowadzą również jednostki samorządowe:

- środki własne gminy;
- Urząd Marszałkowski;
- Starostwo Powiatowe.

Na działania związane z ochroną i wykorzystaniem zabytków można pozyskać środki z wielu programów w ramach środków europejskich, m.in. takich jak:

- Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027;
- Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027.

Szczegółowe informacje o zasadach i kryteriach możliwości pozyskiwania ww. środków są dostępne na stronach internetowych poświęconych ww. źródłom finansowania. Poniżej scharakteryzowano najbardziej popularne programy pomocowe.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. Wpływami Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są środki z administracyjnych kar pieniężnych, orzekanych od 1 stycznia 2018 r. na podstawie art. 107a-107d ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w trybie działu IVa Kodeksu postępowania administracyjnego. Wpływami do Funduszu są ponadto nawiazki zasądzone przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku (art. 108 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wpłaty na Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków będą dokonywane na rachunek bankowy prowadzony przez Bank Gospodarstwa Krajowego. W latach 2018-2020 udzielono 56 dotacji na łączną kwotę 10 mln 440 tys. 400 zł.

Programy MKiDN 2024

Programy Ministra z zakresu kultury mają na celu dofinansowanie zadań o charakterze projektowym z wyłączeniem stałej działalności kulturalnej podmiotów. Skierowane są do instytucji kultury, organizacji pozarządowych, instytucji filmowych, szkół i uczelni wyższych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych, kościołów i związków wyznaniowych oraz ich osób prawnych. Dzięki Programom Ministra wsparcie finansowe mogą otrzymać działania z zakresu kultury oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i historycznego, obejmujące m.in. szeroko rozumianą edukację, działalność artystyczną, kulturę cyfrową, działania promujące czytelnictwo, a także projekty infrastrukturalne. W latach 2016-2023 w ramach Programów Ministra na cele kulturalne przekazanych zostało łącznie 3,1 mld zł. Na rok 2024 przewidziano nabory m.in. na następujące programy, które nawiązują do wyznaczonych zadań w programie:

- groby i cmentarze wojenne w kraju - celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń;
- kultura ludowa i tradycyjna - celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania;
- miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju - celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości;
- ochrona zabytków - celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. W edycji programu na 2024 r. planowane są dwa terminy naboru – do 31 października 2023 r. na prace planowane do wykonania w 2024 r. oraz do 31 marca 2024 r. na refundację prac, wykonanych w latach 2021-2023. Dokumentem wymaganym na etapie składania wniosku jest skan aktualnego na dzień składania wniosku pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków na prace, będące przedmiotem wniosku.
- ochrona zabytków archeologicznych - celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących

rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Przyznane dotacje dla obiektów zabytkowych z terenu Gminy Sokoły przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ostatnich latach:

1. Sokoły, kościół cmentarny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego (1785 r.): remont kościoła - etap I (245 000,00 zł) – 2023 r.

Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Rządowy Program Odbudowy Zabytków ma na celu odbudować blask zabytków w całej Polsce. Program realizowany jest poprzez promesy inwestycyjne udzielane przez BGK. Program skierowany jest do jednostek samorządu terytorialnego na bezwrotne dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. W ramach ogłoszonego Naboru, Wnioskodawcy przysługuje prawo do złożenia maksymalnie dziesięciu wniosków o dofinansowanie, w limicie dofinansowania nieprzekraczającym dla każdego z wniosków 3 500 000 zł. Dofinansowanie z Programu może wynieść maksymalnie 98% wartości inwestycji, a minimalny wkład własny - 2%. Wnioski będą mogły być składane w aplikacji Polski Ład udostępnionej przez BGK, w jednej z trzech kategorii:

- do 150 000 zł;
- do 500 000 zł;
- do 3 500 000 zł.

Wnioski o dofinansowanie składane są w formie elektronicznej przez aplikację BGK zamieszczoną na stronie internetowej www.bgk.pl.

W ramach programu rządowego Polski Ład Gmina Sokoły otrzymała następujące dotacje:

- remont zabytkowego kościoła cmentarnego p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sokołach – kwota dofinansowania: 1 078 000,00 zł – edycja pierwsza;
- remont domu parafialnego w miejscowości Waniewo – kwota dofinansowania: 480 200,00 zł – edycja druga.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Oferta finansowania NFOŚiGW jest bardzo różnorodna, gdyż możliwość uzyskania dofinansowania obejmuje:

- środki krajowe;
- środki unijne;
- środki norweskie i EOG;
- System Zielonych Inwestycji – GIS;
- państwowe jednostki budżetowe;
- pomoc publiczną;
- wsparcie NFOŚiGW
- pomoc dla sektorów energochłonnych.

W ostatnich latach NFOŚiGW dofinansowywał prace związane z gruntowymi termomodernizacjami zabytkowych obiektów. Konkursy dotyczyły poprawy efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej, w tym budynków zabytkowych. Dofinansowania otrzymywały również projekty związane z rewaloryzacją cennych, zabytkowych założeń parkowych. Obecnie nie są prowadzone nabory, niemniej należy bacznie obserwować stronę internetową NFOŚiGW czy nabory

się nie pojawiły. W najbliższym czasie należy spodziewać się nowych konkursów ze względu na priorytetowe działania w obszarze zmian klimatycznych oraz nowych polityk energetycznych.

Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43. budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych. Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2023 nie powinna przekraczać 200.000,00 zł.

W projekcie ustawy budżetowej na rok 2023 zaplanowano 11.000.000,00 zł. Kościelne osoby prawne będą mogły ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację w 2023 r. następujących zadań:

1. Konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo;
2. Wspomaganie kościelnej działalności charytatywno-opiekuńczej.

W ramach zadania 1 dotacje przeznaczane będą, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027

Zgodnie ze Szczegółowym Opisem Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 (SZOP) w ramach priorytetu IV. Przestrzeń społeczna wysokiej jakości, a także Celu szczegółowego (vi): Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych realizacja działań odbywać się będzie poprzez FEPD.04.06 Inwestycje w kulturę i turystykę.

Wysokość alokacji ogółem - 56 470 589,00 EUR.

Wysokość alokacji UE - 48 000 000,00 EUR.

Zakres interwencji - 165 - Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, 166 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, 167 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000.

Typy projektów :

1. Zachowanie i modernizacja obiektów dziedzictwa kulturowego na cele prowadzenia działalności kulturalnej.
2. Kompleksowe prace konserwatorskie i restauratorskie zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych, (w tym filmowych) wraz z ich ochroną, digitalizacją i udostępnieniem w szczególności nowym grupom odbiorców, w tym ze specjalnymi potrzebami.

3. Rozwój infrastruktury (przebudowa, rozbudowa, wyposażenie) do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej (m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury, muzea).
4. Rozwój infrastruktury przeznaczonej do pełnienia funkcji aktywizujących i integrujących lokalne społeczności, np. mediateki (tj. kreatywnych centrów nauki, edukacji i technologii, wykorzystujące rozwiązania multimedialne i skupiające się na propagowaniu kultury i włączeniu społecznym) i inne tzw. miejsca trzecie.
5. Rozwój międzysektorowej współpracy w zakresie przemysłów kultury i kreatywnych.

Minimalny wkład własny beneficjenta – 15%.

Sposób wyboru projektów – konkurencyjny, niekonkurencyjny.

Typ beneficjenta – ogólny - Administracja publiczna, Instytucje nauki i edukacji, Organizacje społeczne i związki wyznaniowe, Partnerstwa, Przedsiębiorstwa, Służby publiczne.

Zgodnie ze Szczegółowym Opisem Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 (SZOP) w ramach priorytetu V. Zrównoważony rozwój terytorialny, dla Celu szczegółowego Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie realizacja działań odbywać się będzie poprzez FEPD.05.03 Lokalna rewitalizacja

Wysokość alokacji ogółem - 10 588 235,00 EUR.

Wysokość alokacji UE - 9 000 000,00 EUR.

Zakres interwencji - 168 - Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych.

Typ projektu:

1. Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych

Minimalny wkład własny beneficjenta – 15%.

Sposób wyboru projektów – konkurencyjny.

Typ beneficjenta – ogólny - Administracja publiczna, Instytucje nauki i edukacji, Organizacje społeczne i związki wyznaniowe, Partnerstwa, Służby publiczne.

Zgodnie ze Szczegółowym Opisem Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 (SZOP) w ramach priorytetu V. Zrównoważony rozwój terytorialny, dla Celu szczegółowego Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwojowi społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie realizacja działań odbywać się będzie poprzez FEPD.05.04 Lokalna kultura i turystyka

Wysokość alokacji ogółem - 23 529 412,00EUR.

Wysokość alokacji UE - 20 000 000,00 EUR.

Zakres interwencji - 165 - Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, 166 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, 167 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000, 168 - Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych.

Typ projektu:

1. Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych.
2. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury.
3. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000.
4. Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych.

Minimalny wkład własny beneficjenta – 15%.

Sposób wyboru projektów – konkurencyjny.

Typ beneficjenta – ogólny - Administracja publiczna, Instytucje nauki i edukacji, Organizacje społeczne i związki wyznaniowe, Partnerstwa, Przedsiębiorstwa, Służby publiczne.

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

Niniejszy Program jest następcą Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko realizowanego w perspektywie finansowej 2014-2020. Jest to program europejski na lata 2021-2027 zarządzany na poziomie krajowym. Przyczyni się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, ochrony środowiska oraz przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu. FEInKS wesprze również inwestycje transportowe oraz dofinansuje ochronę zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet całego programu: 135 mld zł, wkład UE: 111,7 mld zł.

Dotację na zabytki będzie można uzyskać na renowację, konserwację, rewaloryzację i restaurację obiektów zabytkowych (w tym pomników) w przypadku gdy nie będą to pojedyncze interwencje, tylko stanowić będą część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali kraju, regionu lub skali lokalnej.

W ramach priorytetu 7. Kultura, działania 7.1 Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej wskazano podstawowe informacje, m.in.:

- cel szczegółowy: EFRR.CP4.VI - Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych;
- instytucję pośredniczącą: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- wysokość alokacji UE: 600 000 000,00 EUR;
- zakres interwencji: 166 - ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury;
- działania: obszar 1 - rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej), obszar 2 - ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego;
- typ beneficjenta: organizacje społeczne i związki wyznaniowe, administracja publiczna, przedsiębiorstwa, kościoły i związki wyznaniowe, jednostki samorządu terytorialnego, administracja rządowa;
- maksymalny % poziom dofinansowania UE w projekcie: 79,71%;
- maksymalny % poziom dofinansowania całkowitego wydatków kwalifikowalnych na poziomie projektu (środki UE + współfinansowanie ze środków krajowych przyznane beneficjentowi przez właściwą instytucję): 100%.

Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” to konkurs o wieloletniej tradycji, już od 1975 r. promuje właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych, którzy w sposób wzorowy prowadzą prace budowlane, konserwatorskie, rewaloryzacyjne i adaptacyjne, a także działają systematycznie na rzecz właściwego utrzymania zabytków zgodnie z najwyższymi standardami badawczymi i wykonawczymi. Ma na celu promocję właściwej opieki nad zabytkami – prowadzonych wzorowo prac badawczych, konserwatorskich, rewaloryzacyjnych i adaptacyjnych, a także systematycznych działań na rzecz właściwego utrzymania zabytków. Nadzór nad Konkursem w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Procedury konkursowe prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs ma charakter otwarty i nieodpłatny, adresowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych. Zgłoszeń obiektów wpisanych

do rejestru zabytków nieruchomych mogą dokonywać ich właściciele, posiadacze i zarządcy, a także Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków lub konserwatorzy samorządowi oraz kierownicy delegatur Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków. Nagrodzenie i wyróżnieni otrzymują dyplomy Generalnego Konserwatora Zabytków i tablice „Zabytku Zadbanego” do oznakowania obiektów. Nagrodzone zabytki są prezentowane w dedykowanych wydawnictwach Narodowego Instytutu Dziedzictwa, przekazywanych właścicielom zabytków i przedstawicielom ogólnopolskiego środowiska konserwatorskiego. Rozstrzygnięcie edycji 2023 r. miało miejsce w czerwcu.

Podlaski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Z budżetu państwa, z części będącej w dyspozycji Wojewody Podlaskiego, której dysponentem jest Podlaski Wojewódzki Konserwator Zabytków (zwany dalej „PWKZ”), mogą być udzielane dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdującym się na obszarze województwa podlaskiego, zwane dalej „dotacjami”. Wnioskodawca, w danym roku budżetowym, może złożyć maksymalnie 3 wnioski, dotyczące prac przy zabytku w rozumieniu pojedynczej pozycji w rejestrze zabytków. Wnioski składa się:

- 1) Od dnia 1 listopada do dnia 30 listopada roku poprzedzającego przeprowadzenie prac przy zabytku wpisanym do rejestru, jeśli dotacja ma być udzielona na prace przy zabytku, które zostaną przeprowadzone;
- 2) Od dnia 1 czerwca do dnia 30 czerwca roku, w którym składa się wniosek na dotacje na prace przy zabytku, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.
- 3) Wniosek, może być złożony z pominięciem ww. terminów, jeżeli prace przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa albo prace przy zabytku wpisanym do rejestru są wymagane ze względu na uszkodzenie tego zabytku w następstwie: pożaru, wybuchu, wstrząsu sejsmicznego, silnego wiatru, intensywnych opadów atmosferycznych, osuwiska ziemi, powodzi, katastrofy budowlanej lub innego nagłego zdarzenia o podobnym przebiegu, które wystąpiło w okresie 6 miesięcy przed dniem złożenia wniosku.

Przyznane dotacje dla obiektów zabytkowych z terenu Gminy Sokoły przez WKZ w ostatnich latach:

1. Remont zabytkowego kościoła cmentarnego pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego w Sokołach - I etap (60 000,00 zł) – 2023 r.

Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego

Co roku Zarząd Województwa Podlaskiego dotuje prace dotyczące zachowania najcenniejszych zabytków regionu. Zabytek musi być wpisany do Rejestru Zabytków Województwa Podlaskiego. O pieniądze może się starać każdy, kto jest właścicielem lub posiadaczem zabytku. Nabór wniosków prowadzony jest za pośrednictwem generatora witkac.pl. Maksymalna kwota dotacji z budżetu Województwa Podlaskiego nie przekroczyła w ostatnich latach więcej niż 100 tys. złotych.

Przyznane dotacje dla obiektów zabytkowych z terenu Gminy Sokoły przez Urząd Marszałkowski w ostatnich latach:

1. Remont zabytkowego kościoła cmentarnego p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sokołach - I etap (Roboty wewnętrzne - roboty konstrukcyjno – wykończeniowe) (62 000,00 zł) – 2023 r.;
2. Wykonanie projektu budowlanego remontu zabytkowego kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego na terenie cmentarza parafialnego w Sokołach (20 000,00 zł) – 2021 r.

Urząd Wojewódzki Województwa Podlaskiego

Wojewoda może w drodze porozumienia powierzyć jednostce samorządu terytorialnego obowiązek utrzymania grobów i cmentarzy wojennych z jednoczesnym przekazaniem odpowiednich funduszy.

Przyznane dotacje dla obiektów zabytkowych z terenu Gminy Sokoły przez Urząd Wojewódzki w ostatnich latach:

1. Utrzymanie grobów i cmentarzy wojennych - remont cmentarza w Rżączach (50 000,00 zł) – 2023 r.

XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Zaplanowane w podrozdziale 7.3. zadania będą możliwe do wykonania od momentu przyjęcia uchwałą przez Radę Gminy niniejszego Programu do końca 2026 r.

Wdrażanie zadań odbędzie się w miarę dostępnych środków i nakładów pracy. Ich realizacja możliwa będzie poprzez zabezpieczenie określonych środków w budżecie gminy. Zadania inwestycyjne dotyczące ochrony zabytków (zabytków będących we własności gminy) powinny być wprowadzone do wieloletniego programu inwestycyjnego gminy. Wyznaczone w Programie zadania powinny być również uwzględnione w innych dokumentach strategicznych i planistycznych gminy. Część wyznaczonych zadań realizowana będzie przez specjalistów w postaci podmiotów zewnętrznych, którzy zostaną wybrani jako Wykonawcy w drodze obowiązujących przepisów prawa.

Art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano na możliwość finansowania przez gminy prac przy obiektach zabytkowych: dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Gmina Sokoły posiada uchwałą nr XII/67/08 Rady Gminy Sokoły z dnia 28 lutego 2008 roku w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru, usytuowanych w granicach administracyjnych gminy Sokoły i będących własnością podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych, która została zmieniona uchwałą nr XLII/287/2023 w dniu 6 października przez Radę Gminy Sokoły. Z budżetu Gminy Sokoły mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac lub robót budowlanych przy zabytku, jeżeli zabytek ten łącznie spełnia następujące kryteria:

- 1) znajduje się na stałe na obszarze Gminy Sokoły,
- 2) jest dostępny publicznie,
- 3) posiada istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe dla mieszkańców Gminy Sokoły,
- 4) jest wpisany do rejestru zabytków

W roku 2017 udzielono dotacji dla:

- 1) Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia NMP w Sokołach na wykonanie prac konserwatorskich przy krzyżu żeliwnym i polu grobowym na grobie umiejscowionym na cmentarzu rzymskokatolickim w Sokołach w wysokości 7 400,00 zł;

2) Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia NMP w Waniewie na wykonanie robót budowlanych przy budynku Kościoła Parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Waniewie w wysokości 22 600,00 zł. W latach 2018 – 2022 nie były udzielane dotacje ze względu na brak wniosków.

W roku 2023 została udzielona dotacja dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia NMP w Sokołach na wykonanie prac konserwatorskich przy kościele cmentarnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sokołach, znajdującym się na cmentarzu grzebalnym w Sokołach w wysokości 45 415,47 zł.

Do najważniejszych zadań w ramach obowiązującego okresu 2023-2026 należy zaliczyć:

1. Przeprowadzenie prac remontowych oraz konserwatorskich na cmentarzu z I wojny światowej w Rzęcach.
2. Konserwacja historycznego krzyża znajdującego się na cmentarzu w Rzęcach.
3. Przeprowadzenie prac remontowych przy mogile zbiorowej w Starych Raciborach.
4. Remont zabytkowego kościoła cmentarnego p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sokołach.
5. Remont domu parafialnego w miejscowości Waniewo.
6. Przeprowadzenie prac remontowych przy ogrodzeniu kościoła parafialnego w Sokołach.

Na większość z ww. zadań już pozyskano finansowanie zewnętrzne w postaci dotacji z różnych źródeł.

Szacuje się, że w ramach zadań własnych Gminy coroczna kwota na finansowanie zadań wskazanych w GPOnZ wyniesie ok. 40 000,00 zł brutto.

Zadania określone w Programie realizowane będą w zdecydowanej większości przez Gminę Sokoły oraz w mniejszym stopniu w sposób pośredni lub bezpośredni przez pozostałych interesariuszy, do których w sposób szczególny zaliczyć należy:

- szkoły z terenu Gminy Sokoły;
- Parafia Rzymsko – Katolicka p.w. Wniebowzięcia NMP w Waniewie;
- Parafia Rzymsko – Katolicka p.w. Wniebowzięcia NMP w Sokołach;
- Centrum Kulturalno-Biblioteczne w Sokołach;
- Starostwo Powiatowe w Wysokiem Mazowieckiem;
- Podlaski Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku, Delegatura w Łomży;
- właściciele obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
- organizacje pozarządowe;
- instytucje odpowiedzialne za przyznawanie dotacji na zabytki.

Wszelkie uzgodnienia dotyczące zabytków będą prowadzone z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Zaprezentowane w niniejszym programie informacje powinny zostać na nowo uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, strategii rozwoju gminy, programie rewitalizacji oraz innych dokumentach o charakterze strategicznym i planistycznym gminy, w których podejmowana jest lub będzie tematyka dziedzictwa kulturowego.

XII. BIBLIOGRAFIA

Literatura:

1. Geografia regionalna Polski, J. Kondracki, Warszawa 2009 r., Wyd. Naukowe PWN.
2. Geografia osadnictwa, D. Szymańska, Warszawa 2009 r., Wyd. Naukowe PWN.
3. Mały słownik terminów plastycznych, K. Zwolińska, Z. Malicki, 1993 r., Warszawa, Wyd. Wiedza Powszechna.

Strony internetowe:

www.dane.gov.pl
www.mapy.geoportal.gov.pl
www.mapy.zabytek.pl
www.maps.mapywig.org
www.wspolzedne-gps.pl
www.igrek.amzp.pl
www.mapy.amzp.pl
www.maps.arcanum.com
ww.ongeo.pl
www.rejestr.io
www.niezlomni.com
www.nid.pl
www.mkidn.gov.pl
www.isap.sejm.gov.pl
www.samorzad.nid.pl
www.sokoly.pl
www.bip-ugsokoly.wrotapodlasia.pl
www.sokoly.e-mapa.net
www.zsrkrzyzewo.edupage.org

XIII. SPISY

13.1. Spis tabel

Tabela 1. Liczba mieszkańców Gminy Sokoły z podziałem na miejscowości	23
Tabela 2. Zróżnicowanie stanowisk archeologicznych ze względu na określone funkcje.....	40
Tabela 3. Stanowiska archeologiczne najbardziej wielokulturowe.....	42
Tabela 4. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków	42
Tabela 5. Charakterystyka obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków	53
Tabela 6. Obiekty zabytkowe należące do własności Gminy Sokoły.....	58
Tabela 7. Zabytkowe cmentarze	59
Tabela 8. Zabytkowe obiekty sakralne	61
Tabela 9. Zabytkowe szkoły.....	61
Tabela 10. Analiza SWOT uwzględniająca dziedzictwo kulturowe gminy.....	70
Tabela 11. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami	74

13.2. Spis rycin

Ryc. 1. Gmina Sokoły na tle kraju	20
Ryc. 2. Gmina Sokoły na tle gmin powiatu wysokomazowieckiego.....	21
Ryc. 3. Miejscowości w Gminie Sokoły.....	22
Ryc. 4. Obszar Gminy Sokoły i okolic w 1922 r.....	30
Ryc. 5. Urbanistyczny układ Sokół.....	33
Ryc. 6. Urbanistyczny układ Waniewa.....	34

Ryc. 7. Obszary AZP na terenie Gminy Sokoły	39
Ryc. 8. Lokalizacja kurhanu w m. Jamiołki-Kowale	43
Ryc. 9. Etnograficzna mapa Polski	45
Ryc. 10. Herb Gminy Sokoły	51
Ryc. 11. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków	55
Ryc. 12. Lokalizacja miejscowości, w których znajdują się zabytki rejestrowe	56

13.3. Spis wykresów

Wyk. 1. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na sektory AZP	40
Wyk. 2. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na miejscowości	41
Wyk. 3. Liczba obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na miejscowości	58

13.4. Spis fotografii

Fot. 1. Cmentarz rzymsko-katolicki w Sokołach	60
Fot. 2. Szkoła Podstawowa im. Adama Mickiewicza w Sokołach	62
Fot. 3. Aleja lipowa w Krzyżewie	62
Fot. 4. Szkoła rolnicza, ob. internat w Krzyżewie	66
Fot. 5. Kościół w Sokołach	67
Fot. 6. Lamus Plebański w Sokołach	67
Fot. 7. Kościół cmentarny w Sokołach	68
Fot. 8. Dzwonnica w Sokołach	68
Fot. 9. Kościół w Waniewie	69
Fot. 10. Dzwonnica w Waniewie	69
Fot. 11. Dom parafialny w Waniewie	70

XIV ANEKSY

Załącznik 1. Nieruchome zabytki architektury i budownictwa ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1	Bruszewo dz. geod. nr 202/2	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej (armii niemieckiej)	1915 – 1918 r.	A-268 z 9.03.1987 r.
2	Bruszewo dz. geod. nr 222	cmentarz wojenny (mogiła zbiorowa) z czasów I wojny światowej (armii rosyjskiej)	1915 – 1918 r.	A-269 z 9.03.1987 r.
3	Idźki Młynowskie dz. geod. nr 30	cmentarz wojenny (mogiła zbiorowa) z czasów I wojny światowej (armii rosyjskiej)	1915 – 1918 r.	---
4	Kowalewsczyzna dz. geod. nr 89/1, 89/2, 90, 91, 93	park dworski	XIX w.	---
5	Kruszewo- Brodowo dz. geod. nr 267/3	dworzec kolejowy	koniec XIX w.	---
6	Krzyżewo dz. geod. nr 38/2	szkoła rolnicza, późn. internat, ob. filia szpitala	1911-1912 r.	A-532 z 20.12.1994 r.
7	Krzyżewo dz. geod. nr 102	aleja lipowa prowadząca do szkoły rolniczej	początek XX w.	---
8	Stare Racibory dz. geod. nr 153	cmentarz wojenny (mogiła zbiorowa) z czasów I wojny światowej	1915 – 1918 r.	---
9	Rzące dz. geod. nr 16 i 33	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1915 – 1918 r.	A-441 z 30.12.1991 r.
10	Sokoły wg mapy	historyczny układ przestrzenny	XV w.	---
11	Sokoły, ul. Kościelna dz. geod. nr 147	kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP	1906 – 1912 r.	A-76 z 30.04.1980 r.
12	Sokoły, ul. Kościelna dz. geod. nr 147	ogrodzenie kościoła parafialnego	początek XX w.	---
13	Sokoły, ul. Kościelna dz. geod. nr 156/2	murowany lamus plebański	1837 r.	A-117 z 30.04.1958 r.
14	Sokoły, ul. Kościelna dz. geod. nr 56	kościół cmentarny, d. cerkiew unicka bazylianów przeniesiona z Tykocina	1758 r.	A- 62 z 28.04.1980 r.
15	Sokoły, ul. Kościelna dz. geod. nr 56	dzwonnica przy kościele cmentarnym	1835 r.	A- 62 z 28.04.1980 r.
16	Sokoły dz. geod. nr 56	cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	XVIII w.	A-363 z 18.04.1988 r.

17	Sokoły dz. geod. nr 56	ogrodzenie cmentarza rzymskokatolickiego	XIX – XX w.	---
18	Sokoły, ul. Kościelna 5 dz. geod. nr 89/2	budynek szkoły	lata 20. – 30. XX w.	---
19	Sokoły, ul. Kościelna dz. geod. nr 156/2	budynek inwentarski	początek XX w.	---
20	Sokoły, ul. Tykocińska dz. geod. nr 12/1	młyn motorowo-elektryczny	początek XX w.	---
21	Sokoły, ul. Nowy Świat dz. geod. nr 1/2	cmentarz żydowski, ob. plac sportowy	koniec XIX w.	---
22	Waniewo wg mapy	historyczny układ przestrzenny	początek XVI w.	A-459 z 9.10.1991 r.
23	Waniewo dz. geod. nr 368	kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP	1887 r.	A-354 z 11.03.1988 r.
24	Waniewo dz. geod. nr 368	dzwonnica w zespole kościoła parafialnego	1887 r.	A-354 z 11.03.1988 r.
25	Waniewo dz. geod. nr 368	plebania w zespole kościoła parafialnego	2. połowa XIX w.	A-354 z 11.03.1988 r.
26	Waniewo dz. geod. nr 368	dom parafialny w zespole kościoła parafialnego	początek XX w.	A-354 z 11.03.1988 r.
27	Waniewo dz. geod. nr 288	cmentarz parafialny (nagrobki o charakterze zabytkowym)	1836 r.	A-362 z 18.04.1988 r.
28	Waniewo dz. geod. nr 288	kaplica cmentarna (składająca się na wartość zabytkową cmentarza w Waniewie)	około 1880 r.	A-362 z 18.04.1988 r.(wpis do rejestru w ramach wpisu cmentarza)
29	Waniewo dz. geod. nr 288	ogrodzenie cmentarza	XIX w.	---

Źródło: Gminna ewidencja zabytków

Załącznik 2. Nieruchome zabytki archeologiczne – stanowiska archeologiczne

L.p.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr stan. w miejscowości	Nr stan. na obszarze	Funkcja i chronologia
1.	Bruszewo	40-82	I	20	1/ ślad osadnictwa, paleolit/mezolit 2/ cmentarzysko, okres wpływów rzymskich
2.	Bruszewo	41-82	1	3	1/ ślad osadnictwa, mezolit - wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, epoka brązu? 3/ ślad osadnictwa, kultura wielbarska?, okres wpływów rzymskich 4/ ślad osadnictwa, chronologia pradziejowa nieokreślona 5/ osada?, wczesne średniowiecze 6/ osada, średniowiecze/ nowożytność 7/ osada, nowożytność
3.	Bruszewo	40-81	2	16	ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza
4.	Bruszewo	41-82	2	4	1/ ślad osadnictwa, mezolit - wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
5.	Bruszewo	41-82	3	5	1/ ślad osadnictwa, chronologia pradziejowa nieokreślona 2/ osada?, średniowiecze 3/ osada, nowożytność
6.	Bruszewo	41-82	4	6	1/ ślad osadnictwa, chronologia pradziejowa nieokreślona 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze / nowożytność
7.	Chomice	39-83	1	24	osada, nowożytność
8.	Czajki	39-82	I	17	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, średniowiecze - nowożytność
9.	Czajki	39-82	II	20	ślad osadnictwa, starożytność
10.	Czajki	39-82	III	21	ślad osadnictwa, starożytność
11.	Drągi	41-82	2	54	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada?, średniowiecze / nowożytność
12.	Drągi	41-82	3	55	osada?, średniowiecze
13.	Drągi	41-82	4	56	1/ obozowisko /osada?, mezolit – wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
14.	Drągi	41-82	5	57	ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza
15.	Drągi	41-82	6	58	osada, kultura trzciniecka, epoka brązu
16.	Dworaki-Pikaty	41-83	1	22	grób kurhanowy, późny okres wpływów rzymskich lub okres wędrówek ludów [dane archiwalne]
17.	Dworaki-Pikaty	41-83	2	26	1/ osada?, epoka brązu? 2/ punkt osadniczy, kultura przeworska?, okres wpływów rzymskich 3/ osada, wczesne średniowiecze 4/ osada, późne średniowiecze 5/ osada, nowożytność
18.	Dworaki-Pikaty	41-83	3	27	ślad osadnictwa, późne średniowiecze

19.	Dworaki-Pikaty	41-83	4	28	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ osada, epoka brązu 3/ osada, wczesne średniowiecze 4/ osada, późne średniowiecze 5/ osada, nowożytność
20.	Dworaki-Pikaty	41-83	5	29	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze
21.	Dworaki-Pikaty	41-83	6	30	śląd osadnictwa, epoka kamienia
22.	Dworaki-Staški	41-83	1	31	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia / epoka brązu? 2/ osada?, wczesne średniowiecze
23.	Dworaki-Staški	41-83	2	32	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia / epoka brązu? 2/ osada, wczesne średniowiecze
24.	Dworaki-Staški	41-83	3	33	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
25.	Dworaki-Staški	41-83	4	34	śląd osadnictwa, epoka kamienia
26.	Dworaki-Staški	41-83	5	35	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia, mezolit? 2/ osada?, wczesne średniowiecze 3/ punkt osadniczy, nowożytność
27.	Idźki Młynowskie	40-82	I	31	śląd osadnictwa, epoka brązu
28.	Idźki Średnie	40-82	I	7	osada, średniowiecze-nowożytność
29.	Idźki Średnie	40-82	II	32	śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza
30.	Idźki-Wykno	40-82	I	17	osada, średniowiecze-nowożytność
31.	Jabłonowo-Kąty	39-82	I	1	osada, średniowiecze-nowożytność
32.	Jabłonowo-Kąty	40-82	I	5	osada, średniowiecze - nowożytność
33.	Jabłonowo-Kąty	40-82	II	6	osada, okres wpływów rzymskich
34.	Jamiołki-Kłosy- Godzięby	40-82	I	4	śląd osadnictwa, starożytność [dane archiwalne]
35.	Jamiołki-Kowale	40-82	I	1	cmentarzysko kurhanowe, okres wpływu rzymskich Nr rej. 118/A (biał.), A-158 (łomż.), dec. 670-1/12/70 z dn. 10.11.1970 r.
36.	Jamiołki-Kowale	40-82	II	23	1/ osada, średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze- nowożytność
37.	Jamiołki-Kowale	40-82	III	33	cmentarzysko?, wczesne średniowiecze
38.	Jamiołki-Kowale	40-81	6	15	śląd osadnictwa, mezolit – epoka żelaza
39.	Jamiołki-Kowale- Rawki	40-82	I	26	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
40.	Jamiołki- Piotrowięta	40-82	I	3	śląd osadnictwa, starożytność [dane archiwalne]
41.	Jamiołki- Piotrowięta	40-82	II	27	1/ śląd osadnictwa, starożytność 2/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ śląd osadnictwa, średniowiecze- nowożytność
42.	Jamiołki- Piotrowięta	40-82	III	28	osada, wczesne średniowiecze
43.	Jamiołki- Piotrowięta	40-82	IV	29	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
44.	Jamiołki- Piotrowięta	40-81	5	17	śląd osadnictwa, mezolit – epoka żelaza
45.	Jamiołki-Rawki	40-82	I	22	osada, średniowiecze-nowożytność
46.	Jamiołki-Świetliki	40-82	I	21	osada, średniowiecze-nowożytność

47.	Jamiołki-Świetliki	40-82	II	30	osada, wczesne średniowiecze
48.	Jeńki	39-83	1	1	funkcja i chronologia nieznana [archiwalne]
49.	Jeńki	39-83	2	32	1/ ślad osadnictwa, kultura janisławicka, mezolit 2/ osada, nowożytność
50.	Jeńki	39-83	3	33	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ osada, nowożytność
51.	Jeńki Kolonia	39-84	1	172	1/ obozowisko, mezolit? 2/ osada, wczesne średniowiecze XII-XII w.
52.	Kowalewsczyzna	39-83	1	12	osada, nowożytność
53.	Kowalewsczyzna	39-83	2	13	osada, nowożytność
54.	Kowalewsczyzna	39-83	3	14	osada, nowożytność
55.	Kowalewsczyzna	39-83	4	15	osada, nowożytność
56.	Kowalewsczyzna	39-83	5	16	1/ ślad osadnictwa, kultura wielbarska, okres wpływów rzymskich 2/ osada, nowożytność
57.	Kowalewsczyzna	39-83	6	17	ślad osadnictwa, nowożytność
58.	Kowalewsczyzna Folwark	39-83	1	8	pracownia krzemieniarska, mezolit
59.	Kowalewsczyzna Folwark	39-83	2	11	ślad osadnictwa, epoka kamienia
60.	Kruszewo- Brodowo	40-82	I	11	osada, średniowiecze-nowożytność
61.	Kruszewo- Brodowo	40-82	II	15	ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza
62.	Kruszewo-Głąby	40-82	I	12	osada, średniowiecze-nowożytność
63.	Kruszewo-Głąby	40-82	II	14	osada, średniowiecze-nowożytność
64.	Kruszewo-Głąby	40-82	III	16	osada, średniowiecze-nowożytność
65.	Kruszewo- Wypychy	40-82	I	13	osada, średniowiecze-nowożytność
66.	Kruszewo- Wypychy	41-82	I	38	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze / nowożytność
67.	Krzyżewo	40-82	I	2	ślad osadnictwa, starożytność [dane archiwalne]
68.	Krzyżewo	40-83	1	63	ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona [dane archiwalne]
69.	Krzyżewo	40-83	2	64	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia lub epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
70.	Mojsiki	39-83	1	10	osada, nowożytność
71.	Mojsiki	39-83	2	18	osada, nowożytność
72.	Mojsiki	39-83	3	19	1/osada, średniowiecze, XI-XII w. 2/ osada, nowożytność
73.	Mojsiki	39-83	4	20	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ osada, nowożytność
74.	Mojsiki	39-83	5	21	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze, XI-XII w. 2/ osada, nowożytność
75.	Mojsiki	39-83	6	22	osada, nowożytność
76.	Mojsiki	39-83	7	23	osada, nowożytność
77.	Mojsiki	39-83	8	25	ślad osadnictwa, nowożytność
78.	Mojsiki	39-83	9	26	osada, nowożytność

79.	Noski Śnietne	41-82	1	1	1/ obozowisko, kultura świderska, późny paleolit 2/ osada, kultura ceramiki sznurowej, neolit [dane archiwalne]
80.	Noski Śnietne	41-82	2	2	obozowisko?, epoka kamienia [dane archiwalne]
81.	Noski Śnietne	41-82	3	19	ślad osadnictwa, mezolit - wczesna epoka żelaza
82.	Noski Śnietne	41-82	4	30	1/ ślad osadnictwa, mezolit - wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze / nowożytność
83.	Noski Śnietne	41-82	5	45	1/ osada?, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
84.	Noski Śnietne	41-82	6	46	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu?
85.	Noski Śnietne	41-82	7	47	obozowisko/osada?, mezolit – wczesna epoka żelaza
86.	Noski Śnietne	41-82	8	49	1/ obozowisko /osada?, mezolit – wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
87.	Noski Śnietne (w rzeczywistości Drągi-Wypychy)	41-82	9	59	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu? 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ osada?, średniowiecze / nowożytność
88.	Perki-Bujenki	41-82	1	33	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu?
89.	Perki-Bujenki	41-82	2	34	1/ obozowisko?, kultura janisławicka?, mezolit 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
90.	Perki-Bujenki	41-82	3	35	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze / nowożytność
91.	Perki-Bujenki	41-82	4	36	1/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu? 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze / nowożytność
92.	Perki-Bujenki	41-82	5	37	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, nowożytność
93.	Perki-Bujenki	41-82	6	39	obozowisko/osada?, mezolit – wczesna epoka żelaza
94.	Perki-Bujenki	41-82	7	40	1/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, chronologia pradziejowa nieokreślona 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
95.	Perki-Franki	41-82	1	42	1/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza 2/ osada?, nowożytność

96.	Perki-Franki	41-82	2	43	śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza
97.	Perki-Franki	41-82	3	44	1/ śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
98.	Perki-Karpie	41-83	1	36	1/ osada, wczesne średniowiecze 2/ osada, późne średniowiecze 3/ osada, nowożytność
99.	Perki-Karpie	41-83	2	37	1/ osada?, wczesne średniowiecze 2/ osada?, nowożytność
100.	Perki-Karpie	41-83	3	38	śląd osadnictwa, późne średniowiecze (nowożytność?)
101.	Perki-Karpie	41-83	4	39	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia / epoka brązu 2/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze 3/ punkt osadniczy, nowożytność
102.	Perki-Karpie	41-83	5	40	1/ punkt osadniczy, chronologia nieokreślona 2/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze 3/ punkt osadniczy, nowożytność
103.	Perki-Lachy	41-83	1	23	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze, XV w.
104.	Perki-Lachy	41-83	2	41	śląd osadnictwa, epoka kamienia
105.	Perki-Lachy	41-83	3	42	śląd osadnictwa, epoka kamienia / epoka brązu
106.	Perki-Lachy	41-83	4	43	1/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze 2/ osada?, późne średniowiecze / nowożytność 3/ punkt osadniczy, nowożytność
107.	Perki-Lachy	41-83	5	44	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
108.	Perki-Lachy	41-83	6	45	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze 3/ punkt osadniczy, nowożytność
109.	Perki-Lachy	41-83	7	46	śląd osadnictwa, epoka kamienia
110.	Perki-Lachy	41-83	8	47	śląd osadnictwa, epoka kamienia
111.	Perki-Lachy	41-83	9	48	śląd osadnictwa, epoka kamienia
112.	Perki-Mazowsze	41-83	1	49	1/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze 2/ punkt osadniczy, późne średniowiecze / nowożytność
113.	Perki-Mazowsze	41-83	2	50	śląd osadnictwa, epoka kamienia / epoka brązu?
114.	Perki-Mazowsze	41-83	3	51	śląd osadnictwa, epoka kamienia
115.	Perki-Wypychy	41-83	1	24	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, nowożytność
116.	Perki-Wypychy	41-83	2	25	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, nowożytność
117.	Perki-Wypychy	41-83	3	52	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
118.	Perki-Wypychy	41-83	4	53	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia / epoka brązu

					2/ ślad osadnictwa, nowożytność
119.	Perki-Wypychy	41-83	5	54	ślad osadnictwa, epoka kamienia / epoka brązu
120.	Perki-Wypychy	41-83	6	55	ślad osadnictwa, epoka kamienia
121.	Perki-Wypychy	41-83	7	56	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia / epoka brązu 2/ punkt osadniczy, nowożytność
122.	Perki-Wypychy	41-83	8	57	ślad osadnictwa, epoka kamienia
123.	Pęzy	41-82	1	41	1/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, chronologia pradziejowa nieokreślona
124.	Pęzy	41-82	2	48	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu?
125.	Piaski-Waniewo	39-83	1	2	1/ ślad osadnictwa, mezolit 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze, XI-XII w. 3/ osada, nowożytność
126.	Piaski-Waniewo	39-83	2	3	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze, XI-XII w. 2/ osada, nowożytność
127.	Piaski-Waniewo	39-83	3	9	1/ ślad osadnictwa, mezolit 2/ osada, średniowiecze, XI-XII w. 3/ osada, nowożytność
128.	Stare Racibory	41-82	1	31	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze / nowożytność
129.	Roszki-Chrzczone	40-83	1	65	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
130.	Roszki-Chrzczone	40-83	2	66	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia lub epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
131.	Roszki-Chrzczone	40-83	3	67	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia lub epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
132.	Roszki-Chrzczone	40-83	4	68	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia lub epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
133.	Roszki Leśne	41-83	1	58	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia / epoka brązu? 2/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze? 3/ punkt osadniczy, nowożytność
134.	Roszki Leśne	40-83	2	69	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
135.	Roszki Leśne	40-83	3	70	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
136.	Roszki Leśne	40-83	4	71	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia lub epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
137.	Roszki Leśne	40-83	5	72	ślad osadnictwa, epoka kamienia lub epoka brązu

138.	Roszki-Sączki	41-83	1	59	1/ punkt osadniczy, chronologia nieokreślona 2/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze 3/ punkt osadniczy, nowożytność
139.	Roszki-Sączki	41-83	2	60	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, wczesne średniowiecze 3/ punkt osadniczy, nowożytność
140.	Roszki-Sączki	40-83	3	73	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
141.	Roszki-Ziemaki	40-83	1	74	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia lub epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
142.	Roszki-Ziemaki	40-83	2	75	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
143.	Roszki-Ziemaki	40-83	3	76	ślad osadnictwa, epoka kamienia lub epoka brązu
144.	Roszki-Ziemaki	40-83	4	77	ślad osadnictwa, epoka kamienia lub epoka brązu
145.	Roszki-Ziemaki	40-83	5	78	ślad osadnictwa, epoka kamienia lub epoka brązu
146.	Roszki-Ziemaki	40-83	6	79	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, epoka kamienia lub epoka brązu 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, nowożytność
147.	Roszki-Ziemaki	40-83	7	80	ślad osadnictwa, epoka kamienia lub epoka brązu
148.	Roszki-Ziemaki	40-83	8	81	ślad osadnictwa, epoka kamienia
149.	Rzące	41-82	1	32	1/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
150.	Sokoły	40-82	I	18	osada, średniowiecze-nowożytność
151.	Sokoły	41-82	1	22	1/ ślad osadnictwa, kultura janisławicka?, mezolit 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
152.	Sokoły	40-82	II	19	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich 2/ osada, średniowiecze-nowożytność
153.	Sokoły	41-82	2	23	1/ ślad osadnictwa, mezolit - wczesna epoka żelaza 2/ osada, nowożytność
154.	Sokoły	41-82	3	24	ślad osadnictwa, mezolit - wczesna epoka żelaza
155.	Truskolasy-Lachy	40-82	I	9	1/ osada, wczesne średniowiecze 2/ osada, średniowiecze-nowożytność
156.	Truskolasy-Olszyna	40-82	I	8	osada, średniowiecze-nowożytność

157.	Truskolasy-Olszyna	40-82	II	10	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
158.	Waniewo	39-83	1	4	1/ ślad osadnictwa, mezolit 2/ ślad osadnictwa, nowożytność XV-XVI w.
159.	Waniewo	39-83	2	5	1/ osada, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ osada, nowożytność
160.	Waniewo	39-83	3	6	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, nowożytność
161.	Waniewo	39-83	4	7	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ osada, nowożytność
162.	Waniewo	38-83	5	17	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu – epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
163.	Waniewo	38-83	6	18	1/ punkt osadniczy, epoka kamienia – wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
164.	Waniewo	38-83	7	19	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka żelaza 2/ punkt osadniczy, pradzieje 3/ osada?, wczesne średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
165.	Waniewo	38-83	8	20	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, pradzieje 3/ osada?, wczesne średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
166.	Waniewo	38-83	9	25	1/ ślad osadnictwa, mezolit-neolit 2/ obozowisko?, wczesna epoka brązu – wczesna epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, kultura trzciniecka?, epoka brązu 4/ ślad osadnictwa, epoka brązu 5/ osada?, pradzieje

Źródło: Gminna ewidencja zabytków

Uzasadnienie

Zgodnie z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 oraz z 2023 r. poz. 1688) Wójt Gminy sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. W myśl art. 87 ust. 3 i 4 ww. ustawy, gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków i ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Gmina Sokoły podjęła zadanie opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 w czerwcu 2023 r. W miesiącach lipiec - listopad 2023 r. opracowywano program, który po sporządzeniu przedłożono w dniu 22.11.2023 r. do zaopiniowania do Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Delegatura w Łomży. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sokoły na lata 2023-2026 otrzymał pozytywną opinię Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Delegatura w Łomży pismem znak: Ł.5120.2.2023.ECH z dnia 05.01.2024 r.

W związku z powyższym przyjęcie niniejszej uchwały jest zasadne.